РЕФЕРАТИВНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ISSN 2521-1463

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА.

Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

ОНЛАЙН-ЖУРНАЛ ЗАСНОВАНО У 2016 РОЦІ

НОМЕР ЖУРНАЛУ

Том 3
№ 6 (18)

Листопад – грудень 2018 р.

DOI 10.53672/ej.6.2018

expertize-journal.org.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Назаров О. А.
Євдокимова Н. О.
Кириченко О. А.
Калинка Г. І.
Цільмак О. М.
Мотлях О. І.

Барко В. І.
Лефтеров В. О.
Коренюк П. І.
Алікіна Н. В.
Попова Г. В.
Вітомський Ю. Л.

Землянська О. В.

Чернякова О. В.
Большаков С. І.
Тунтула О. С.
Ткач Ю. Д.
Єгорова Т. М.
Лисенко А. Б.

Шаповалов В. О.
Савкіна Т. В.
Савостін О. П.
Безушко С. В.
Вербина Ю. В.
Хлонь О. М.

Інститут психологічної експертизи і поліграфа Kyiv

ВИДАЄТЬСЯ ЗА СПРИЯННЯ

Київського міжнародного судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі

ROR 02xc7et08

Номер на сайті

ISSN 2521-1463

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ
Назаров Олег Анатолійович
канд. психол. наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва, судовий експерт

ВИДАВНИК НАЗАРОВ О. А.

Судово-психологічна експертиза

Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

Реферативно-науковий online журнал
Електронне видання
Засновано у травні 2016 року

2018. Том 3, № 6 (18)

Листопад–грудень 2018 року

Київ · 2018
expertize-journal.org.ua

DOI: 10.53672/ej.6.2018
УДК 159:34(05)+159:371(05)+347.948
ББК 67.5:88.4
С89

ISSN 2521-1463 (Online)
EAN-13 9772521146000
Ідентифікатор медіа R40-05509

Засновник і видавець: кандидат психологічних наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва Назаров Олег Анатолійович

Видається за сприяння ТОВ «Київський міжнародний судово-експертний інститут психологічної експертизи і досліджень на поліграфі», ROR 02xc7et08

С89 **Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці** : реферативно-науковий online журнал. — 2018. Т. 3, № 6 (18) (листопад–грудень 2018 р.). — Київ : Видавник Назаров О. А., 2018. — 165 с. — URL: expertize-journal.org.ua.

Номер містить оригінальні статті й реферати праць з юридичної психології, судової експертизи та суміжних галузей, а також новини журналу й розділ «Новини інженерної психології та психотехніки».

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів

За точність викладеного матеріалу відповідальність покладається на авторів

Рукописи можуть рецензуватися і не повертаються

Авторські права на матеріали належать їхнім авторам. Матеріали журналу поширюються на умовах ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства 4.0 Міжнародна» (CC BY 4.0), крім першоджерел рефератів і передрукованих матеріалів, права на які належать їхнім правовласникам.

Редакційні правки, скорочення та зміна назви матеріалу погоджуються з автором до публікації

За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, відповідальність несуть автори

Номер оновлено 06.11.2026: замінено матеріал розділу 3.

© Автори матеріалів, 2018
© Видавник Назаров О. А., 2018

Редакційна колегія

Головний редактор — видавець (засновник видання)

Назаров О. А. — канд. психол. наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 2000 р., поліграфолог, правознавець. ORCID 0000-0002-3427-1162

Заступники головного редактора

Євдокимова Н. О. — д-р психол. наук, професор; напрям наукових робіт — психологічні науки. ORCID 0000-0002-8789-278X

Кириченко О. А. — д-р юрид. наук, професор, завідувач кафедри права факультету бізнесу, адміністрування та права Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; напрям наукових робіт — юридичні науки. ORCID 0000-0002-8748-6431

Відповідальний секретар

Калинка Г. І. — фахівець факультету бізнесу, адміністрування та права Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика, ад'юнкт зі спеціальності 19.00.06 — юридична психологія, здобувач наукового ступеня доктора філософії у галузі юридичної психології. ORCID 0000-0002-6113-7778

Члени редакційної колегії

Цільмак О. М. — д-р юрид. наук, канд. психол. наук, професор, завідувачка кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія», полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0001-7348-4876

Мотлях О. І. — д-р юрид. наук, професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, поліграфолог, заслужений юрист України. ORCID 0000-0002-6135-9952

Барко В. І. — д-р психол. наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України, поліграфолог, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0003-4962-0975

Лефтеров В. О. — д-р психол. наук, професор, проректор Міжнародного університету, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0002-9163-0555

Коренюк П. І. — д-р екон. наук, професор, академік (дійсний член) Академії економічних наук України, завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування Дніпровського державного технічного університету. ORCID 0000-0001-8321-3199

Алікіна Н. В. — канд. психол. наук, старший науковий співробітник, експерт вищого кваліфікаційного класу, працювала тривалий час на посадах голови секції судової психологічної експертизи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним експертом лабораторії криміналістичних експертиз Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження» до 2016 р., стаж експертної роботи з 1978 р. ORCID 0000-0002-0166-4437

Попова Г. В. — канд. психол. наук, доцент, підполковник міліції у відставці. ORCID 0000-0003-3814-4037

Вітомський Ю. Л. — канд. психол. наук, офіцер запасу СБ України. ORCID 0009-0004-5206-5065

Землянська О. В. († 06.07.2020) — д-р психол. наук, професор, професор кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, полковник міліції у відставці. ORCID 0000-0001-6547-2621

Чернякова О. В. — канд. психол. наук, доцент, завідувачка кафедри психології та філософії Київського університету інтелектуальної власності та права. ORCID 0000-0002-0384-4829

Большаков С. І. — канд. військ. наук, доцент, керівник ТОВ «Науково-дослідний інститут судової експертизи та оцінки», атестований судовий експерт за спеціальностями 11.1 «Дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності» та 12.2 «Визначення вартості колісних транспортних засобів та розміру збитку, завданого власнику транспортного засобу», суб'єкт оцінки майна та майнових прав, полковник ЗСУ у відставці. ORCID 0000-0003-2394-0225

Тунтула О. С. — канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. ORCID 0000-0002-1699-1668

Ткач Ю. Д. — канд. юрид. наук, доцент кафедри криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ, наукова спеціальність 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. ORCID 0009-0006-3675-2548

Єгорова Т. М. — старший науковий співробітник Полтавського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, голова секції судової психологічної експертизи Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України з 2015 р., атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 2000 р. ORCID 0000-0002-4097-5449

Лисенко А. Б. — голова професійної громадської організації «Колегія поліграфологів України», директор Комітету з освіти правління громадської професійної організації «Міжнародна асоціація професіоналів в поліграфології» (AIPP, Мексика), експерт-аналітик 1 категорії, поліграфолог, підполковник СБУ в запасі. ORCID 0000-0002-8131-9931

Шаповалов В. О. — головний редактор журналу «Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика», атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження» (2016 р.), старший науковий співробітник науково-дослідного відділу (проблем психологічного вивчення особового складу) Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України (2020 р.), поліграфолог. ORCID 0009-0004-0472-6201

Савкіна Т. В. — старший науковий співробітник лабораторії почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних, мистецтвознавчих досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 1998 р. ORCID 0009-0007-9784-2253

Савостін О. П. — старший судовий експерт відділу почеркознавчих досліджень лабораторії криміналістичних видів досліджень Одеського науково-дослідного інституту судової експертизи Міністерства юстиції України, психолог — судовий експерт другого кваліфікаційного класу комунальної установи «Одеський обласний медичний центр психічного здоров'я», атестований судовий експерт за спеціальністю 14.1 «Психологічні дослідження», стаж експертної діяльності з 1982 р. ORCID 0009-0003-6666-0247

Безушко С. В. — канд. пед. наук, доцент. ORCID 0009-0008-2069-1642

Вербина Ю. В. — канд. психол. наук, доцент кафедри психології та педагогічної освіти Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика. ORCID 0009-0004-2947-9251

Хлонь О. М. — канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри психології та філософії Київського університету інтелектуальної власності та права. ORCID 0000-0001-9733-8531

Зміст

ПЕРЕДМОВА **6**

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ (СТАТТІ, РЕФЕРАТИ СТАТЕЙ) **7**

1.1. Теорія та історія застосування спеціальних знань **8**

Здоренко В. А., Бедан В. Б. Теоретичні моделі в поясненні механізму й закономірностей психофізіологічних досліджень на поліграфі **8**

1.2. Проблемні аспекти застосування поліграфа **25**

Розен Г. І. **Психофізіологічні параметри** людини, які можна вимірювати для діагностики приховування інформації, та їх співвідношення з увагою тестованого **25**

Батура Ю. В. **Визначення особистісних** особливостей досліджуваного під час проведення перевірки на поліграфі **37**

Глоба К. І. **Особливості використання** фотоплетизмограми при наявності складнощів аналізу кардіосигналу **49**

Назаров О. А. **Навчальні дисципліни** з психологічної верифікації свідчень в юридичній діяльності - важливі напрями підготовки та формування особистості юриста в Україні **56**

1.3. Правове та науково-прикладне забезпечення професійної діяльності **95**

Мироненко В. І. **Нормативно-правова база** застосування поліграфа при кадровому відборі **95**

1.4. Точка зору фахівця **105**

Охінченко О. С. **Облік невербальних** проявів брехні випробуваного при опитуванні з використанням поліграфа **105**

Мінчук К. В. **Визначення особистісних** особливостей тестованого в процесі поліграфного обстеження **117**

Гезь А. І. **Загальні вимоги** до проведення тестування на поліграфі **127**

1.5. Інновації наукової школи юриспруденції професора аланкіра **139**

Тунтула О. С., Юрікян Н. В. Новітня доктрина видового поділу суб'єктивних джерел доказів та інших різновидів антикримінальних відомостей **139**

1.6. Сторінка вченого **150**

Дебренюк А. П. **Облік невербальних** проявів неправди випробуваного при опитуванні з використанням поліграфа **150**

РОЗДІЛ 2. НОВИНИ ІНЖЕНЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕХНІКИ **159**

Український переклад Термінологічного довідника PDD **159**

ЧИТАЧІ ТАКОЖ ШУКАЮТЬ **161**

Передмова

СЛОВО РЕДАКЦІЇ

Що означає «реферативно-науковий журнал»? Це видання, у якому оригінальні наукові статті поєднано з рефератами праць, уже опублікованих деінде. Реферат коротко передає зміст першоджерела, а під його назвою наведено, де і коли працю оприлюднено вперше. Позначка «Реферат» біля матеріалу підказує: повний текст варто прочитати в першоджерелі, а наш журнал допоможе його знайти.[6]

Шановні читачі! Цей номер — запрошення подивитися на право очима психолога й експерта. У випуску 2018. Том 3, № 6 (18) — 11 матеріалів; у центрі уваги: поліграф і виявлення обману, досвід фахівців, теорія та історія спеціальних знань, нормативне регулювання експертизи.

> *Із золотого фонду криміналістики. 1893 року австрієць Ганс Гросс (1847–1915) видав «Handbuch für Untersuchungsrichter» («Посібник для судових слідчих»), який переклали майже всіма основними мовами. 1912 року в Університеті Граца завдяки Гроссу постав криміналістичний (згодом кримінологічний) інститут. У 2018 році минає 125 років від цієї події.*[7]

Почніть читання з матеріалу «Судово-психологічна експертиза [Текст] : [навч. посібник]». Якщо після нього у вас з'являться власні запитання, це добрий знак: так починається науковий пошук. Пишіть до журналу — ми публікуємо дослідження науковців і практиків.

Редакція журналу

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ (СТАТТІ, РЕФЕРАТИ СТАТЕЙ)

Позначки: «Анотація» — оригінальний матеріал, уперше оприлюднений у журналі; «Реферат» — стислий виклад праці або офіційного документа, уперше оприлюднених в іншому виданні чи на іншому ресурсі; під кожним рефератом наведено відомості про першу публікацію; наявний DOI зазначено біля відомостей про оприлюднення. Цифри у квадратних дужках відсилають до списку References після кожної публікації: описи за ДСТУ 8302:2015, українські й російські назви подано латиницею (транслітерація за постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 № 55), їхній переклад англійською — у квадратних дужках.

Читачеві. За кожною публікацією цього номера стоять реальні справи: кримінальні провадження, сімейні спори, позови про відшкодування моральної шкоди, перевірки із застосуванням поліграфа. Анотація допоможе швидко зорієнтуватися, а повний текст за посиланням відкриє методики, аргументи сторін і правові позиції Верховного Суду, які можуть знадобитися у вашій наступній справі. Читайте, порівнюйте з власною практикою і діліться знайденим з колегами.

1.1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ

ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ В ПОЯСНЕННІ МЕХАНІЗМУ Й ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ПОЛІГРАФІ[1]

Здоренко В. А., Бедан В. Б.

DOI: 10.53672/ej.6.2018.01[1] Check for updates

Анотація. Попри майже столітню історію інструментальної детекції брехні, досі немає єдиного пояснення того, що саме реєструє поліграф і чому значущі запитання викликають диференційовані фізіологічні реакції. Здоренко В. А. і Бедан В. Б. ставлять за мету теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити власне розуміння психологічного механізму та закономірностей психофізіологічних досліджень на поліграфі. Автори критично аналізують теорію загрози покарання (А. Моссо, Р. Девіс), теорію конфлікту (О. Р. Лурія, М. Барланд і Д. Раскін), умовно-рефлекторну теорію на засадах учення І. П. Павлова, теорію активації та поняття «знання винного» Д. Ліккена, дихотомізаційну теорію Г. Бен-Шахара та І. Лібліха, мотиваційну теорію функціональних систем, гіпотези Р. Хеслгрейва, орієнтаційну теорію М. Клейнера, теорію цілеспрямованого тестування пам'яті Ю. І. Холодного та інформаційну теорію П. В. Симонова. Кожна з них, на думку авторів, пояснює реакції однобічно, через когнітивну, емоційну або мотиваційну сферу, а погляд на увагу як головний процес, що його фіксує поліграф, вони теж вважають некоректним. Натомість запропоновано поняття «комплексної інтегральної метадумки» обстежуваного, яка поєднує енграми пам'яті, увагу, мислення, емоції, вольові процеси й мотиви щодо приховування чи неприховування конкретного факту. Поліграфолог через протокол і спеціально дібрані запитання керує цими метадумками, а саме дослідження постає як нерозривний тандем «обстежуваний – протокол – поліграф – поліграфолог». Емпіричну частину становить констатувальний експеримент за участю 20 осіб, яких тестували в ПриватБанку з листопада 2017 р. до лютого 2018 р. за тестами ACQT, AFMGQT, Utah і «тестом мовчазних запитань» із домовленою брехнею, доповненими спостереженням і бесідою. Коефіцієнти лінійної кореляції між проявами інтегральної думки та реакціями в каналах поліграфа становили 0,727 і 0,733, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена 0,700. Водночас автори визнають значні відносні похибки (близько 28 і 37 %) через малу вибірку й обмежений набір методик. Результати запропоновано як теоретичне підґрунтя для інструктажу обстежуваних і запобігання порушенням інструкцій, зокрема протидії, а перспективу вбачають у ширших дослідженнях із методиками AFMGQT, Utah і DLST.

Ключові слова: поліграф, психофізіологічне дослідження, теорії поліграфа, детекція брехні, інтегральна метадумка, приховування інформації, психологічний механізм, констатувальний експеримент, кореляційний аналіз.

Theoretical Models Explaining the Mechanism and Regularities of Psychophysiological Examinations Using a Polygraph

Zdorenko V. A., Bedan V. B.

Abstract. Although the polygraph has been in use for about a century, there is still no agreed account of the psychological process it actually registers and of why relevant questions produce differentiated physiological responses. Zdorenko V. A. and Bedan V. B. aim to substantiate theoretically and test empirically their own explanation of the psychological mechanism underlying psychophysiological examinations using a polygraph. The paper first reviews the punishment-threat theory (A. Mosso, R. Davis), conflict theory (A. R. Luria; M. Barland and D. Raskin), the conditioned-reflex approach based on I. P. Pavlov, activation theory and D. Lykken's guilty knowledge concept, the dichotomization theory of G. Ben-Shakhar and I. Lieblich, the motivational theory of functional systems, R. Heslegrave's hypotheses, M. Kleiner's orienting theory, Yu. I. Kholodny's theory of targeted memory testing and P. V. Simonov's information theory. Each of them, the authors argue, explains reactions one-sidedly, through cognition, emotion or motivation alone, and treating attention as the main measured process is equally reductive. Instead, they introduce the examinee's complex integral meta-thought, which unites memory engrams, attention, thinking, emotions, volition and motives concerning the concealment of a specific fact, and describe the examination as an inseparable unit of examinee, protocol, polygraph and examiner. A constative experiment with 20 examinees at PrivatBank (November 2017 to February 2018) used ACQT, AFMGQT, Utah and silent questions tests with directed lies, supported by observation and post-test interviews. Linear correlations between integral thought indicators and channel responses were 0.727 and 0.733, and Spearman's rank correlation was 0.700, although relative errors of about 28 % and 37 % reflect the small sample. The model is offered as a theoretical basis for instructing examinees and preventing instruction violations, including countermeasures.

Keywords: polygraph, psychophysiological examination, polygraph theories, lie detection, integral thought, concealed information, psychological mechanism, constative experiment, correlation analysis.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 11.07.2018; у номері — 31.12.2018; DOI:* ***10.53672/ej.6.2018.01***[1].

Повний текст

Текст статті.

Постановка проблеми. Якщо поліграфолог вміє розбиратися у своєму психічному світі й у психічному світі тестуємого, йому значно легше розв'язувати складні тестові проблеми, вільно вступати у спілкування з тестуємими, добиватися їхньої уваги й чесності у тестах. Розібратися у людині – це передовсім розібратись у її переживаннях, думках, визначити, що її хвилює, а що – залишає байдужим. Кожна особистість живе у своєму внутрішньому просторі, у власних думках, через що і будуються всі її взаємозв'язки з навколишнім світом. Це відбивається на всіх проявах психічного та зумовлює їх неповторність. У думках та переживаннях індивідуалізується весь психічний світ особистості тестуємого на поліграфі.

Природа і сутність психологічного механізму та закономірностей психофізіологічних досліджень викликають серйозні розбіжності у фізіологічній, поліграфологічній, психологічній науці тощо.

Спроби надати відповіді на це питання можна знайти у працях таких вчених як Анджело Моссо, Р.Девіс, А.Р. Лурія, М.Барланд, Д.Раскін, І.П. Павлов, Д.Ліккен, Бен-Шахар, І.Лібліч, Р. Хеслгрейв та інші.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Певні аспекти щодо розгляду питань, які пов'язані із поясненням внутрішніх глибинних причин тих змін, які вимірюються під час психофізіологічних досліджень на поліграфі, розглядались у публікаціях Балабанова Л.М., Холодного Ю.І., Савельєва Ю.І.,
Косьянова О.Ю., Мотляха А. тощо.

Тому наше дослідження є **актуальним**, адже дозволяє опрацювати загальновживані підходи, знайти оптимальний підхід до дефініції нюансів сутності психологічного механізму та закономірностей психофізіологічних досліджень, визначитись, в якому напрямку потрібно працювати, аби дізнатись, як психіка людини взагалі й її думка зокрема впливають на якість та суть процесу запису поліграм й визначення чесності. Значущість проблеми, що розглядається нами, також продиктована запитами практики: наявністю конкретних труднощів, помилок та недоліків під час тестів на поліграфі, які пов’язані з порушеннями інструкцій (зокрема, протидією). Дослідження має сприяти підвищенню якості тестів, адже може бути використане як теоретичне підґрунтя.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими і практичними завданнями. Ми будемо досліджувати у широкому сенсі процес психофізіологічних досліджень, а більш вузько – психологічний механізм та закономірності психофізіологічних досліджень. Тобто фактично нам необхідно теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити сутність психологічного механізму та закономірностей психофізіологічних досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Ми припускаємо, що сутність психологічного механізму та закономірностей психофізіологічних досліджень полягає у наступному: 1) сукупному фіксуванні поліграфом процесу психофізіологічних змін відносно саме певної комплексної інтегральної метадумки тестуємого, яка заволодіває людиною на поліграфі й у яку входить і усвідомлене знання про певний факт приховання або неприховання ним нюансів конкретного явища, про яке йдеться мова у запитанні, і емоція відносно даного факту або тестування взагалі, й мотив щодо приховання або неприховання фактів, і вольові процеси, і увага тощо; 2) організованому керуванні поліграфологом саме комплексними інтегральними метадумками тестуємого та його усвідомленими знаннями щодо приховання або неприховання ним певних нюансів або цілком конкретного явища, про яке запитується у конкретному запитанні; 3) нерозривності тендему “тестуємий-протокол-поліграф-поліграфолог”.

Отже, для цього нам потрібно: 1. Проаналізувати наявні теорії поліграфу. 2. Розкрити особливості психологічного механізму та закономірностей психофізіологічних досліджень. 3. Теоретично дослідити нюанси сутності психологічного механізму та закономірностей психофізіологічних досліджень. 4. Практично дослідити нюанси сутності психологічного механізму та закономірностей психофізіологічних досліджень. Для цього ми будемо використовувати такі методи дослідження – теоретичні: аналіз, порівняння та узагальнення наукової літератури та публікацій; емпіричні: тестування, бесіда, цілеспрямоване спостереження та самоспостереження, психофізіологічний експеримент; статистичні: математична обробка результатів експериментальної роботи та їх інтерпретація. Базою дослідження ми визначили тестуємих ПриватБанку. У констатувальному екс-

перименті, який тривав упродовж з листопаду 2017 року до лютого 2018 року, взяли участь двадцять респондентів.

Новизна полягає у тому, що воно було проведено у ПриватБанку, в якому до нас його ніхто не проводив (ми досліджували відносно відоме у науці явище на новому експериментальному матеріалі), тобто ми нове знання одержуємо за рахунок особливостей експериментальної вибірки досліджуваних, на якій проводиться дослідження особливостей.

Методологічне й загальнонаукове значення. Наше дослідження може позитивно вплинути на психологічні й поліграфологічні ідеї, форми й методи тестування не тільки у ПриватБанку, а й у поліграфологічному товаристві України й навіть Світу, є перспективною у цьому питанні, адже має значну доказовість і концептуальність. Наша робота може принести реальні позитивні зрушення у процес поліграфологічних тестувань через впровадження у психофізіологічну практику результатів проведеного дослідження.

Аналіз наявних теорій поліграфу. За час існування поліграфу науковцями неодноразово надавались теоретичні пояснення суті тих психічних процесів, які відбувались з тестуємими і які вимірював поліграф. Теорій безліч і всі вони намагались пояснити психологічне підґрунтя того, що саме вимірює поліграф через окремі нюанси людини. Розглянемо їх.

Теорія загрози покарання. Початок проблематиці покладено у працях вченого Анджело Моссо. Суть теорії покрання полягає у тому, що тестуємий боїться самого процесу тестування на поліграфі. Страх породжує сильні психофізіологічні реакції тоді, коли людина відповідає брехливо, тому що її чекають серйозні наслідки у разі її виявлення. Стан, який пов'язаний з переживанням за власну долю, є основоположним при дослідженні. Це відбувається, оскільки при певних обставинах істина має згубні наслідки для тестуємого (штраф, звільнення з роботи, позбавлення волі і т.д.), що активізує симпатичну нервову систему й викликає фізіологічні зміни, які можуть бути зареєстровані й проаналізовані.

Інший вчений Р.Девіс вважав, що психофізіологічна реакція на поліграфі буде наслідком реакції уникнення, яка має малу вірогідність підкріплення. За Девісом, дана реакція асоціюється зі станом невизначеності.

Теорія конфлікту. Дана теорія бере свій виток з праць відомого радянського вченого А.Р. Лурії, який на початку двадцятих років минулого сторіччя узагальнив результати багатьох досліджень. Шляхом вивчення стану афектів у злочинців вчений дійшов висновку, що скоєний злочин, який ускладнений необхідністю приховувати стан психічної травми, створює у злочинця гостру афективну напругу. Ця напруга явно перебільшується, адже злочинець знаходиться під страхом розкриття скоєного злочину. І чим складнішим за суттю є скоєний злочин, тим виразнішим є афект й тим більшою є вірогідність розкриття даного злочину й збільшується ступінь пригнічення даного комплексу. Така напруга є причиною й серйозним фактором у визнанні злочинцем власної вини. Визнання слугує у злочинців засобом уникнути слідів афекту й знайти вихід із умов, які склалися під дією напруження, та розрядити афективний тонус, який породжує у злочинця непереборний конфлікт. А визнання може зменшити конфлікт й повернути злочинця до

певного ступеня нормального стану. Саме у цьому є психологічна сутність визнання злочинцем суті скоєного й власної вини у даному стані речей.

Пізніше у 1973 році американські вчені М.Барланд та Д.Раскін допрацювали й узагальнили ідеї Лурії й поклали їх в основу даної теорії конфлікту. Основним постулатом є те, що виразні психофізіологічні зміни відбуваються тоді, коли одночасно активуються тенденції говорити неправдиво й правдиво відносно певного інциденту чи події минулого. Це було підтверджено практично у випадках, коли тестуємі намагалися «обдурити» поліграф, тобто посилювався внутрішньоособистісний конфлікт. Ми вважаємо, що де у чому дана теорія нагадує попередню.

Умовно-рефлекторна теорія. Фундаментом теорії є принципи, які у свій час відкрив вчений І.П. Павлов, якому належить вчення про динамічний стереотип – сталу систему реакцій-відповідей тварини і людини, яка відповідає певній комбінації зовнішніх сигналів (відповідність між певним стимулом і комплексом реакцій). При порушенні стереотипу з'являються ознаки емоцій.

Теорія ґрунтується на тому, що емоційно-значимі запитання викликають більшу фізіологічну реакцію з причини того, що вони обумовлені минулим досвідом тестуємого, його знаннями та переконаністю, що здійснений ним вчинок кримінально караний, і його викриття спричинить негативні наслідки. Суб'єктивне ставлення людини до окремих подій, предметів не з'являється з народженням, а набувається за рахунок особистого досвіду або досвіду інших.

На нашу думку, дана теорія співзвучна з теоріями покарання та конфлікту.

Теорія активації. Згідно з даною теорією детекція брехні відбувається з причини різної активаційної сили стимулів, які надаються для тестуємого. Експериментальним підґрунтям даної теорії є поняття “знання винного”, яке ввів в обіг Д.Ліккен у 1959 році. Суть даного поняття полягає у тому, що ознака злочину буде мати значення тільки для винної особи. Дана ознака буде викликати у винного більш сильний орієнтовний рефлекс, ніж інші ознаки, які не пов'язані з певним злочином. Для суб'єктів, які не усвідомлюють себе винними, всі теми рівнозначні й викликають звичайні орієнтовні рефлекси, які будуть з часом пригнічуватись з кожним повтором стимулу. На нашу думку, дана теорія дуже вузька, адже зводиться до орієнтовного рефлексу, який як відомо з наукових даних, є передумовою уваги, але не є нею. З іншого боку, вона зводиться до сухих когніцій тестуємих.

Дихотомізаційна теорія. Її автори Г.Бен-Шахар та І.Лібліч емпірично встановили, що психофізіологічна детекція залежить від відносної частоти значущих стимулів у групі, яка надається тестуємому у ході перевірки на поліграфі. Згідно даної теорії особи, які обрали визначений (значущий) стимул, виявляють незалежні процеси звикання до двох класів стимулів, зокрема, нейтральних та значущих.

Автори сподівалися, що розроблені на її основі методичні принципи дозволять надалі розділяти складні послідовності стимулів по групах і, коли визначати закономірності звикання суб'єкта до кожної з груп, можна встановлювати їх суб'єктну значимість. Однак певні протиріччя призупинили подальший розвиток цієї теорії і за твердженням її творців, вимагали подальших досліджень для розуміння механізмів звикання: 1) було встановлено, що значимі стимули, які рідко пред'являлись, викликали більш виражені

реакції КГР, ніж нейтральні стимули, які пропонувались в тих же умовах; 2) в ситуації, коли значущі і нейтральні стимули були рівноімовірні, їх поділити психофізіологічним способом було неможливо.

Мотиваційна теорія функціональних систем. Автором даної теорії є В.А. Варламов. Автор переконаний, що рівень мотивації є визначальним у створенні емоційної напруги при проведенні поліграфних досліджень. Суть цієї теорії полягає в тому, що потреба людини тісно пов'язана з мотивацією, під якою розуміється система спонукальних причин людської поведінки, теоретичної і практичної діяльності. Такими спонукальними причинами можуть бути почуття, емоції та ідеї, в яких відображені інтереси і потреби особистості. Оскільки в основі рівня мотивації знаходиться соціальна значущість досконалого проступку, наприклад, можлива міра покарання, яка, у свою чергу, залежить від індивідуальних особливостей особи, у тому числі і його функціонального стану. Емоційна напруга В.А. Варламовим описується через рівень мотивації, функціональний стан організму тестуємого і індивідуальні особливості його нервової системи.

Теорії Р. Хеслгрейва. Теорії канадського дослідника щодо пояснення психічного напруження під час брехні полягають у наступному:

- теорія кількості інформації визначає, що більш високе напруження під час брехні відбувається тому, що більше інформації (правдивої чи неправдивої) викликає до себе увагу й тим самим активується;
- теорія повертання утруднень констатує, що неправдива інформація є більш складною для повернення, ніж правдива, що викликає збудження;
- теорія новизни визначає, що збільшення психічного збудження відбувається з причини нової асоціації незвично-неправдивої відповіді щодо запитання.

Орієнтаційна теорія запропонована М. Клейнером. Польськими вченими на її основі розроблена концепція виявлення слідів пам'яті, що є важливою складовою для дослідження ідеальних слідів відображення.

Теорія цілеспрямованого тестування пам'яті. Дану теорію розробив Ю.І. Холодний. За цією теорією, фундаментальною психічною функцією, яка піддається вивченню психофізіологічним методом поліграфної діагностики, є пам'ять. В ході тестування на поліграфі образи подій або явищ, які зберігаються у пам'яті людини, актуалізуються поліграфологом і далі виявляються зареєстрованими у вигляді фізіологічних реакцій відповідь на спеціально підібрані і згруповані стимули.

Інформаційна теорія. Ця теорія, яка була запропонована академіком П.В. Симоновим у 1965 році, надає опис інформаційних механізмів, які визначають у ході поліграфного тестування величину емоційних реакцій людини, яка проходить поліграф. Ця величина емоційних реакцій залежить, в основному, від трьох чинників: 1) потреби у здійсненні якої-небудь дії або вчинку, зміні соціального положення (наприклад, уникнути кримінальної відповідальності); 2) інформації, яка необхідна для того, щоб уникнути відповідальності за скоєне; 3) наявності інформації про реальну подію.

Відповідно до інформаційної теорії, міра емоційної напруги у тестуємого буде тим більшою, чим сильнішою буде потреба уникнути викриття і чим менше у нього буде відомостей про те, як цього досягти (наявність дефіциту необхідної інформації).

Певною мірою теорія П.В. Симонова розкриває механізми диференційованого вегетативного реагування в процесі поліграфної перевірки, але і вона не пояснює усіх нюансів, спостережуваних під час поліграфного опитування, наприклад, поява реакцій на свідомо значимі стимули у осіб повністю обізнаних про суть перевірки на поліграфі. Тобто у ситуаціях відсутності дефіциту необхідної інформації, коли не має умов експерименту або сильної потреби уникнути невдачі.

Ця теорія має низку недоліків, одним з яких є практично однакові фізіологічні реакції тестуємого на різні за значимістю запитання (наприклад, нейтральне і контрольне) [1; 2; 6; 7; 8; 13, с. 172; 19; 20; 22; 33, с. 84; 35; 36; 40; 41; 44; 53].

Також є теорії, які сучасні науковці називають найбільш влучними щодо трактування роботи поліграфу. Зокрема це теорія установок Узнадзе та теорія домінанти Ухтомського. Разом з тим, у цих теоріях жодного слова про поліграф не йдеться, томи ми упускаємо їх розгляд.

На думку мексиканського поліграфолога Рудольфо Прадо Пелайя за найбільш останнім підходом основою тлумачення суті, яку вимірює поліграф, вбачають увагу. Питання зв'язку уваги й фізіологічних процесів можна знайти ще у працях Лурія А.Р., де він показував залежність певних змін у древній корі або лімбічній ділянці (гіппокамп, мигдаліна) й фізіологічних змін або їх відсутності у плетизмографі та енцефалограммі. Вчений також вказував на важливу роль лобних ділянок мозоку і їх зв'язок з довільністю уваги [16, с. 267-270]. Звісно, не буде перебільшенням, коли ми скажемо, що будь-який психічний процес неможливий без уваги. Недарма К.Ушинський називав її єдиними дверима, через які надходить інформація із зовнішнього світу в нашу свідомість. Деякі вчені порівнюють нашу увагу з фільтром, який вибірково пропускає сигнали у мозок. Інформація, яка не пройшла через фільтр, зникає безслідно [5, с. 161; 34, с. 369].

Але ми вважаємо, що виділяти увагу як основний процес, який фіксує поліграф, не є коректним. Також не є коректним зводити до цього і певні процеси чи сфери людини.

Отже, за час використання поліграфу існувала ціла низка теорій, кожна з яких посвоєму намагались тлумачити суть того, що є основою виміру поліграфу. На думку американських вчених все таки жодна з них не дає комплексного підходу до тлумачення суті явища під назвою “поліграф” [1; 2; 6; 7; 8; 13, с. 172; 14; 19; 20; 22; 33, с. 84; 35; 36; 40; 41; 53].

Ми приєднуємось до даної констатації, адже вищевказані теорії тлумачили суть поліграфу або через когнітивну, або через емоційну, або мотиваційну сферу. Ми ж спробуємо знайти те саме комплексне підґрунтя, яке і буде вихідним й базисним у процесі тлумачення нюансів психофізіологічних досліджень на поліграфі.

Особливості психологічного механізму та закономірностей психофізіологічних досліджень. Історія цивілізації пройнята духом постійних пошуків істини. Поняття “істина” поєднано з поняттями “правда” та “щирість”. Для поліграфолога це досить актуальні поняття. Істина — це адекватна інформація про об'єкт (ним може бути і сам суб'єкт), яка отримана завдяки його чуттєвому чи інтелектуальному осягненню або завдяки свідченню (повідомленню про нього). Найхарактернішою ознакою цієї інформації є її достовірність [29, с. 327].

У науці психічні процеси прийнято розглядати через призму поняття "відображення". Відображення на рівні людини — складне, багатовекторне, багаторівневе явище і як "конкретна одиниця" може містити в собі різні компоненти: суб'єктивне чи об'єктивне, знання чи оцінку, раціональне чи аферентне, образне чи безобразне, гомо- чи ізоморфне тощо. Все це є надбанням свідомості, все це містить інформацію, різноманітну за змістом, способом одержання, збереження та передачі [44, с. 211].

Правильно задане запитання надасть нам можливість побудувати низку умовиводів й у подальшому перевірити їх.

Що люди приховують на поліграфі? Правильно — саме певну конкретну інформацію. З цього і потрібно виходити у нашому пошуку. Інформація (від латинської informatio — повідомлення, обізнаність) як поняття має подвійне трактування: а) як властивість усієї матерії (атрибутивна точка зору); б) функціональне явище, що органічно пов'язано з управлінням, і, відповідно, властиве лише системам управління живої природи, людей, суспільства, психофізіологічного дослідження тощо [44, с. 212].

Інформація у людей взагалі й тих, хто знаходиться на поліграфі зокрема, тісно пов'язана зі свідомістю й свідомою думкою. Свідомість — це насамперед знання. Без знання свідомості не існує. Ось чому у сучасній науці більшість дослідників вказують на важливу роль пізнавальної (когнітивної), емоційної та мотиваційно-вольової форм діяльності свідомості. Логічна структура когнітивної діяльності людини складається із чуттєво-сенситивного, абстрактно-мисленєвого та інтуїтивного рівнів. На цих рівнях виникають чуттєві образи й понятійні структури, які становлять предметно-змістовну основу мислення. До пізнавальних здатностей людини належить також увага та пам'ять. Але у пізнавальній сфері свідомості провідна роль належить понятійному мисленню. Саме воно забезпечує певній діяльності людини предметний, усвідомлений характер.

Емоційна сфера свідомості — складне й багаторівневе явище. Емоції — це певний вид відображення й ставлення до дійсності у вигляді задоволення чи незадоволення нею [13, 172; 18, с. 268; 35, с. 338; 50, с. 153]. За Ізард, емоція – це складний процес, що має нейрофізіологічний, нервово-м'язовий і феноменологічний аспекти (перший виявляється в електричній активності нервової системи (кори, гіпоталамуса, лімбічної системи); другий – у мімічній діяльності, вторинно-пантомімічних, вісцерально-ендокринних, іноді голосових реакціях; третій – як переживання, що має безпосередню значущість).

Емоції впливають на роботу фізіологічних систем організму. Відомо, що емоційне напруження супроводжується збільшенням обсягу вегетативних зрушень, посиленням частоти серцевого ритму, підвищенням тиску, викидом у кровоносну систему гормонів тощо. Як було сказано вище, за *інформаційною теорією емоцій* П.В. Сімонова, емоція – це відображення відношення між величиною потреби та ймовірністю її задоволення в даний момент [2; 3, с. 18; 6; 7; 8; 13, с. 172; 22; 33, с. 84; 35; 36; 40; 41].

Мотиваційно-вольова сфера свідомості складається з мотивів, інтересів, потреб суб'єкта в єдності зі здібностями у досягненні цілей [50, с. 153].

Важливою складовою свідомості є самосвідомість, яка орієнтована на аналіз, усвідомлення, цілісну оцінку людиною власних знань, інтересів, ідеалів, мотивів поведінки дій, моральних властивостей, думок тощо [50, с. 154].

Психофізіологічні дослідження — це специфічні та особливі дослідження. До суті брехні взагалі й суті її вимірів зокрема з одного боку потрібно підходити нестандартно, як це роблять "фріки", з іншого — комплексно й метафізично, щоб уникнути однобічності й досягти узагальненості та інтегральності.

На нашу думку ті теорії щодо пояснення механізму роботи поліграфу, які існують на даний час, однобічно підходили до виявлення суті тих базисних нюансів, які вимірює поліграф. До суті брехні раніше, в основному, підходили або через пояснення емоцій, афектів, волі, які супроводжують процес обману, або через когнітивні процеси, зокрема, увагу, пам'ять тощо, які також залучені у процесі приховання інформації на поліграфі.

Ми вважаємо, що людина, яка приходить на поліграф, — це не розділена на окремі фізичні і психічні частини істота. Навпаки, це цілісна сутність, до якої потрібно підходити через призму поняття "системи", "системності", "комплексу", "комплексності", "інтегралу", "інтегральності" тощо. Всі вище вказані нюанси психічного, а також фізичного поєднані та взаємозалежні. Згідно вчення Вернадського про "системи" зміна одного елементу системи буде викликати зміни й в усій системі. Тут важливо пам'ятати про діяльнісний принцип — психіка змінюється у діяльності, а отже фізіологія теж буде змінюватись у діяльності. Однією з таких діяльностей є організоване за спеціальним протоколом тестування.

При тестуваннях на поліграфі поліграфолог за допомогою спеціальних методик та методів впливає на певні нюанси тестуємого. За допомогою спеціально-підібраних запитань поліграфолог системно впливає не тільки на когнітивну, а й на емоційну та мотиваційно-вольову сфери певної людини, яка проходить поліграфне дослідження. Ми, поліграфологи, якщо узагальнити, взагалі впливаємо на комплексні інтегральні думки тестуємих. Адже вихідним принципом поліграфу є те, що психічно-здорова людина сама себе не може обманути. Кого завгодно, але тільки не себе. Коли людина знає, що вона обманює, й усвідомлює цей нюанс спотворення об'єктивної та суб'єктивної дійсності, саме ці знання і усвідомлення викликають психофізіологічні зміни в організмі даної людини. При цьому дані знання об'єднуються в метазнання або "надзнання" чи "інтегральну думку". Адже знання у людини не існує само по собі. Вченими, зокрема, нейропсихологами та психофізіологами, давно доказано, що у мозоку локалізація вищих психічних функцій та процесів умовна й розкинута по всій "сірій та білій речовині", в обидвох півкулях, хоча певна диференціація все таки існує. Самі півкулі також поєднані й найбільше їх з'єднання — це мозольне тіло. Так задумано природою! Тому знання тісно пов'язані і з емоціями, і з мотивами, і з волею, і з увагою тощо. По суті це вже не просто знання — це метазнання, знання над знаннями або "інтрегральна, комплексна думка", яка переходить з психічного на рівень духовного відображення.

Отже, одним із системних понять є "інтегральна комплексна думка". За Вікіпедією: "*ду́мка* — багатозначний термін, який, залежно від контексту, може означати і те, що з'явилося внаслідок міркування, тобто продукт мислення, і припущення, і передбачення, і намір, і задум, і суспільну, загальну *думку, як результат суспільної свідомості, і з*нання в якій-небудь галузі тощо".

Ми будемо розуміти під цим терміном наступне. Комплексна системна інтегральна думка — включає у себе і енграми пам'яті, і процес уваги до них взагалі й запитань

зокрема, і мислення, для переробки суті запитання, і емоції, які продукуються особистістю свідомо або виникають у процесі тестування стосовно окремих нюансів явища, відносно якого створюється думка, і вольові процеси, які пронизують певні психічні процеси, зокрема, увагу, яка, як ми пам'ятаємо, є мимовільна, довільна та післядовільна, і певні мотиви тощо. У комплексній інтегральній метадумці переплетено все психічне життя конкретної особистості, яка проходить поліграф.

З давніх часів ми пам'ятаємо відомий вислів, що "спочатку було слово, логос, думка" — це вихідний базис взагалі й на поліграфі зокрема. Думка, слово, логос — змінює все, зокрема й психофізіологічні нюанси на периферії організму, куди під'єднуються датчики поліграфу.

Поліграфолог керує інтрегральними думками тестуємого. Поліграфолог впливає на комплексні думки тестуємого. Поліграфолог змінює метадумки тестуємого. Поліграфолог знаходиться у тендемі разом з тестуємим, поліграфом та поєднуючим протоколом. Коли ми змінюємо одне, змінюється і інше, зокрема, фізіологія. Важливим тут постає постать поліграфолога. Адже без нього не викликати думки у тестуємого, яку можна потім у певний потрібний час виміряти поліграфом.

Тут потрібно знову системно підходити. Як відомо з валеологічної піраміди, базисом, або її низиною, виступає фізичне, посередині піраміди стоїть психічне, а на вершині — духовне, про яке теж варто пам`ятати. Про духовну складову, куди ми й будемо відносити метадумки, чомусь раніше не згадували. А духовна складова — це частина людини.

У валеологічній піраміді діють два закони. Перший — гармонія частини (кожний рівень гармонійний й самодостатній). Другий — закон ієрархії (верхні керують нижчими та впливають на них більше, ніж нижні на верхніх). Так ось, змінюємо ми один елемент системи — метаінтегральну думку. Або тестуємий сам її змінює під нашим впливом на процес тестування завдяки спеціально підібраним й погодженим запитанням й мотивації на щирість. І як наслідок у його тілі на фізичному рівні теж завжди відбуватимуться зміни. Вони можуть бути маленькими, можуть бути великими, але вони є і будуть. Цей нюанс був покладений в основу науки психосоматики. Є і зворотній зв'язок — змінюємо фізичне, а у душі, тобто на психічному й духовному рівні теж будуть відбуватися зміни (наприклад, на поліграфі ми можемо спостерігати графічно протидію — як фізичний рух змінює показники психічного).

Тому дуже важливо підкреслювати тестуємому під час тесту, що ми працюємо одночасно і з його комплексними, інтегральними думками, і з його тілом. Тіло має бути нерухомим, зайві думки мають бути усунені, увага, як потік енергії свідомості в одному конкретному напрямку, має бути спрямована тільки на запитання поліграфолога, а для поліпшеної її концентрації потрібно дивитись перед собою на окрему точку. Й основне — бути чесним. Якщо порушити цю системну тріаду (чесність у інтегральних думках, дотримання інструкцій, сконцентрованість уваги зокрема й свідомості взагалі на кожному слові запитання), то людина тест не пройде з причини відсутності співпраці з поліграфологом. Адже випадання одного елементу системи, призведе до зміни всієї системи й при чому у негативну сторону. І поєднуючим елементом всього цього психофізіологічного процесу виступає комплексна свідома інтегральна думка тестуємого, на яку певним

опосередкованим спрямовуючим чином і впливає поліграфолог. Це — нерозривний тендем. Це суть поліграфу.

Практичне дослідження нюансів сутності психологічного механізму та закономірностей психофізіологічних тестів на поліграфі. Методика дослідження. Для отримання різнобічних відомостей щодо дослідження співвідношення інтегральної комплексної метадумки тестуємих та їх реакцій ми підібрали оптимальний комплекс методів – методику дослідження. Першим методом нашого дослідження було *тестування*, яке проводилось за допомогою тестів на поліграфі Для досягення мети нашого дослідження ми використовували такі тестові методики, як стимуляційно-ознайомчий тест ACQT, AFMGQT, UTAH. Як додатковий інструментарій ми використовували "Тест мовчазних запитань". Дані тести ми проводити тільки з домовленою брехнею, адже саме за допомогою неї після чартів можна отримати зворотній зв'язок від тестуємих стосовно того, що вони відчували, про що думали, що усвідомлювали, для чого обманювали тощо. Другим методом нашого дослідження було *спостереження.* Спостерігали ми за якістю тесту й засвоєнням тестуємими рекомендацій щодо його ефективного проведення. Також ми спостерігали реакції на поліграфі в усіх його каналах. Отримані дані заносили в спеціальнопідготовлені електронні бланки-таблиці (Таблиця 1 та таблиця 2). Третім методом нашого дослідження була *бесіда,* за допомогою якої ми отримували зворотній зв'язок щодо наявних основних компонентів інтегральної комплексної думки під час обману на контрольні запитання домовленої брехні. Четвертим методом нашого дослідження був консатувальний *експеримент*, в який увійшли власне всі три попередніх методи, а також обробка даних, їх узагальнення, кореляція та інтерпретація [4, с. 19; 5, с. 38-41; 9, с. 12; 10, с. 15-16; 11, с.7-8; 12, с. 57-62; 12, с. 324; 15, с.72-74; 21, с. 44; 24, с. 95-96; 25, с. 54-55; 26, с.69-77,83; 27, с. 56; 28, с. 50-58; 30, с. 370; 31, с. 23; 32, с. 18-19; 34, с.10-11; 35, с. 58-59; 37, с. 29-35; 39, с. 29; 40, с. 255; 43, с. 218; 45, с. 694; 47, с. 17-18; 48, с. 16; 49, с. 86; 51, с. 31-36; 52, с.37].

Аналіз та інтерпретація результатів констатувального експерименту. Для зручності й наглядності розрахунків дані заносили у таблиці 1-4. В таблиці 1 ми розмістили аналіз та інтерпретацію тестових методик. Прояви обману у кожному психічному процесі, який констатували тестуємі, ми відмічали "+". Відсутність констатацій відмічали "-". Кожний "+" ми приймали за "1", кожний "-" приймали за "0". Аналогічно відмічали прояви інтегральної думки у кожному каналі поліграфу. Отже, у кількісному вияві дані прояви можуть набирати бали від 0 до 5 або від 0 до 100%. Ці дані по кожному тестуємому ми об'єднали у таблицю 2. Потім розрахували лінійну кореляцію (коефіцієнт лінійної кореляції (r)) між узагальненими даними прояву обману в інтегральній думці та загального прояву у каналах поліграфа, а для зручності розрахунку проміжкові дані заносились у таблицю 3.

З розрахунків ми побачили, що *два показники лінійної кореляції (коефіцієнт лінійної кореляції (r)) між узагальненими даними інтегральної думки та загального прояву у каналах 0.726741063 або 0.732895507 вказують на їх дуже тісний зв'язок, адже обидва коефіцієнти більше 0.7. Тобто узагальнена інтегральна думка та її зміна тісно впливає на зміни у каналах поліграфу.*

Рангова кореляція (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (rs)) між узагальненими даними інтегральної думки та загального прояву у каналах звичайна — 0.699582173. Тобто даний показник вище ніж середній й менший, ніж тісний й знаходиться у межах від 0.5 до 0.7,

що також підтверджує прямий звичайний вплив інтегральної комплексної прихованої думки на зміну показників поліграфу. Чим сильніша інтегральна комплексна прихована думка, чим сильніша її зміна за усіма чи хоча б за одним компонентом, чим сильніша зміна її складових, тим сильнішими є зміни у каналах вимірювання поліграфу, який фактично фіксує у закодованому психофізіологічному виді приховану думку тестуємих.

Точність виміру (Т) дорівнює граничній помилці (П), тобто Тд = Пд = 16.19469914898717, а Тк = Пк = 10,52429071244233.

Відносні помилки у відсотках: тд(від) = 27.79808179072597%; *тк(від) = 36,98573436106951%.*

Тобто, величина помилки досить велика, що, в принципі, і зрозуміло, адже розмір самої вибірки є не досить великій й кількість методик для аналізу була обмежена. Тому дана стаття є **перспективною**, адже дає можливість по-новому поглянути на проблематику теорії і практики психофізіологічних досліджень й продовжувати почате.

Головні висновки. За час використання поліграфу існувала ціла низка теорій, кожна з яких по-своєму намагались тлумачити суть того, що є основою виміру поліграфу. На нашу думку жодна з них не дала комплексного підходу до тлумачення суті явища, яке вимірюється при психофізіологічних ослідженнях.

Ми вважаємо, що тестуємий на поліграфі — це не розділена на окремі фізичні і психічні частини істота, а цілісна сутність, до якої потрібно підходити через призму поняття “системи”, “системності”, “комплексу”, “комплексності”, “інтегралу”, “інтегральності” тощо. Всі нюанси психічного, фізичного та духовного поєднані та взаємозалежні, тому зміна одного елементу системи буде викликати зміни у всій системі.

За допомогою спеціально-підібраних запитань поліграфолог системно впливає не тільки на когнітивну, а й на емоційну та мотиваційно-вольову сфери певної людини, яка проходить поліграфне дослідження. Поліграфологи впливають саме на комплексні інтегральні метадумки тестуємих. Адже вихідним принципом поліграфу є те, що психічно-здорова людина сама себе не може обманути. Кого завгодно, але тільки не себе. Коли людина знає, що вона обманює, й усвідомлює цей нюанс спотворення об'єктивної та суб'єктивної дійсності, саме ці знання і усвідомлення викликають психофізіологічні зміни в організмі даної людини. При цьому дані знання об'єднуються в метазнання або “інтегральну думку”. Адже знання у людини не існує само по собі. Знання тісно пов'язані і з емоціями, і з мотивами, і з волею, і з увагою тощо. По суті це вже не просто знання — це метазнання або “інтегральна, комплексна думка”.

Комплексна системна інтегральна думка — включає у себе і енграми пам'яті, і процес уваги до них взагалі й запитань зокрема, і мислення, для переробки суті запитання, і емоції, які продукуються особистістю свідомо або виникаються у процесі тестування стосовно окремих нюансів явища, відносно якого створюється думка, і вольові процеси, які пронизують певні психічні процеси, зокрема, увагу, яка, як ми пам'ятаємо, є мимовільна, довільна та післядовільна, і певні мотиви тощо. У комплексній інтегральній метадумці переплетено все психічне життя конкретної особистості, яка проходить поліграф.

Поліграфолог керує інтрегральними думками тестуємого. Поліграфолог впливає на комплексні метадумки тестуємого. Поліграфолог змінює метадумки тестуємого зав-

дяки протоколу дослідження. Коли ми змінюємо одне, змінюється і інше, зокрема, фізіологія. “Метадумки тестуємого — поліграфолог — протокол — поліграф” — це тендем.

Для отримання різнобічних відомостей щодо дослідження ми підібрали оптимальний комплекс методів – методику дослідження, до якої увійшло тестування, бесіда, спостереження та природний, зокрема, констатувальний експеримент.

Первинна статистична обробка даних вказала нам на достовірність результатів й на те, що статистичні ряди інтегральної думки та прояву у каналах є рівномірними – тобто на можливість проведення вторинної статистичної обробки: *два показники лінійної кореляції (коефіцієнт лінійної кореляції (r)) між узагальненими даними інтегральної думки та загального прояву у каналах 0.726741063 або 0.732895507 вказали нам на їх дуже тісний зв'язок, адже обидва коефіцієнти більше 0.7. Тобто узагальнена інтегральна думка та її зміна тісно впливає на психофізіологічні зміни, які замірюються у каналах поліграфу.*

Рангова кореляція (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (rs)) між узагальненими даними інтегральної думки та загального прояву у каналах звичайна — 0.699582173. Тобто даний показник вище ніж середній й менший, ніж щільний й знаходився у межах від 0.5 до 0.7, що також підтверджує прямий звичайний вплив інтегральної комплексної прихованої думки на зміну показників поліграфу. Чим сильніша інтегральна комплексна прихована думка, чим сильніша її зміна за усіма чи хоча б за одним компонентом, чим сильніша зміна її складових, тим сильнішими є зміни у каналах вимірювання поліграфу, який фактично фіксує у закодованому психофізіологічному виді приховану думку тестуємих.

Отже, ми досягли, чого бажали, тобто теоретично обґрунтували та експериментально перевірили сутність психологічного механізму та закономірностей психофізіологічних досліджень. Ми знайшли підтвердження, що сутність психологічного механізму та закономірностей психофізіологічних досліджень полягає у наступному: 1) сукупному фіксуванні поліграфом процесу психофізіологічних змін відносно саме певної комплексної інтегральної метадумки тестуємого, у яку входить і усвідомлене знання про певний факт приховання або неприховання ним нюансів конкретного явища, про яке запитується у запитанні, і емоція відносно даного факту, й мотив щодо приховання або неприховання, і вольові процеси, і увага тощо; 2) організованому керуванні поліграфологом саме комплексними інтегральними метадумками тестуємого та його усвідомленими знаннями щодо приховання або неприховання ним певних нюансів або цілком конкретного явища, про яке запитується у конкретному запитанні.

Додаток до статті: http://expert-nazarov.com/attachments/article/866/Додаток до статті.pdf

Перспективи використання результатів дослідження. З дослідження витікає необхідність продовження більш широкої роботи над узагальненнями зворотнього зв'язку самоспостереження тестуємих за власними відчуттями, коли вони обманюють на поліграфі, й вирахуванням відповідних кореляцій стосовно вимірів у каналах поліграфу. Також бажано провести більше досліджень у цій області не тільки відносно стим-тестів, а й за допомогою тестових методик AFMGQT, UTAH, DLST, які використовують контрольні запитання на домовлену брехню і які були мінімально залучені у нашому дослідженні.

Перелік використаної літератури:

1. Балабанова Л.М. Судебная патопсихология (вопросы определения нормы и отклонений). — Д.: Сталкер, 1998. — 432 с./ 13.2.Зарубежные теории испытаний на полиграфе

2. Васильев И.А., Поплужный В.Л., Тихомиров О.К. Эмоции и мышление. – М.: Педагогика, 1984. – 192 с.

3. Вейн А.М., Каменецкая Б.И. Память человека. - М: Издательство «Наука», 1973. - 209 с.

4. Волкова Н.П. Педагогіка. – К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 576 с.

5. Дубравська Д.М. Основи психології: Навч. посібник. – Львів: Світ, 2001. – 280 с.

6. Гельгорн Э., Луфборроу Д. Эмоции и эмоциональные расстройства. Нейрофизиологическое исследование: Пер. с англ. – М.: Мир, 1966. – 672 с.

7. Григорович Л.А., Марцинковская Т.Д. Педагогика и психология: Учебное пособие. – М.: Гардарики, 2001. – 480 с.

8. Дельгадо Х. Мозг и сознание: Пер. с англ. – М.: Мир, 1971. – 264 с.

9. Заброцький М.М. Вікова психологія: Навч. посібник. К.: МАУП, 1998. – 92 с.

10. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 112 с.

11. Заброцький М.М. Педагогічна психологія: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2000. – 100 с.

12. Загальна психологія/ За загальною редакцією академіка С.Д. Максименка. Підручник. – 2-ге вид., перероблю. і доп. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 704 с.

13. Здоренко В.А. “Емоційна сфера та її особливості у персоналу Державної прикордонної служби України в процесі виконання службових обов’язків”// Збірник наукових праць №55. Серія: Педагогічні та психологічні науки/ Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби Украни імені Богдана Хмельницького. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2010. — 260 с.

14. Косьянова О.Ю. Сучасні тенденції і перспективи використання поліграфної методики в психологічних дослідженнях// Наука і освіта —2014 — №1 — с. 32 — 40// Електронна версія — file:///C:/Users/intel/Downloads/NiO_2014_1_8.pdf

15. Коханко О.М. Основи науково-педагогічних досліджень: Навчальний посібник. – Хмельницький: ХНУ, 2005. – 254 с.

16. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. - М.: Издательство Московского университета, 1973. - 376 с.

17. Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Видання друге, перероблене і доповнене. - К.: "Центр навчальної літератури", 2004. – 272 с.

18. Максименко С.Д. Общая психология. – М.: "Рефл-бук"; К.: "Ваклер", 1999. – 528 с.

19. Методи і засоби для тестування оператора поліграфа: монографія/ С.М. Злепко, С.В. Тимчик, Р.С. Белзецький, Л.Г. Коваль. – Вінниця: ВНТУ, 2010. – 168 с./ Частина електорнної версії - https://press.vntu.edu.ua/index.php/vntu/catalog/view/338/637/681-1

20. Мотлях А. Психодиагностика личности инструментальной детекцией на основе использования существующих «теорий полиграфа»// Закон и жизнь — 2013 — №8 — с. 11 — 14// Електронна версія — http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2013/8-1/03.pdf

21. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 4-е видання, доповнене. – К.: ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2003. – 615 с.

22. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – 5-те вид., стер. – К.: Вища школа, 2006. – 487с.

23. Немов Р.С. Психология: Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений: В 3 кн. Кн. 2. Психология образования. – 3-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. –– 608 с.

24. Общая психология: курс лекций для первой ступени педагогического образования/ Сост. Е.И. Рогов. - М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 448 с.

25. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 448 с.

26. Основи психології: Підручник/ За заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 1996. – 632 с.

27. Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В. Практикум із загальної психології/ За ред. Т.І. Пашукової. – К.: Знання, КОО, 2000. – 204 с.

28. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб./ З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; За ред. З.Н. Курлянд. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2005. – 399 с.

29. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. — К.: Академвидав, 2006. — 592 с.

30. Психологический словарь/ Под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др.; Науч.-ислед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. наук СССР. – М.: Педагогика, 1983. – 448 с.

31. Психология и педагогика: Учебное пособие для вузов/ Составитель и ответственный редактор А.А. Радугин; Научный редактор Е.А. Кротков. – М.: Центр, 1999. – 256 с.

32. Психология и педагогика: Учебное пособие/ Николаенко В.М., Залесов Г.М., Андрюшина Т.В. и др.; Отв. ред. канд. филос. наук, доцент В.М. Николаенко. – М.: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭиУ, 2000. – 175 с.

33. Психология эмоций. Тексты/ Под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б Гиппенрейтер. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 288 с.

34. Психологія/ За ред. проф. Г.С.Костюка. – К.: Радянська школа, 1968. – 572 с.

35. Психологія: Підручник/ Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.

36. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций: Пер. с пол. – М.: Прогресс, 1979. – 391 с.

37. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. Навчальний посібник. – Дрогобич: Видавнича фірма "Відродження", 2001. – 287 с.

38. Селиванов В.С. Основы общей педагогики: Теория и методика воспитания: Учеб. пособие для студ высш. пед. учеб. заведений/ Под ред. В.А. Сластенина. – М.: Академия, 2000. – 336 с.

39. Семенова А.В., Гурін Р.С., Осипова Т.Ю. Основи психології і педагогіки. – К.: Знання, 2006. – 319 с.

40. Симонов П.В Теория отражения и психофизиология эмоций. – М.: Наука, 1970. – 141 с.

41. Симонов Я.В. Эмоциональный мозг. – М.: Наука, 1981. – 213 с.

42. Словарь-справочник по психодиагностике/ Л. Бурлачук, С. Морозов. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2003. – 528 с.

43. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2001. – 304 с.

44. Сморж Л.О. Філософія: Навчальний посібник. — К.: 2004. — 416 с.

45. Современный словарь по психологии/ Автор-составитель В.В. Юрчук. – Мн.: Современное слово, 1998. – 768 с.

46. Сокольська Л.П. Робота соціального педагога в закладах освіти. Конспект лекций для студентів спеціальності "Соціальна педагогіка та практична психологія"/ Л.П. Сокольська. – Хмельницький: ХНУ, 2006. – 98 с.

47. Социальная психология: Учебное пособие для вузов/ Сост.: Р.И. Мокшанцев, А.В. Мокшанцева. – Новосибирск: Сибирское соглашение; М.: ИНФРА-М, 2001. – 408 с.

48. Столяренко Л.Д. Основы психологии. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 672 с.

49. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекций: Посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 208 с.

50. Філософія: Навчальний посібник/ Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та інші; За редакцією І.Ф. Надольного. — 5-те видання, виправлене та доповнене. — К.: Вікар, 2005. — 455 с.

51. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – К.: Академія, 2001. – 528 с.

52. Харламов И.Ф. Педагогика: Учеб. пособие. – 4-е изд. перераб. и доп. – М.: Гардарики, 1999. – 519 с.

53. Холодный Ю.И., Савельев Ю.И. «Проблема использования испытаний на полиграфе»: Приглашение к дискуссии// Психологический журнал. — 1996 — Т. 17.— №3. — С. 53-70// Електорнна версія — http://www.psychology-online.net/articles/doc-1791.html

У статті проведено критичний аналіз наявних теорій поліграфу, розглядаються й узагальнюються наукові дані. Актуалізується теоретичне і практичне доведення ефективності нового підходу у трактуванні особливостей та нюансів сутності психологічного механізму й закономірностей психофізіологічних досліджень за допомогою поліграфу.

Ключові слова. *Поліграф, теоретичні моделі у тлумаченні механізму поліграфу, новий підхід у трактуванні сутності психологічного механізму й закономірностей психофізіологічних досліджень.*

В статье проведен критический анализ имеющихся теорий полиграфа, рассматриваются и обобщаются научные данные. Актуализируется теоретическое и практическое доказательство эффективности нового подхода в трактовке особенностей и нюансов сути психологического механизма и закономерностей психофизиологических исследований при помощи полиграфа.

Ключевые слова. *Полиграф, теоретические модели в трактовке механизма полиграфа, новый подход в трактовке сутности психологического механизма и закономерностей психофизиологических исследований.*

The article provides a critical analysis of the available polygraph theories, is considered and summarized scientific data. The theoretical and practical evidence of the effectiveness of the new approach in interpreting the features and nuances of the essence of the psychological mechanism and the laws of psychophysiological studies with the help of a polygraph is actualized.

Keywords*. The polygraph, theoretical models in the treatment of the polygraph mechanism, a new approach to the interpretation of the psychological mechanism and the regularities of psychophysiological research.*

References

1. Zdorenko V. A., Bedan V. B. Teoretychni modeli v poiasnenni mekhanizmu y zakonomirnostei psykhofiziolohichnykh doslidzhen na polihrafi [Theoretical Models Explaining the Mechanism and Regularities of Psychophysiological Examinations Using a Polygraph]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 6 (18). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2018.01. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/866-zdorenko-v-a-teoretichni-modeli-v-poyasnenni-mekhanizmu-j-zakonomirnostej-psikhofiziologichnikh-doslidzhen-na-poligrafi (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

1.2. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ЛЮДИНИ, ЯКІ МОЖНА ВИМІРЮВАТИ ДЛЯ ДІАГНОСТИКИ ПРИХОВУВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ, ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ З УВАГОЮ ТЕСТОВАНОГО[1]

Розен Г. І.

DOI: 10.53672/ej.6.2018.02[1] Check for updates

Анотація. Сучасні уявлення про психологічні основи тестування на поліграфі дедалі частіше пов'язують виникнення значущих реакцій не лише з емоційним напруженням, а й із перенесенням уваги обстежуваного на важливі для нього теми. Розен Г. І., поліграфолог поліграфологічної служби ПриватБанку зі стажем роботи за фахом 11 років, ставить завдання зіставити традиційні канали реєстрації (грудне й діафрагмальне дихання, артеріальний тиск і кровонаповнення судин, електродермальну активність) із психофізіологією уваги та показати, як це зіставлення працює на практиці. Теоретичну частину побудовано на працях Ю. Б. Гіппенрейтер, В. А. Крутецького, Є. М. Соколова, Ю. І. Холодного та інших авторів: розмежовано мимовільну, довільну й післядовільну увагу, описано орієнтувальну реакцію за І. П. Павловим і концепцію нервової моделі стимулу Є. М. Соколова, названо чинники такої реакції (новизна, інтенсивність, значущість стимулу) та її вегетативні компоненти. Окремо схарактеризовано шкірно-гальванічну реакцію: вона чутлива до новизни, швидко згасає й тісно пов'язана з емоціями, тож орієнтувальний і емоційний компоненти реагування треба розрізняти. Мимовільну увагу авторка вважає джерелом і реакцій на стимули, і артефактів, а довільну – основою питань керованої брехні та ментальної протидії. Практичні рекомендації проілюстровано випадками з власної роботи. Затягнута до 2,5 год передтестова бесіда у скринінговому тесті AF MGQT-v2 спричинила різкий спад реактивності КГР уже з другої поліграми, і подальші записи не підлягали аналізу. Під час перевірки головного бухгалтера підприємства, з якого викрали кошти за допомогою вірусної програми, відмова від очікуваних нею питань про лікарняний на користь питань про безпосередню причетність до шахрайства дала чіткий результат. Показано також, як заміна невдалого однотемного формату питаннями про конкретні дії під час крадіжки дала змогу дійти висновку, а затримка відповіді на контрольне питання могла вказувати на ментальну протидію. Авторка радить забезпечувати звукоізоляцію й відсутність сторонніх візуальних стимулів, рівноважно розподіляти час обговорення релевантних і контрольних тем, витримувати оптимальний темп, ураховувати звикання до повторюваних стимулів і позначати артефакти під час аналізу поліграм. Ці положення стануть у пригоді поліграфологам і судовим експертам, які оцінюють якість проведення психофізіологічних досліджень.

Ключові слова: поліграф, психофізіологічне дослідження, увага, орієнтувальна реакція, шкірно-гальванічна реакція, нервова модель стимулу, передтестова бесіда, ментальна протидія, артефакти, AF MGQT.

Human Psychophysiological Parameters Measurable for Detecting Concealed Information and Their Relationship to the Examinee's Attention

Rozen H. I.

Abstract. Current views on the psychological basis of polygraph testing increasingly link significant responses not only to emotional arousal but also to the shift of the examinee's attention towards personally salient topics. Rozen H. I., a polygraph examiner at the PrivatBank polygraph service with eleven years of professional experience, sets out to relate the traditional recording channels (thoracic and abdominal respiration, blood pressure and vascular filling, electrodermal activity) to the psychophysiology of attention and to show how this relationship can be used in practice. Drawing on Yu. B. Gippenreiter, V. A. Krutetskii, E. N. Sokolov, Yu. I. Kholodny and others, the paper distinguishes involuntary, voluntary and post-voluntary attention, describes Pavlov's orienting reaction and Sokolov's neuronal model of the stimulus, and lists the factors of the orienting response (novelty, intensity and significance of the stimulus) with its autonomic components. Skin conductance is singled out as sensitive to novelty but quick to habituate and closely tied to emotion, so orienting and emotional components must be separated. Involuntary attention is treated as a source of both stimulus-related reactions and artefacts, while voluntary attention underlies directed-lie questions and mental countermeasures. Cases from the author's practice illustrate the argument: a pretest interview stretched to 2.5 hours led to a collapse of electrodermal reactivity from the second chart of an AF MGQT-v2 screening test; replacing the questions a chief accountant expected with questions on her direct involvement in a fraud yielded clear results; a delayed answer to a comparison question pointed to possible mental countermeasures. The recommendations concern the testing room, balanced discussion of relevant and comparison topics, test pace, habituation and the marking of artefacts.

Keywords: polygraph, psychophysiological examination, attention, orienting response, electrodermal activity, neuronal model of the stimulus, pretest interview, mental countermeasures, artefacts, AF MGQT.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 11.07.2018; у номері — 31.12.2018; DOI:* ***10.53672/ej.6.2018.02***[1].

Повний текст

Текст статті.

Що вимірює поліграф. Поліграф - технічний засіб, що використовується при проведенні інструментальних психофізіологічних досліджень для синхронної реєстрації параметрів дихання, серцево-судинної активності, електричного опору шкіри, а також, при наявності необхідності і можливості, інших фізіологічних параметрів з подальшим представленням результатів реєстрації цих параметрів в аналоговому або цифровому вигляді , призначеному для оцінки достовірності повідомленої інформації. (Вікіпедія, з відсиланням на: Державні вимоги до мінімуму змісту та рівня вимог до фахівців для отримання додаткової кваліфікації «Спеціаліст з проведення інструментальних психофізіологічних опитувань». М., 2001).

Для реєстрації фізіологічних даних використовуються наступні датчики: верхнього (грудного) і нижнього (діафрагмального або черевного) дихання; серцево-судинної активності: артеріального тиску і / або пульсу, кровонаповнення судин; електропровідності шкіри (опору шкіри, шкірно-гальванічного рефлексу). Одночасний контроль зазначених фізіологічних процесів в ході психофізіологічного дослідження є строго обов'язковим: відповідно до чинних міжнародних стандартів, виключення з контролю хоча б одного з цих процесів робить процедуру перевірки на поліграфі не правильна (12, с.8).

Що відбувається під час тестування. Під час тестування поліграфолог пред'являє тестованому суб'єкту стимули (питання, зображення), одночасно фіксуючи зміни фізіологічних параметрів цього суб'єкта. Зміни фізіологічних параметрів, що викликані пред'явленим стимулом, називаються реакцією і певним чином інтерпретуються для оцінки наявності/відсутності прихованої інформації за темою, з якою стимул пов'язаний логічним змістом.

Згідно із сучасними поглядами на психологічні основи процесу тестування, одним з провідних факторів, що впливають на виникнення реакцій на певні стимули, є перенесення уваги тестованого на значущі для нього теми. У зв'язку з цим виникає необхідність співвіднести психофізіологічні основи уваги з процесами, що відбуваються і реєструються під час тестування на поліграфі.

Що таке увага, на які види вона підрозділяється, які види уваги задіяні в поліграфологічному тестуванні. У психології **увагу** визначають як процес і стан налаштування суб'єкта на сприйняття пріоритетної інформації та виконання поставлених завдань.

За характером походження і способам здійснення виділяють мимовільну, довільну та пост-довільну увагу. Мимовільна увага функціонує незалежно від свідомих цілей і намірів людини. Довільна - це свідомо направлене, врегульоване й підтримуване зосередження суб'єкта. Мимовільна і довільна увага мають різні функції, по-різному формуються в онтогенезі, і в їх основі лежать різні фізіологічні механізми (6, с.86).

Мимовільна увага виникла як орієнтовна реакція, сутність якої полягає в тому, щоб вчасно помітити будь-які зміни в навколишньому світі, оцінити їх з точки зору життєвої значущості для суб'єкта. Відмінна риса людини (як і вищих тварин) - адаптивна поведінка, тобто здатність пристосувати свою поведінку до умов, що змінилися, нових умов. Ця можливість реалізується за допомогою свідомості. Провідним механізмом адаптивної поведінки є механізм перемикання уваги. Основними факторами, що привертають увагу і змушують перейти з одного предмета / явища на інші, виступають новизна і суб'єктивна значимість.

Максимальну суб'єктивну значимість мають ті предмети та явища, які на підставі первісного сприйняття були оцінені як потенційно небезпечні (інстинкт самозбереження). Суб'єктивна значимість одного й того ж стимулу може бути різною для різних індивідів і навіть для одного і того ж індивіда на різних етапах його життя, внаслідок зміни життєвого досвіду. Оцінка значущості або розпізнавання значущості формується й уточнюється поступово, так само, як і вміння розпізнавати взагалі що-небудь в житті.

Все те, що не ново, не привертає уваги. У таких абсолютно знайомих умовах поведінка несвідома, автоматична, не вимагає усвідомлюваного перекладу уваги, не вимагає вольового зусилля. Адаптуватися необхідно тільки до чогось нового і серед всього вибирати найбільш важливе. Коли це визначено, і увага переключилася, сприйняте нове оцінюється - наскільки вдало або невдало вдалося врахувати його в поведінці, і цей результат оцінки коригує поведінку суб'єкта в наступний раз в подібній ситуації. Тому людина в цілях самозбереження повинна вміти розпізнавати та оцінювати, що для неї добре, а що - погано. Відповідно увага має властивість не просто визначати значимість, а розрізняти цю значимість як бажану або небажану для суб'єкта. Якщо бажане - поведінка нала-

штовується на прийняття цього, якщо небажане - на уникнення / напад (фундаментальні патерни реагування на небезпеку) (9, с.422).

Увага, що виникає внаслідок свідомо поставленої мети і вимагає певних вольових зусиль, називається **довільною**. Довільна увага забезпечує концентрацію активності за рахунок вольових зусиль. Довільна увага належить до контрольованих та усвідомлених процесів. Довільна увага спрямовується на подразники, значимі для індивіда, що відповідають його потребам, а також цілям і задачам здійснюваної в даний момент діяльності. Цей вид уваги, як правило, підтримується або вольовим зусиллям, яке забезпечує виконання діяльності, або інтересом. Завдяки довільній увазі людина здатна активно обирати потрібну їй в даний момент інформацію.

Довільна увага звичайно пов'язана з боротьбою мотивів і спонукань, наявністю сильних, протилежно спрямованих і конкуруючих один з одним інтересів, кожен з яких сам по собі здатний залучити й утримувати увагу. Людина в цьому випадку здійснює свідомий вибір мети і зусиллям волі пригнічує один з інтересів, спрямовуючи всю свою увагу на задоволення іншого.

Увага як найтісніше пов'язана з мотивацією. Без стійкого і сильного мотиву неможливо скільки-небудь тривале утримання уваги. При мотивуючому характері самої діяльності може виникнути так звана **пост-довільна** форма уваги, при якій свідоме активне зосередження на об'єкті не вимагає вольових зусиль, а здійснюється автоматично (3, с. 166-167).

Відносно процесу тестування на поліграфі, можна сказати, що мимовільна увага - це фактор, який призводить до реагування на стимули тестування та артефактів (наприклад, реакція, викликана зовнішнім шумом, протидія тестуванню у вигляді заподіяння собі больових відчуттів). Довільна увага (увага, яка утримується на певному явищі, предметі об'єкті вольовим зусиллям) - також є чинником, що призводить до виникнення реакції на стимули (як вольове вираження мотивації суб'єкта на приховування інформації по релевантній або контрольній тематиці). Крім того, довільна увагу - це процес, що лежить в основі застосування питань керованої брехні, а також ментальної протидії.

Ми бачимо, таким чином, що увага є найважливішою складовою процесу тестування на поліграфі.

Яка психофізіологічна основа уваги. Психофізіологічну основу, на якій розвивається і функціонує мимовільна увага, становить **орієнтовна реакція**. Вперше вона описана І.П. Павловим як рухова реакція тварини на новий, раптово виниклий подразник. Вона включала поворот голови і очей в сторону подразника і обов'язково супроводжувалася гальмуванням поточної умовно-рефлекторної діяльності. Інша особливість орієнтовної реакції полягала в зниженні всіх її поведінкових проявів при повторенні стимулу. Згасла орієнтовна реакція легко відновлювалася при щонайменшій зміні обстановки (5, с.35-36).

Механізм виникнення і зниження орієнтовної реакції отримав тлумачення в концепції нервової моделі стимулу, запропонованої Є.М. Соколовим. Відповідно до цієї концепції, в результаті повторення стимулу в нервовій системі формується "модель", певна конфігурація сліду, в якій фіксуються всі параметри стимулу. Орієнтовна реакція виникає в тих випадках, коли виявляється неузгодженість між чинним стимулом і сформова-

ним слідом, тобто "нервової моделлю". Якщо чинний стимул і нервовий слід, залишений попереднім подразником, ідентичні, то орієнтовна реакція не виникає. Якщо ж вони не збігаються, то орієнтовна реакція виникає і виявляється до певної міри тим сильніше, чим більше розрізняються попередній і новий подразники. (9, с.424).

Орієнтовний рефлекс пов'язаний з адаптацією організму до мінливих умов середовища, тому, чим більше змінюється стимул (наприклад, його інтенсивність або ступінь новизни), то більша відповідна реакція. Однак не меншу, а нерідко й велику реакцію можуть викликати незначні зміни ситуації, якщо вони прямо адресовані до основних потреб людини. Значимість стимулу нерідко має вирішальне значення для виникнення орієнтовної реакції. Високо значимий стимул може викликати потужну орієнтовну реакцію, маючи невелику фізичну інтенсивність.

Таким чином, факторами, що викликають орієнтовну реакцію, є: стимул, новизна, інтенсивність, значимість. (1, с.87).

Які фізіологічні показники уваги, зокрема її основи - орієнтовної реакції - і як вони впливають на реєстровані в ході тестування на поліграфі показники

Дослідження показали, що орієнтовна реакція викликає не тільки поведінкові прояви (як першим помітив І.П. Павлов), але й цілий ряд вегетативних змін. Відображенням цих змін є різні компоненти орієнтовної реакції: руховий (м'язовий), серцевий, дихальний, шкірно-гальванічний, судинний, зіничний, сенсорний та електроенцефалографічний. Як правило, при пред'явленні нового стимулу підвищується м'язовий тонус, змінюється частота дихання, пульсу, зростає електрична активність шкіри, розширюються зіниці, знижуються сенсорні пороги.

У електроенцефалограмі на початку орієнтовної реакції виникає генералізована активація, яка проявляється у блокаді (придушенні) альфа-ритму і заміні його високочастотної активністю. Одночасно з цим виникає можливість об'єднання та синхронної роботи нервових клітин не за принципом їх просторової близькості, а за функціональним принципом. Завдяки всім цим змінам виникає особливий стан мобілізаційної готовності організму.

Частіше за інших в експериментах, спрямованих на вивчення орієнтовної реакції, використовують показники шкірно-гальванічної реакції. Вона володіє особливою чутливістю до новизни стимулу, модальності, неспецифічна, тобто не залежить від того, який саме стимул викликає орієнтовну реакцію. Крім того, КГР швидко згасає, навіть якщо орієнтовна реакція викликана больовим подразником. Однак КГР тісно пов'язана з емоційною сферою, тому використання КГР при вивченні орієнтовної реакції вимагає чіткого поділу власне орієнтовного й емоційного компонентів реагування на новий стимул (1, с.77-113).

Практичне значення психофізіології уваги для проведення тестування на поліграфі. З наведених вище матеріалів можна зробити висновок, що процеси уваги в ході поліграфологічного тестування безпосередньо позначаються на тих фізіологічних показниках організму тестованого, які реєструються поліграфом, можуть призводити до виникнення як реакцій (змін у відповідь на стимули), так і артефактів, впливати на збільшення або згасання реактивності і т.п. Отже, в ході тестування необхідно враховувати особливості уваги тестованого та свідомо працювати з ними.

З власної практики, на вдалих і невдалих прикладах, спробую продемонструвати, на які моменти в організації та проведенні тестування варто звертати увагу поліграфологу з точки зору оптимальної роботи з увагою тестованого:

1. Необхідно забезпечити сприятливу обстановку для проведення тесту, яка б мінімізувала виникнення орієнтовних реакцій, не пов'язаних з пропонованим стимулом (звукоізоляцію приміщення, відсутність візуальних стимулів, не пов'язаних з тестом, в поле зору тестованого і т.п.) - пам'ятаємо про виникнення орієнтовної реакції на новизну (наприклад, раптовий шум).

2. Необхідно правильно розподілити увагу в передтестової бесіді між релевантною і контрольними темами (баланс обговорення за часом, рівноцінна значимість обох тем для успішного проходження тесту) - пам'ятаємо, що значимий стимул викликає сильну орієнтовну реакцію навіть при мінімальній інтенсивності впливу.

3. Необхідно дотримуватися оптимального темпу тестування - пам'ятаємо про зниження концентрації уваги під впливом втоми.

Приклад невдалого тестування через недотримання цього правила:

У скринінговому тесті тестована З. в попередній бесіді, під час обговорення релевантних тим, постійно переходила на характеристики себе як людини, своїх поглядів і життєвої позиції, що призвело до затягування передтестової частини до 2.5 годин.

Основним форматом для тестування був обраний AF MGQT-v2 на 3 релевантних питання (чарт 1 — мал.1):

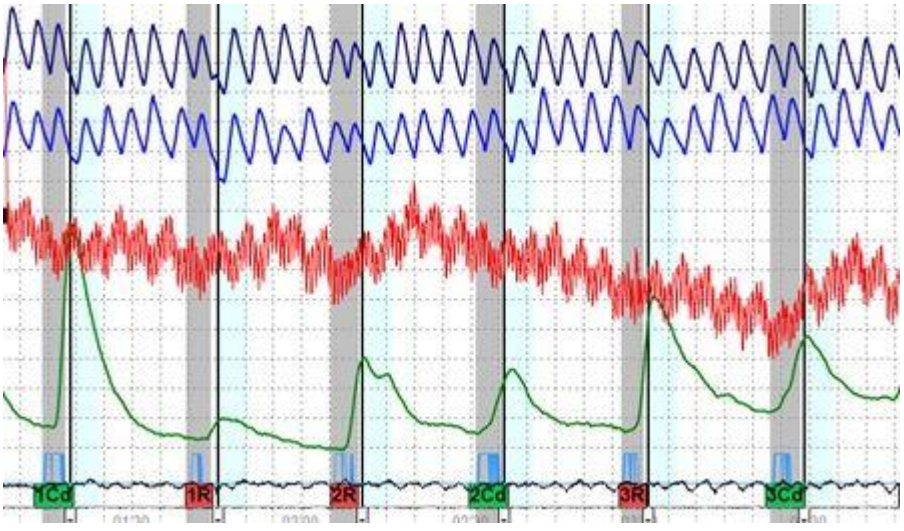

Мал.1

Починаючи з другого чарту (мал.2) реактивність по КГР різко знизилася (на зображенні поліграм видно, що зміни КГР не відбуваються навіть під впливом глибоких зітхань) і подальші поліграми вже не підлягали аналізу (висновок по тесту - NO) .

Мал.2

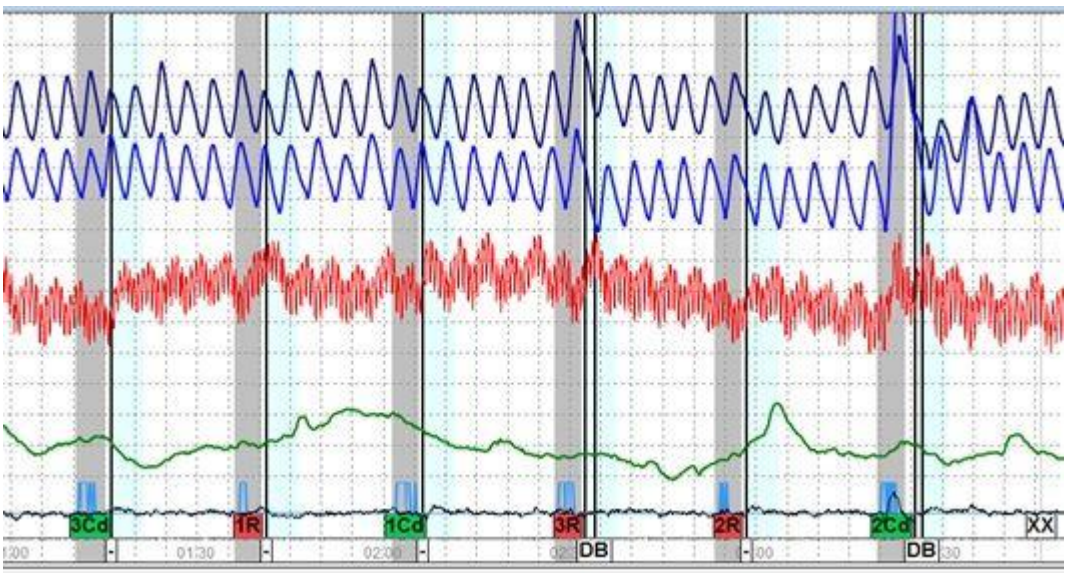

4. Необхідно розуміти, що несподівані для тестованого питання будуть викликати більший фізіологічний відгук, так як неузгодженість між сформованими очікуваннями й отриманою інформацією викликає орієнтовну реакцію. Тому при перевірці релевантної тематики краще спрогнозувати, які питання очікує винний тестований, та піти іншим шляхом.

Приклад успішної тактики тестування:

Тестована С. - головний бухгалтер підприємства, з якого за допомогою вірусної програми, що змінила реквізити і суми платіжних документів, була вкрадена значна сума грошей, на момент шахрайського списання коштів відпросилася з роботи з причини поганого самопочуття і стверджувала, що перебувала на лікарняному. Як показало спілкування із замовником тестування на поліграфі - службою безпеки зазначеного підприємства - їх основна увага в ході попереднього розслідування події була приділена саме перевірці лікарняного. На цю ж тему 90% часу, присвяченого вільному опису події, у передтестової бесіді говорила сама тестована. По суті, з попереднього спілкування із замовником, і за результатами бесіди з тестованою поліграфологу стало зрозуміло, що очікуваними для тестованої будуть питання про її самопочуття на день крадіжки (спочатку, до спілкування з поліграфологом, саме цього хотів і замовник). В ході тестування в якості релевантних були запропоновані інші питання, що стосуються безпосередньої причетності тестованої до вчинення шахрайства, і вони дали чіткі, переконливі результати (мал.3,4).

Result	**Significant Reactions**
Description	**p-value: 0.039 - Probability this result was produced by a truthful person**
Exam Type	Multi-facet (MGQT)
Scoring Method	OSS-3 Two-stage (Senter 2003)
Test of Proportions	0.152 - No significant differences in artifact distribution
PF Name	2017_12_05
Report Date	Saturday, May 13, 2017
Subject	
Examiner	

Spot Scores			Decision Alpha (1 tailed) Cumulative normal distribution (Barland 1985)		Components	
ID	p-value	Result	Setting	Value	Component	Weight
5R	0.003	Significant Reactions	NSR	0.050	Pneumo	0.19
6R	0.632	Inconclusive	SR	0.050	EDA	0.53
7R	0.002	Significant Reactions	Bonferroni corrected alpha	0.017	Cardio	0.28
			Test of Proportions (1 tailed)	0.050		

Relevant Questions		
ID	Question Text	Answer
5R	Вы сообщили мошеннику про поступление крупной суммы на счет фирмы?	No
6R	Вы передали мошеннику информацию про клиент-банк фирмы?	No
7R	Вы назвали мошеннику адрес элеткронной почты бухгалтерии?	No

Мал.3

Result	**Significant Reactions**
Description	**p-value: < 0.001 - Probability this result was produced by a truthful person**
Exam Type	Multi-facet (MGQT)
Scoring Method	OSS-3 Two-stage (Senter 2003)
Test of Proportions	0.104 - No significant differences in artifact distribution
PF Name	2017_12_05
Report Date	Saturday, May 13, 2017
Subject	
Examiner	

Spot Scores			Decision Alpha (1 tailed) Cumulative normal distribution (Barland 1985)		Components	
ID	p-value	Result	Setting	Value	Component	Weight
1R	< 0.001	Significant Reactions	NSR	0.050	Pneumo	0.19
2R	0.002	Significant Reactions	SR	0.050	EDA	0.53
			Bonferroni corrected alpha	0.025	Cardio	0.28
			Test of Proportions (1 tailed)	0.050		

Relevant Questions		
ID	Question Text	Answer
1R	6 февраля Вы подтвердили платежи по договоренности с мошенниками?	No
2R	Подтверждая платежи 6 февраля, Вы знали заранее, что эти деньги будут украдены?	No

Мал.4

5. Необхідно пам'ятати, що адаптація впливає на згасання уваги: стимул, який багаторазово повторюється, поступово перестає привертати увагу, а фізіологічна реакція на нього поступово згасає до повного зникнення. Це, відповідно, може знижувати реактивність на стимули і приводити до невизначеного результату тесту. Тому в тестах, які досліджують тільки одну задачу - наприклад спеціальному тесті, направленому на з'ясування причетності або непричетності до якоїсь події, доцільно при невизначеному результаті першого однотемного формату, пробувати переходити на багатоаспектний формат, з новими за змістом релевантними і контрольними питаннями.

Приклад використання в тесті:

невдалий однотемний формат, побудований на перефразі одного релевантного питання (мал.5):

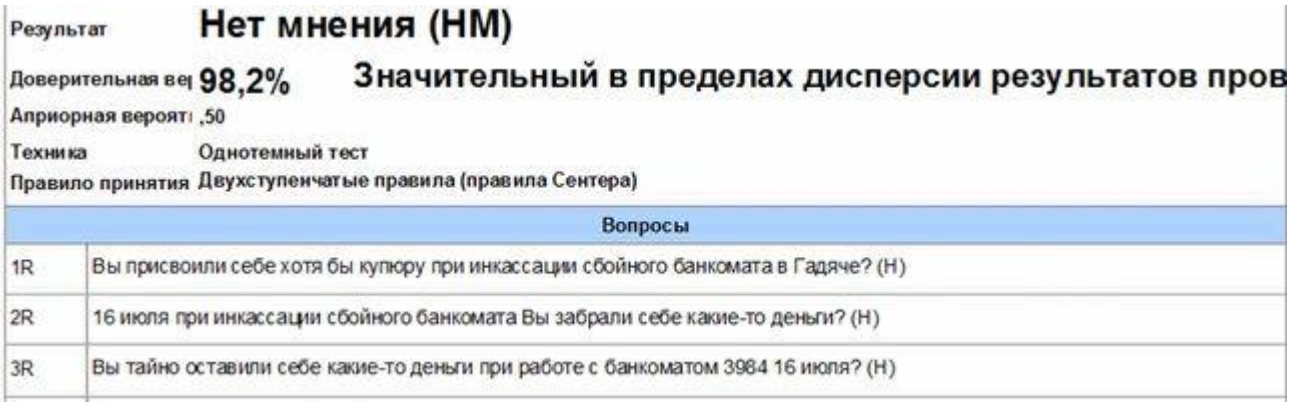

мал.5

Після нього питання були обговорені повторно, і тестованому було пояснено, що той, хто скоїв крадіжку, повинен був заховати ці гроші під час роботи, свідомо не здати їх в касу і залишити собі, забравши зі зміни. Ці зрозумілі аспекти скоєння крадіжки не були «перегріті» очікуваннями тестованого, і дали можливість зробити висновок по тесту (мал.6):

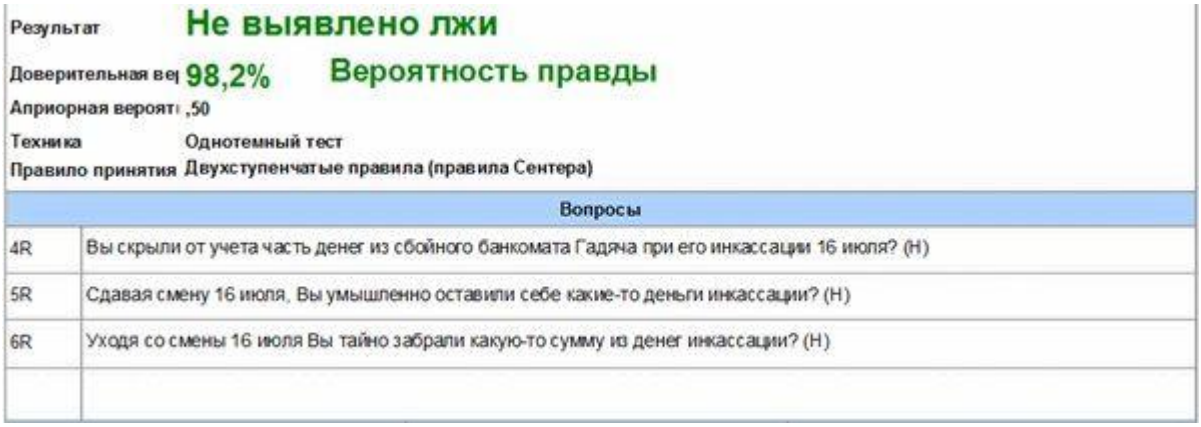

Мал.6

7. Необхідно проводити аналіз поліграм з точки зору змін, викликаних мимовільним відволіканням уваги (обов'язкове відмічання артефактів), а також з точки зору довільного відволікання уваги тестованим від питань тесту (реакції поза стимулом, однотипні повторювані особливості відповідей на певний тип питань - наприклад, швидкість виникнення реакції на КВ відрізняється від швидкості виникнення реакції на РВ, пауза перед відповіддю і т.п.). На зображенні (мал.7) наведено приклад затримки у відповіді на КВ, що могло вказувати на ментальну протидію з боку тестованого, тобто свідоме, з метою викривити результати тестування, утримання уваги на контрольному питанні.

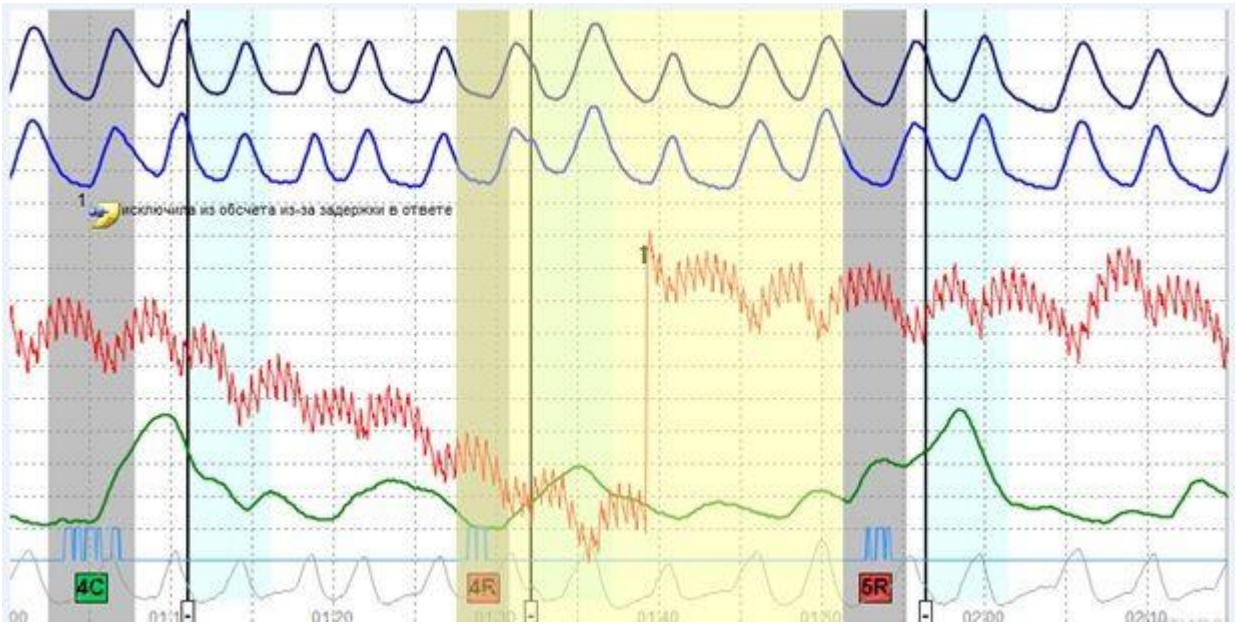

Мал.7

Таким чином, більш глибоке розуміння психофізіологічних механізмів й особливостей процесу уваги сприяє проведенню результативних тестів на поліграфі та отримання високо вірогідних висновків.

Список використаної літератури:

1. Адам Д. Восприятие, сознание, память. Размышления биолога / Пер. с англ. Н.Ю. Алексеенко; под ред. Е.Н. Соколова. М.: МИР, 1983. С. 77-113

2. Большой психологический словарь. — М.: Прайм-ЕВРОЗНАК. Под ред. Б.Г. Мещерякова, акад. В.П. Зинченко. 2003.

3. Гиппенрейтер Ю.Б. А.Н. Леонтьев и современная психология. М.: МГУ, 1983. / Под ред. А.В. Запорожца и др. Стр. 165-177.

4. Естественнонаучные основы психологии / Под. ред. А.А. Смирнова, А.Р. Лурия, В.Д. Небылицына. М.: Педагогика, 1978

5. Кочубей Б.И. Об определении понятия ориентировочной реакции у человека // Вопросы психологии. 1979. № 3. С. 35-44

6. Крутецкий В.А. Психология: Учебник для учащихся пед. училищ. М.: Просвещение, 1980. - 352 с.

7. Психофизиология: Учебник для вузов. 4-е изд./Под ред. Ю.И. Александрова. — СПб: Питер, 2014.-464 с. .

8. Соколов Е.Н. Нервная модель стимула и ориентировочный рефлекс. / Вопросы психологии. 1960. N 4.

9. Соколов Е.Н., Незлина Н.И., Полянский В.Б., Евтихин Д.В. Ориентировочный рефлекс: «реакция прицеливания» и «прожектор внимания» // Журнал высшей нервной деятельности им. И.П. Павлова. 2001. Т. 51. № 4. С. 421—437.

10. Суворов Н.Ф., Таиров О.П. Психофизиологические механизмы избирательного внимания. Л.: Наука, 1985.

11. Хэссет, Дж. Введение в психофизиологию / Перевод с английского канд. биол. наук И. И. Полетаевой под редакцией д-ра биол. наук Е. Н. Соколова — М.: Мир. — 1981. — С. 49-67. — 246 с.

12. Холодный Ю.И. Анализ физиологических реакций, регистрируемых в процессе опроса с использованием полиграфа: практическое пособие. — М., 1999. —52 с.

***Анотація**: В роботі досліджується співвідношення традиційних показників, використовуваних для діагностики неправдивості в класичних моделях поліграфів (а саме - особливих, суворо визначених змін в грудному і діафрагмальному диханні, артеріальному тиску, електродермальній активності шкіри), з новими психологічними поглядами щодо виявлення недостовірності інформації через розподіл уваги. Наводиться визначення процесу уваги, його видів та психофізіологічних основ. Аналізується взаємозв'язок механізмів уваги з тими показниками діяльності організму, які реєструються поліграфом (з каналами реєстрації), а також практичне значення врахування особливостей процесу уваги при проведенні поліграфологічного тестування.*

***Аннотация:** В работе исследуется соотношение традиционных показателей, используемых для диагностики неправдивости в классических моделях полиграфов (а именно – особенных, строго определенных изменений в грудном и диафрагмальном дыхании, артериальном давлении, электродермальной активности кожи), с новыми психологическими взглядами относительно выявления недостоверности информации через распределение внимания. Приводится определение процесса внимания, его видов и психофизиологических основ. Анализируется взаимосвязь механизмов внимания с теми показателями деятельности организма, которые регистрируются полиграфом (с каналами регистрации), а также практическое значение учета особенностей процесса внимания при проведении полиграфологического тестирования.*

***Annotation:** The paper studies the problem of correlation of traditional indicators used to diagnose untruth in the most widespread models of polygraphs in the world (namely, specific, strictly defined changes in chest and diaphragmatic breathing, arterial pressure, electrodermal activity of the skin), with new psychological views on revealing unreliable information through the distribution of attention. The definition of the process of attention, the orienting reaction and its physiological bases is given. The author examines, coincide psychophysiological mechanisms of attention and memory as important for testing the polygraph of mental processes with those indicators of the body's activity, which are recorded by a polygraph (with registration channels). Also, several examples of testing are analyzed from the point of view of the polygraph examiner's work on the appropriate distribution of the test subject's attention.*

References

1. Rozen H. I. Psykhofiziolohichni parametry liudyny, yaki mozhna vymiriuvaty dlia diahnostyky prykhovuvannia informatsii, ta yikh spivvidnoshennia z uvahoiu testovanoho [Human Psychophysiological Parameters Measurable for Detecting Concealed Information and Their Relationship to the Examinee's Attention]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 6 (18). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2018.02. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/862-globa-k-i-

osoblivosti-vikoristannya-fotopletizmogrammi-pri-nayavnosti-skladnoshchiv-analizu-kardiosignalu (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОСЛІДЖУВАНОГО ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРКИ НА ПОЛІГРАФІ[1]

Батура Ю. В.

DOI: 10.53672/ej.6.2018.03[1] Check for updates

Анотація. Перевірки на поліграфі проводять тисячі разів щодня, проте, на думку Батури Ю. В., провідного поліграфолога Поліграфологічної служби ПриватБанку, індивідуальний підхід до обстежуваних у цій масі досліджень часто поступається шаблону. Мета статті полягає в тому, щоб показати, як прогнозування поведінки особи на підставі її особистісних особливостей і соціальних обставин, а також підготовка поліграфолога до бесіди ще до приходу обстежуваного підвищують ефективність перевірки. Автор зіставляє передтестове інтерв'ю з роботою телевізійних інтерв'юерів (Д. Фрост, Л. Кінг), які ретельно вивчають співрозмовника й заздалегідь продумують тактику розмови, наводить визначення особистості із загальної психології та розглядає дві позиції щодо природи брехні: як наслідку рис особистості (дослідження І. А. Церковної, демонстративний тип акцентуації за К. Леонгардом) і як продукту ситуації (зокрема, «трикутник шахрайства» Альбрехта з колегами: тиск обставин, можливість учинити й приховати порушення, здатність виправдати вчинок). Не розв'язуючи цієї наукової суперечності, автор радить практикуючому поліграфологові враховувати обидві групи чинників. Емпіричну частину становлять опитування 20 поліграфологів фінансової установи та аналіз 25 повторних тестів, у яких під час першої перевірки було зроблено висновок «Немає думки». Хоча 70 % опитаних визнають вплив психологічних особливостей на результат тестування, половина не вважає за потрібне з'ясовувати в передтестовій бесіді захоплення й цінності обстежуваного, 95 % спираються лише на дані замовника, і тільки 5 % самостійно збирають додаткові відомості, наприклад із соціальних мереж. У 65 % невизначених висновків не було враховано індивідуальних особливостей і не зібрано даних про особу, 20 % пояснено протидією, 15 % неінформативними поліграмами. Повторні тести після виправлення цих помилок дали однозначні висновки, кращий рапорт і зізнання. Показовим є випадок із касиркою, з якою вдалося встановити довірчий контакт завдяки відомостям про її інтереси зі сторінки в соціальній мережі; після тесту вона сама розповіла про порушення в роботі. Висновки адресовано поліграфологам, які проводять кадрові та службові перевірки: що ретельніше фахівець готується до конкретного обстежуваного, то надійніший результат і вища готовність особи до відвертості.

Ключові слова: поліграф, передтестова бесіда, особистісні особливості, індивідуальний підхід, прогнозування поведінки, детермінанти брехні, трикутник шахрайства, висновок «Немає думки», протидія поліграфу, кадрові перевірки, фінансова установа.

Determining the Personality Characteristics of the Examinee During a Polygraph Examination

Batura Yu. V.

Abstract. Polygraph examinations are conducted on a mass scale, yet individual differences between examinees are often ignored in favour of a standard routine. Batura Yu. V., a senior polygraph examiner at the PrivatBank polygraph service, addresses this stereotyped approach and argues that predicting an examinee's behaviour from personality traits and current social circumstances can improve the effectiveness of each examination. The paper compares the pre-test interview with the preparation of professional television interviewers such as David Frost and Larry King, reviews defini-

tions of personality from general psychology and contrasts two views on deception: lying as a product of personal characteristics (I. A. Tserkovna's findings, K. Leonhard's demonstrative personality type) and lying as a product of the situation, including the fraud triangle of pressure, opportunity and rationalisation described by Albrecht and colleagues. The empirical part combines a survey of 20 polygraph examiners working in a financial institution with an analysis of 25 repeat examinations whose first result had been 'no opinion'. Although 70 % of respondents acknowledged that psychological characteristics affect test outcomes, half considered it unnecessary to discuss the examinee's interests and values in the pre-test interview, 95 % relied only on information supplied by the client and just 5 % collected additional data themselves, for example from social networks. In 65 % of inconclusive results individual characteristics had not been taken into account, 20 % were attributed to countermeasures and 15 % to uninformative charts. Repeat tests conducted after correcting these errors produced definite conclusions, better rapport and admissions, as a case involving a bank cashier illustrates. The author concludes that the examiner's preparation for a specific examinee is directly linked to the reliability of the results.

Keywords: polygraph, pre-test interview, personality characteristics, individual approach, behaviour prediction, determinants of lying, fraud triangle, no opinion result, polygraph countermeasures, pre-employment screening, financial institution.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 11.07.2018; у номері — 31.12.2018; DOI:* ***10.53672/ej.6.2018.03***[1].

Повний текст

Текст статті.

Щодня, у всіх куточках планети, проводяться тисячі перевірок на поліграфі. Тестування проходять жінки і чоловіки, молоді і літні люди, здобувачі і діючі співробітники фінансових установ, люди підозрювані у злочинах, жертви сімейних ревнощів і багато інших. Дані перевірки проводять на поліграфах різних виробників, на найсучасніших, з безліччю нових можливостей і тонких налаштувань, і на старих вірних і надійних компаньйонах.

Проводять ці тести професійні поліграфологи і, на жаль, самозванці, досвідчені фахівці і ті, що тільки починають свій шлях. Хочеться вірити, що більшість з цих тестів проводяться на належному рівні, з дотриманням затверджених світовою спільнотою поліграфологів правил етики поліграфолога, структури передтестового інтерв'ю і валідних тестових форматів. Але чи використовується в цій множині поліграфологічних досліджень істинно індивідуальний підхід до тестованих?

У даній статті ми хочемо підняти проблему підготовки фахівцем-поліграфологом до інтерв'ю, ще до приходу людини в кабінет, і актуальність експрес-аналізу особистості тестованого, виходячи з його поведінки безпосередньо під час спілкування з поліграфологом. Такий поглиблений підхід до людини, з якою, в подальшому нас будуть пов'язувати кілька годин взаємодії тет-а-тет, використовують професійні і популярні телевізійні інтерв'юери, як наприклад Володимир Познер, Девід Фрост, Ларрі Кінг. Мета журналіста - розкрити особистість співрозмовника, показати глядачеві інтерв'юйованого таким, яким він є поза звичним амплуа, зняти з нього маску, яку він одягає на публіці і, звичайно, показати глядачеві, де ця людина лукавить, зловити співрозмовника на суперечності

його слів і дій, сказаних і допущених раніше. Ефективність інтерв'юера вимагає ретельної підготовки до співрозмовника і навичок в складанні тактики бесіди. Інтерв'юер повинен передбачати можливі відповіді гостя і розставити по ходу інтерв'ю свої «пастки». Це безсумнівно схоже на те, чим, на наш погляд, повинен займатися поліграфолог в передтестової бесіді.

Говорячи про не шаблонний підхід до тестованих, ми маємо на увазі певний облік і аналіз індивідуальних особливостей людини в кожному конкретному тесті. Так що ж таке особистість, і які індивідуальні особливості особистості можна виділити? У науковій літературі існує ряд визначень поняття особистості. Особистість - це конкретна людина, узята в системі стійких соціально обумовлених психологічних характеристик, які проявляються в суспільних зв'язках і відносинах, визначають її моральні вчинки і мають велике значення для неї самої і оточуючих (Маклаков А.Г.) [1].

Особистість, з одного боку, позначає конкретного індивіда (особу) як суб'єкта діяльності, в єдності її індивідуальних властивостей (власне) і її соціальних ролей (загальне). З іншого боку, особистість розуміється як соціальна властивість індивіда, як сукупність інтегрованих у ній соціально значущих рис, що утворилися в процесі прямої і непрямої взаємодії даної особи з іншими людьми і роблять її, в свою чергу, суб'єктом праці, пізнання і спілкування» (І. С. Кон) [2].

Особистість - сукупність суспільних відносин, що реалізуються в різноманітних діяльностях. Особистість - відносно пізній продукт суспільно-історичного і розвитку людини в онтогенезі (А.Н.Леонтьев) [3].

Особистість - сукупність внутрішніх умов, через які переломлюються всі зовнішні впливи (С.Л. Рубінштейн) [4].

Особистість - людина як суспільний індивідуум, суб'єкт пізнання і об'єктивного перетворення світу, розумна істота, що володіє мовою і здатне до трудової діяльності (А. В. Петровський) [5].

Особистість - це інтегральне поняття, що характеризує людину як об'єкта і суб'єкта біосоціальних відносин і об'єднує в ньому загальнолюдське, соціально-специфічне і індивідуально-неповторне (Б.Д. Паригін) [6].

Особистість людини формується на основі природних властивостей - статі, типу нервової системи, темпераменту та інших - в процесі активних взаємодій із середовищем, тобто в спілкуванні і діяльності. Основною рушійною силою поведінки і розвитку особистості є мотиви і потреби людини. Досягнувши певного рівня особистісного розвитку, людина починає довільно регулювати свою поведінку і свідомо організовувати своє життя, тобто свою поведінку, діяльність, спілкування, зв'язку і відносини, соціальну активність, а, отже, і подальше особистісне формування визначається внутрішніми психологічними якостями.

Таким чином, особистість характеризується не сукупністю набутих людиною соціальних властивостей і якостей. Вона є складним цілісним соціально-психологічним утворенням. Тому буде правильно визначити особистість як сукупність індивідуальних соціально-психологічних якостей, що характеризують людину і визначають систему її відносин до навколишнього світу [7].

Індівідуальнаие особливості особистості, багато в чому визначають поведінку людини і її взаємодію зі світом. Людину, як особистість, характеризує система її відносин: до людей (контактність - замкнутість, чутливість - грубість та інше.); до роботи (працьовитість - лінощі, обов'язковість - недбалість та інше.); до предметів (наявність смаку - несмак, економність - марнотратство та інше.); до природи (прагнення до збереження - хижацьке ставлення); до себе (висока, або низька самооцінка, самокритичність - самовиправдання та інше.). В основі системи відносин людини лежить світогляд особистості - ціннісні орієнтації та установки.

Таким чином, особистість - це багатовимірна, багаторівнева психологічна структура, що інтегрує в собі всі індивідуальні особливості людини і регулює її поведінку. Говорячи про особистість, яка проходить перевірку на поліграфі, ми маємо на увазі малознайомі нам людини, зі своїм життєвим досвідом, набором знань і умінь, з власним світоглядом, психологічними установками і акцентуаціями в поведінці. Об'єднує таких різних людей, що проходять перевірку на поліграфі, страх викриття, якщо їм є що приховувати під час тесту, загальна тривога за результат, бажання пройти тест успішно. Але чому один випробуваний демонструє високу ступінь щирості ще в передтестової бесіді, інший, в кращому випадку, дає пояснення лише дізнавшись про негативний результаті, після перевірки?

З цього приводу існують дві різних думки вчених. Перші - прихильники теорії, що брехня визначається психологічними особливостями людини, другі - що брехня обумовлена ситуацією, в якій вона повідомляється. Так, І. А. Церковна детально дослідила особистісні детермінанти брехні. В її дослідженні встановлено, що демонстрація брехливості пов'язана: 1) з психофізіологічними характеристиками особистості, а саме - високою потребою в русі, високим рівнем психомоторної, інтелектуальної та комунікативної швидкості, низькою емоційною чутливістю; 2) з психологічними характеристиками — відповідальністю, відкритістю, довірливістю, емоційною стійкістю, життєрадісністю, дружелюбністю, екстравертивністю, низьким рівнем внутрішніх переживань, активної особистісною позицією; 3) з соціально-психологічними характеристиками особистості - відповідальністю за події сімейного життя, здатністю контролювати міжособистісні і виробничі відносини, високим рівнем суб'єктивного контролю. Багато дослідників важливу роль в повідомленні брехні відводять психотипу особистості. К. Леонгард до патологічних брехунів відносить демонстративний тип акцентуйованої особистості. Він вважає, що в бесіді з такими людьми дуже легко «попастися на вудку». Одержуваним відповідям, в більшості випадків, не можна довіряти: демонстрант малює себе не таким, яким є насправді. Свою істеричну сутність такі люди видають всією своєю поведінкою: все у них перебільшено - вираження почуттів, міміка, жести і тон. Але патологічні шахраї можуть ховати настирливі манери демонстративної особистості, так як добре знають, що за допомогою спокійної поведінки можна здобути довіри. Вони в будь-яку мить можуть витіснити зі своєї психіки знання про будь-яку подію, а при необхідності, згадати про неї. Не виключено, що ці особистості можуть забути те, що вони тривалий час витісняли зі своєї психіки. Недарма ще Монтень говорив, що найбільша небезпека для брехуна, яка побоюється викриття, - мати погану пам'ять.

Друга точка зору полягає в переважанні ситуативних чинників при обмані, так само підтверджується великою кількістю досліджень. Так, у Великобританії в період з

1987 по 1991 рр. тільки по тих випадкаї, за якими було пред'явлено звинувачення, можна судити про те, що обсяг шахрайства збільшився більш ніж в два рази. У США в 1992 р в журналі «Уолл Стріт Джорнел» була опублікована стаття про результати дослідження, проведеного серед 6 тисяч студентів коледжів всієї країни. З неї випливає, що дві третини всіх опитаних, хоча б раз під час заліків та іспитів хитрували. Американські психологи стверджують, що від 40 до 70% студентів допускають можливість хитрування на іспитах. Як свідчить Л. Сакс, за даними Американської ради з освіти, приблизно дві третини студентів коледжів і вищих навчальних закладів брешуть і хитрують. Такі цифри подібних досліджень дозволяють зробити тільки один висновок - в значимій ситуації, наприклад, проходячи опитування з використанням поліграфа при працевлаштуванні на роботу, людина буде вдаватися до брехні незалежно від своїх особистісних особливостей.

До аналогічного висновку прийшов і Альбрехт з колегами, аналізуючи розтрати з боку найманих працівників. Вони стверджують, що за своїми соціальними та психологічними якостями такий розтратник, або шахрай, нічим не відрізняється від інших співробітників. Більшість розтратників виглядає точно так само, як їх найчесніші колеги. Вони розглядають так званий трикутник шахрайства, що включає три основних елементи і впливає на вчинення проступку: 1) тиск зовнішніх, найчастіше фінансових, обставин; 2) реальна можливість зробити і деякий час приховувати акт шахрайства; 3) здатність людини виправдати свій вчинок. В цілому, можна сказати, що західні психологи, як правило, вивчають не особистісні, а ситуативні чинники, які спонукають суб'єкта до вчинення нечесних вчинків. Такий підхід не випадковий, він заснований на переконанні, що чесність не визначається якимось конкретним властивістю особистості [8].

За результатами даного огляду можна сформулювати проблему, яка полягає в протиріччі: чи визначається брехня особистісними особливостями людини (риси особистості, інтелект та інше.), або ж вона визначається конкретною ситуацією (іспит, поліграфологічна перевірка і інше). Однозначних наукових доказів на користь будь-якої з сторін на сьогоднішній день не існує. Кожна теорія має під собою досить міцний грунт, що дає нам можливість проводити спостереження на практиці. Ми не ставимо завдання вирішити цей науковий конфлікт. Вигода нашої позиції, як практикуючих поліграфологів, полягає в тому, що при підготовці до інтерв'ю ми можемо аналізувати мотиви і дії тестованих, прогнозувати їх поведінку в тесті, і вибирати тактику спілкування з ними, як з точки зору їх психологічних особливостей, так і за допомогою емпіричного аналізу відомих нам ціннісних орієнтирів і особливостей соціальних умов, в яких перебуває тестований на момент поліграфологічного дослідження. Такий підхід повинен підняти загальний рівень ефективності перевірки на поліграфі.

Високий рівень проведеної перевірки завжди пов'язаний з двома факторами:

а.) Висока надійність (достовірність) отриманих результатів (трактування поліграм).

б.) Наявність зізнань, що підкріплюють загальний результат тесту.

На обидва ці чинники вирішальним чином впливає предестовое інтерв'ю з досліджуваним. Адже саме на цьому етапі відбувається людське «притирання» випробуваного і поліграфолога. Багато в чому, тут і зараз тестований визначається чи буде він щирий у

своїх коментарях, і саме в ході передтестової бесіди, досліджуваний здобуває емоційний фон, на якому ми надалі будемо проводити перевірку і інтерпретувати результат.

З метою визначення актуальності проблеми шаблонності підходу до проведених перевірок, ми провели опитування серед 20 поліграфологів, що стаціонарно працюють у фінансовій установі. Завданням опитування був збір думок щодо важливості врахування індивідуальних особливостей досліджуваних, а також необхідності збору додаткових відомостей про їх ціннісні орієнтації, установках і життєві інтереси, ще до початку процедури.

Респондентам було запропоновано відповісти на такі питання:

На вашу думку, чи результати тестування на поліграфі залежать від психологічних характеристик людини?

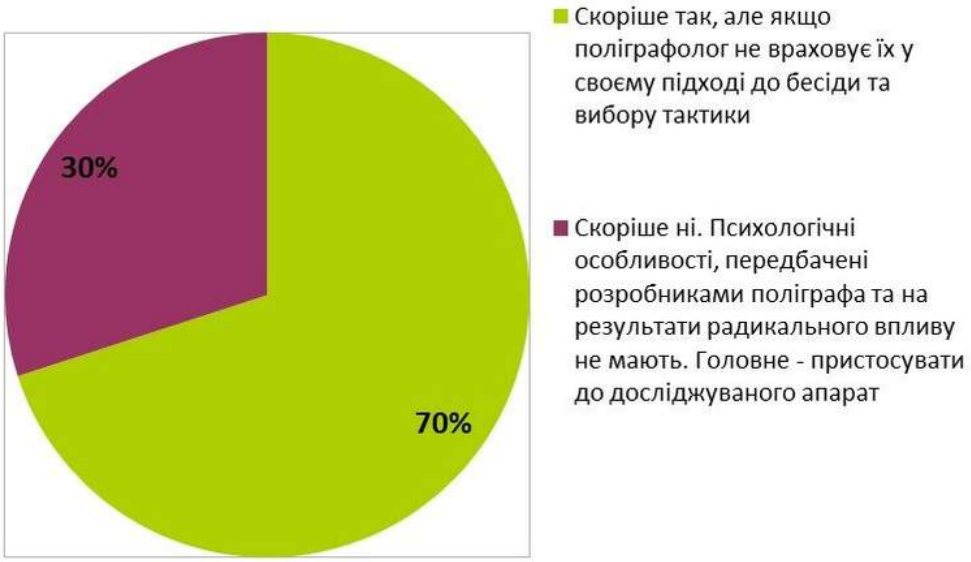

Зазвичай Ви виділяєте частину часу в передтестовій бесіді на розмову про самого тестованого, як він проводить вільний час, який має світогляд, тощо?

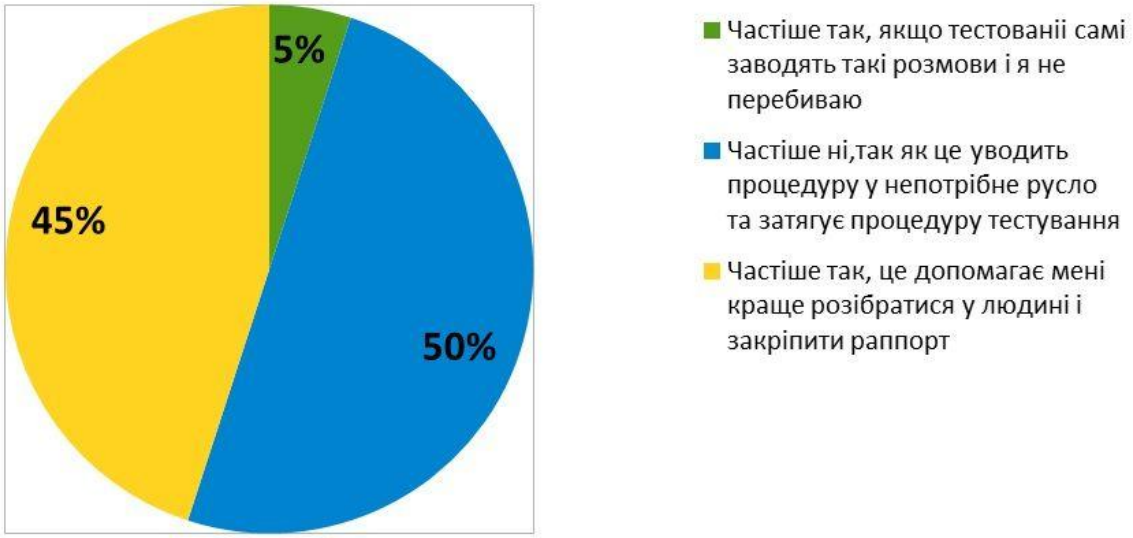

Чи достатньо Вам тієї інформації про тестованого, до якої нам надає доступ замовник?

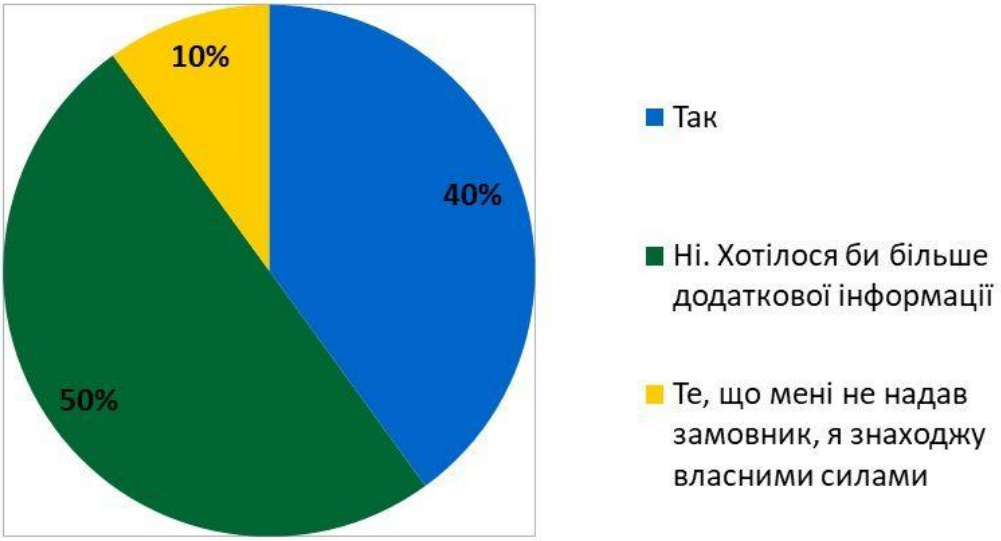

Яку додаткову інформацію про тестованого Ви зазвичай вивчаєте перед тестуванням?

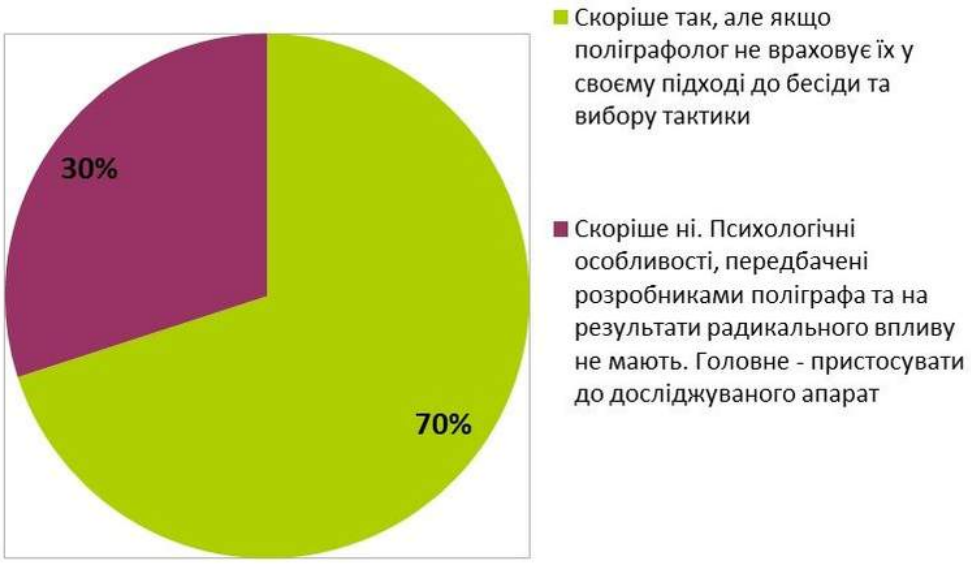

Результати даного опитування вказують на ряд протиріч. З одного боку, 70% респондентів відзначили важливість врахування психологічних особливостей особистості, що проходить перевірку, в той час, коли 30% не вважають це за необхідне. З іншого боку, 50% опитаних вказали на необов'язковість прояснення життєвих аспектів тестованих, їх захоплень, цінностей в передтестової бесіді. У той же час, 50% опитаних виявили бажання мати більше інформації про тестованого, для підготовки до тесту, при тому, що тільки 5% готується до перевірки додатково, знаходячи інформацію про досліджуваного своїми силами (наприклад, беручі дані з соціальних мереж). 95% опитаних, при підготовці до тесту, орієнтується на дані, які надає замовник. Зазвичай це матеріали минулих перевірок + інформація про ризики, виявлені в ході психологічних опитувань і перевірок службою безпеки фінансової установи. Отримані результати вказують на наявність запиту від поліграфологів на отримання додаткової інформації про тестовани, при тому, що немає єдиного розуміння важливості розкриття індивідуальних особливостей тестованого безпосередньо в бесіді.

Ми проаналізували 25 тестів, проведених з співробітниками фінансової установи. Дані співробітники проходили поліграфологічне тестування більш ніж один раз у одного і того ж поліграфолга. Умовою аналізу було складання вибірки тестів, в яких було зроблено висновок «Немає думки». В облік, для аналізу причини невизначеного рішення, брався повний перелік матеріалів тесту (поліграми, звіт, відеоматеріали тесту). Результати аналізу показали, що в 65% випадків з висновком «Немає думки» був відсутній облік індивідуальних психологічних особливостей випробуваного, а також не проводилась робота по збору додаткових даних про нього на етапі підготовки до перевірки. Також, причинами невизначеного рішення по тесту, відзначені: протидія - 20% і невизначені причини, пов'язані з неінформативними поліграмамі, без явних ознак протидії - 15%.

Первший тест. Висновок «Немає думки»

Другий тест, проведений після висновку «Немає думки»

Результати повторно проведених тестів на поліграфі, з тими ж співробітниками, вказують на факт підвищення якості проведених перевірок в цілому, поліпшення рапорту, отримання однозначних висновків щодо наявності або відсутності інформації, що приховується, а також сприяють отриманню свідчень. Це стало можливим у зв'язку з виправленням поліграфологами власних помилок, з урахуванням особистісних особливостей досліджуваних, що не були помічені або враховані при першому тестуванні.

Дані результати свідчать про те, що робота, яка була проведена під час підготовки до повторного тесту, могла проводитися ще при першій зустрічі з випробуваним, але її

не було проведено. Слід зазначити, що до тесту готується не тільки поліграфолог, але і випробуваний. Чим ретельніше підготовка випробуваного до тесту і безпосередньо до самого поліграфолога, тим вище ймовірність успішного приховування інформації. Чим вище рівень підготовки поліграфолога безпосередньо до конкретного випробуваного, тим надійніше результат.

Прикладом відсутності належної підготовки до тестування і роботи над виправленням власних помилок, послужить випадок з особистої практики поліграфолга.

На тестування була запрошена касир фінансової установи. В ході бесіди з нею не вдалося встановити емоційного контакту. Співробітниця була занепоеоєна, в ході бесіди зовсім не дивилася на поліграфолога. На запитання відповідала коротко і завжди «Ні». Не дивлячись на те, що фахівець вів тест згідно з протоколом передтестової бесіди, дотримувався загальної етики поліграфолога, на стан тестованої вплинути не зміг. При спробі настройки апарату, було прийнято рішення скасувати тест, так як емоційний стан співробітниці тільки погіршувався. Через деякий час дана співробітниця знову була запрошена на тестування. Пам'ятаючи, про особливості її поведінки і емоційний стан, поліграфолог став готуватися. Знайшовши її сторінку в соціальній мережі, він став переглядати оновлення, які вона розміщувала у себе в новинній стрічці. Був помічений її статус про те, що вона недавно була на концерті Бориса Гребенщикова. Саме в той вечір поліграфолог теж відвідував цей концерт і добре знайомий з творчістю даного музиканта. Далі, вивчаючи сторінку співробітниці, було помічено як вона проводить свій вільний час. В її фотоальбомі було багато фотографій з лісу, людей з гітарами. Поліграфолог встановив, які фільми їй до душі і що вона - людина віруюча в Бога. Все це - важлива інформація для встановлення довірчих відносин в бесіді. Крім того, було проаналізовано відеозапис першого тесту і зроблені висновки по тактиці бесіди зі співробітницею, з урахуванням її індивідуальних особливостей. Так, наприклад, було прийнято рішення, більше позитивно підкріплювати те, що вона буде говорити в ході бесіди і задавати відкриті питання про її інтереси, життєві принципи, щоб тестована не закривалася, а більше говорила.

Коли прийшов час проводити тест, дана співробітниця знову була в стані тривоги, але саме Борис Гребенщиков, про концерт якого поліграфолог ніби випадково згадав, допоміг знайти з співробітницею спільну мову і емоційний зв'язок. Співробітниця підхопила тему, повідомивши, що недавно була на концерті і він їй сподобався. Дізнавшись про речі, які об'єднують її з поліграфологм, співробітниця помітно заспокоїлася і розмова продовжилася в довірчій обстановці. Звичайно, її тривожний стан, як в першому тесті, так і спочатку другого, не був безпричинним. У бесіді, після тесту, вона розповіла про свої порушення в роботі, які і стали причиною такої нервозності ще в першому тесті. Тестована зазначила, що саме така, людська розмова, яка була в цій процедурі, допомогла їй розповісти про те, що її давно турбувало.

Подібних прикладів з особистої практики, можна навести багато. Вони красномовно свідчать про те, наскільки важливий є індивідуальний підхід до кожної конкретної людини, яку запросили на поліграфну перевірку.

Підводячи підсумки дослідження, ми простежили прямий зв'язок обліку індивідуальних особливостей особистості випробуваного і вплив підготовки поліграфолога на

ефективність тесту. Виходячи з отриманих результатів, можна зробити висновок, що в своїй більшості, поліграфологи підтверджують вплив індивідуальних особливостей досліджуваних на результат тесту. У той же час, 50% респондентів під час тестування не приділяє належної уваги проясненню особистості тестованого, вважаючи за краще працювати за шаблоном. Також, слід зазначити, що всього 5% опитаних, займається поглибленою підготовкою до тестування, добуваючи інформацію про досліджуваного з зовнішніх джерел.

Список літератури:

1. Общая психология : учебник для вузов / А.Г. Маклаков. – Санкт-Петербург : Питер, 2011.

2. Кон И. Категория «Я» в психологии // Психологический журнал. Т.2, №3, 1981 г.

3. Леонтьев А.Н. Деятельность, Сознание. Личность. М., Политиздат, 1975.

4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2003

5. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив. — М.: Политиздат,1982.

6. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. Москва: Мысль, 1971. 348 с.

7. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М., 1968. – С. 346-347.

8. Ивакин С. Е., Куташов В. А., Припутневич Д. Н. Психологические особенности личности, влияющие на сокрытие информации при опросе с использованием полиграфа (обзор литературы) // Молодой ученый. — 2016. — №2. — С. 335-339.

Аннотация: *В данной статье поднимается проблема прогноза поведения человека, которому предстоит пройти полиграфологическое тестирование, на основании анализа его личностных особенностей и сложившихся социальных обстоятельств. Целью данного анализа является повышение эффективности проверки на полиграфе в каждом конкретном случае. Актуальность статьи продиктована проблемой шаблонности подхода к испытуемым при проведении тестов на полиграфе. Целью статьи является исследование проблемы подготовки специалистом-полиграфологом к интервью, еще до прихода человека в кабинет, и актуальность экспресс-анализа личности тестируемого, исходя из его поведения непосредственно в предтестовой беседе.*

Анотація: *У даній статті піднімається проблема прогнозу поведінки людини, якому належить пройти поліграфологічну тестування, на підставі аналізу його особистісних особливостей і сформованих соціальних обставин. Метою даного аналізу є підвищення ефективності перевірки на поліграфі в кожному конкретному випадку. Актуальність статті продиктована проблемою шаблонності підходу до випробуваним при проведенні тестів на поліграфі. Метою статті є дослідження проблеми підготовки фахівцем-поліграфологом до інтерв'ю, ще до приходу людини в кабінет, і актуальність експрес-аналізу особистості тестованого, виходячи з його поведінки безпосередньо в передтестової бесіді.*

Annotation: *This article raises the problem of predicting the behavior of a person who will undergo polygraph testing, on the basis of an analysis of his personal characteristics and current social*

circumstances. The purpose of this analysis is to improve the effectiveness of polygraph testing in each specific case. The urgency of the article is dictated by the problem of the stereotyped approach to the subjects in conducting polygraph tests. The purpose of the article is to study the problem of preparing a polygraph specialist for interviews, even before a person enters the office, and the urgency of express analysis of a person's personality, based on his behavior directly in the pre-test conversation.

References

1. Batura Yu. V. Vyznachennia osobystisnykh osoblyvostei doslidzhuvanoho pid chas provedennia perevirky na polihrafi [Determining the Personality Characteristics of the Examinee During a Polygraph Examination]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 6 (18). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2018.03. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/861-batura-yu-v-viznachennya-osobistisnikh-osoblivostej-doslidzhuvanogo-pid-chas-provedennya-perevirki-na-poligrafi (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФОТОПЛЕТИЗМОГРАМИ ПРИ НАЯВНОСТІ СКЛАДНОЩІВ АНАЛІЗУ КАРДІОСИГНАЛУ[1]

Глоба К. І.

DOI: 10.53672/ej.6.2018.04[1] Check for updates

Анотація. Серед поліграфологів немає єдиної думки щодо діагностичної цінності фотоплетизмограми (ФПГ): одні професійні школи вважають датчик ФПГ основним, інші не застосовують його взагалі, а поширена оцінка зводить його внесок до 5 % діагностичної інформації на поліграмі. Водночас на практиці тестовані нерідко скаржаться на біль і дискомфорт від накачаної кардіоманжети, і ні зміна її положення, ні зменшення об'єму повітря проблеми цілком не усувають. Глоба К. І. перевіряє, чи можна в таких випадках замінити датчик артеріального тиску датчиком ФПГ, який також відображає роботу серцево-судинної системи. Огляд праць В. О. Варламова, К. О. Леонтьєва і С. Д. Паніна, експериментів Раскіна, Текрея та Орна, Кубіса, а також дослідження Ч. Хонтса зі співавторами в журналі «Polygraph» (2015) засвідчує суперечливість наявних даних. Емпіричну базу становлять 85 однотемних тестів (AF MGQT, Utah ZCT), проведених у реальних умовах, з читабельними графіками кардіосигналу та ФПГ без виражених артефактів. Кожен тест оцінено тричі: з усіма каналами, без ФПГ і без датчика АТ. Висновки без ФПГ збіглися з повним аналізом у 79 випадках, без АТ у 74, а однакові рішення в усіх трьох варіантах отримано в 71 тесті (84 %). Порівняння за t-критерієм Стьюдента (t = 0,09) не виявило значущих відмінностей на 5-відсотковому рівні. Протилежних висновків (DI проти NDI) не було: розбіжності стосувалися лише переходу між певним рішенням і відсутністю рішення (NO). Авторка доходить висновку, що коли кардіоманжету використати неможливо (дискомфорт, загроза здоров'ю, дублювання кривої дихання, артефакти в кардіоканалі), датчик ФПГ здатний її замінити й водночас дає змогу проводити триваліші тести, не утруднюючи кровообігу. Така заміна виправдана лише за чіткого запису ФПГ без артефактів і без дублювання каналу дихання, а також за стабільного освітлення приміщення, оскільки датчик світлочутливий. Отримані результати авторка вважає попередніми, ознайомлювальними; для практичних рекомендацій поліграфологам потрібні глибші дослідження.

Ключові слова: фотоплетизмограма, ФПГ, кардіосигнал, артеріальний тиск, кардіоманжета, поліграф, поліграфологічне тестування, серцево-судинна система, тест контрольних питань, t-критерій Стьюдента.

Specific Features of Using the Photoplethysmogram When the Cardio Signal Is Difficult to Analyse

Hloba K. I.

Abstract. Polygraph examiners disagree on the diagnostic value of the photoplethysmogram (PPG): some professional schools treat the PPG sensor as a primary channel, others do not use it at all, and a common view credits it with only about 5% of the diagnostic information in a chart. In practice, examinees often complain of pain and discomfort caused by the inflated blood pressure cuff, and repositioning the cuff or reducing the air volume does not fully remove the problem. Globa K. I. examines whether the cardio cuff can be replaced with a PPG sensor, which also reflects cardiovascular activity. A review of earlier work, including experiments by Raskin, Thackray and Orne, Kubis, and the 2015 study by Honts and colleagues in Polygraph, reveals conflicting evidence. The empirical part cov-

ers 85 single-issue field tests (AF MGQT, Utah ZCT) with readable cardio and PPG tracings free of marked artefacts. Each test was scored three times: with all channels, without the PPG and without the blood pressure channel. Decisions reached without the PPG matched the full analysis in 79 cases, those reached without the cuff in 74, and all three variants yielded identical decisions in 71 tests (84%). Student's t-test (t = 0.09) showed no significant difference at the 5% level, and no opposite decisions (DI versus NDI) occurred; discrepancies only concerned a definite result versus no opinion. The author concludes that when the cuff cannot be used because of discomfort, health risk, duplication of the respiratory curve or artefacts, the PPG sensor may serve as a substitute and permit longer tests without impeding blood circulation. This requires clear, artefact-free PPG recordings that do not duplicate respiration and stable room lighting, given the sensor's sensitivity to light. The findings are preliminary and call for further research before practical guidance is issued.

Keywords: photoplethysmogram, PPG, cardio signal, blood pressure cuff, polygraph examination, cardiovascular system, comparison question test, field study, Student's t-test, lie detection.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 11.07.2018; у номері — 31.12.2018; DOI:* ***10.53672/ej.6.2018.04***[1].

Повний текст

Текст статті.

В даний час багатьма поліграфологами використовуються такі найпоширеніші датчики для аналізу психофізіологічного стану тестованого в процесі тестування, як датчики дихання (датчик верхнього дихання і датчик нижнього дихання), датчик вимірювання шкірно-гальванічних реакцій, датчик вимірювання артеріального тиску і датчик руху. Крім зазначених датчиків, які вважаються основними, використовуються також і так звані додаткові датчики, до яких, в тому числі відносять датчик ФПГ (датчик вимірювання кровонаповнення судин). Діагностична методика плетизмографія є досить поширеною в медицині, і з медичної точки зору, до загальних можливостей плетизмографії в вивченні гемодинаміки відносяться - вимірювання кров'яного тиску, об'ємного пульсу, швидкості кровотоку, проникності капілярів, хвилинного і систолічного об'єму крові [5]. Дані фотоплетізмограмми, що демонструють характеристики стану людини, дозволяють виділити явні подібності з показниками датчика артеріального тиску. Однак, незважаючи на те, що було проведено вже чимало досліджень, присвячених використанню фотоплетізмограмми при аналізі результатів тестування на поліграфі, в сучасній детекції брехні актуальна думка, що показники фотоплетізмограмми дають лише 5% діагностичної інформації на графіках. При цьому, варто зазначити, що використання даних фотоплетізмографії найбільш поширене серед поліграфологів країн колишнього Радянського Союзу (росія, Україна, Казахстан і т.д.).

Детально розглядаються і описуються принципи аналізу показників фотоплетізмограмми в книзі В.О. Варламова «Детектор брехні» 2004р. [4]; деякі дослідження в області детекції брехні проводилися з використанням датчика ФПГ як рівноцінного датчику артеріального тиску (наукова стаття «Оцінка поліграм, отриманих в ході криміналістичного дослідження із застосуванням поліграфа» К.А. Леонтьєв, С.Д. Панін, 2014р.) [6]. Результати більшості зарубіжних наукових досліджень в принципі не розглядають характеристики фотоплетізмограмми в якості основних (наприклад, дослідження Університету

Джона Хопкінса на замовлення DoDPI (зараз DACA) для оцінки ефективності використання характеристик, використовуваних у федеральній системі оцінки Harris, Horner & McQarrie (2002); дослідження на базі Університету Юти на замовлення DoDPI (зараз DACA) для оцінки ефективності характеристик Федеральної 7-бальної системи підрахунків Kircher, Krisjiansson, Gardner & Webb (2005)).

Разом з тим, в 2015р. в журналі «Polygraph» було описано одне з численних досліджень, присвячених розгляду питання використання фотоплетізмограмми, автори якого (Charles R. Honts, Mark Handler, Pam Shaw and Mike Gougle) на підставі отриманих результатів настійно рекомендують поліграфологам використовувати в процесі аналізу поліграм показники фотоплетізмограмми, як високо достовірні дані [3]. До цього часу дослідження в цій області також проводили Раскін, Текрей і Орн, Кубіс і інші фахівці в області детекції брехні. Так, в дослідженні з "псевдозлочином", проведеному на в'язнях у в'язниці (Raskin, 1975), було отримано значуща відмінність між "винними" і "невинними" піддослідними тільки на основі зменшення амплітуди пульсу в пальці, реєстрованого за допомогою фотоплетізмографії. На противагу цим результатам Текрей і Орн (1968) в своєму експерименті з "псевдоагентами" отримали дані про випадковий характер пов'язаних з брехнею змін амплітуди пульсу в пальці, що реєструються за допомогою фотоплетізмографії. Однак, слід зазначити, що Текрей і Орн використовували відносно малочутливу процедуру ранжирування для вимірювання реакцій. Також були повідомлення про зміну кровонаповнення пальця під час брехні.

В експерименті з ув'язненими в'язниці, які брали участь в 18 "псевдозлочинах", і використовуючи фотоплетізмографію, Раскін (1975) виявив, що зменшення кровонаповнення дозволяє на значущому рівні розрізняти "винних" і "невинних" піддослідних. У подібному експерименті з "псевдозлочином" Кубіс (1962) також виявив аналогічний, але менш виражений ефект з точністю 54 - 72% при рівні випадкового вгадування 50%. Повторний, більш детальний аналіз цих даних (Kubis, 1973) показав точність 67% при використанні величини зменшення кровотоку в якості критерію, і 64% при використанні тривалості падіння рівня кровонаповнення в якості параметра оцінки [2].

Наведені дані демонструють відсутність у сучасному світі детекції брехні єдиної думки про те, який комплекс показників включати в категорію значущих (мають достатню для аналізу вагове значення) при аналізі поліграм. Внаслідок цього, поліграфологи використовують ті системи оцінки поліграм, які, по-перше, рекомендуються професійними школами, в яких проходять навчання поліграфологи. По-друге, отримана багаторічна практика і досвід також дають поліграфологам можливість індивідуального підходу до діагностичного аналізу поліграм.

У роботі практично кожного практикуючого поліграфолога зустрічалися ситуації, пов'язані зі скаргами тестованих на хворобливі відчуття і дискомфорт в руці при накаченній манжеті. У подібних випадках рекомендуються різні способи, які можуть призводити до зниження хворобливих відчуттів при традиційному вимірі артеріального тиску: зміна положення манжети на руці, кріплення манжети на нозі, нагнітання меншого об'єму повітря в манжету. Однак, у будь-якому з перерахованих методів наявність дискомфорту на ділянці тіла, де буде зафіксована манжета, практично завжди буде присутньою. З огляду на той факт, що датчик ФПГ і манжета (датчик АТ) використовуються для

зняття показників серцево-судинної системи, можна припустити, що в ситуації неможливості використання датчика АТ його можна замінити на датчик ФПГ.

В якості основного обгрунтування висунутого припущення служить опис важливих для аналізу досліджуваних характеристик фізіологічного стану людини: кров'яний тиск, частота серцевих скорочень (серцевий ритм), серцевий викид. Для перевірки практичної можливості використання показників фотоплетізмограмми замість даних, одержуваних за допомогою датчика АТ, було проведено дослідження з аналізом 85 однотемних тестових форматів (тестів з використанням контрольних питань спрямованої і ймовірною брехні (AF MGQT, UTAH ZCT)).

Всі тестування були проведені в реальних умовах, тому що існує точка зору, згідно з якою експерименти, що проводяться в лабораторних (штучних) умовах, можуть бути недостовірні в зв'язку з недотриманням всіх необхідних в реальному тесті вимог. При цьому, варто зазначити, що у всіх проаналізованих тестах графіки кардіосигналу і фотоплетізмограмми на поліграмах були читабельні і легкоаналізовані (без явно виражених артефактів). В рамках дослідження послідовно проводився спочатку аналіз тестів з прийняттям рішення з урахуванням всіх реєстрованих даних (ШГР, показники дихання, ФПГ, АТ), потім - аналіз цих же тестів без включення даних фотоплетізмограмми, і на завершення - аналіз тестів без використання датчика АТ. За підсумком вийшло три варіанти вирішення по кожному досліджуваному тесту (три групи). Зведені дані (кількість отриманих варіантів рішень в кожній групі) відображені в таблиці 1.

Таблиця 1

	Усі датчики (1 група)	Без ФПГ (2 група)	Без АТ (3 група)
Рішення DI	11	9	15
Рішення NDI	65	64	60
Нема Рішення NO	9	12	10

Далі було здійснено порівняння отриманих висновків (рішень) з першої групи та другої групи по кожному конкретному тесту на предмет їх збігу. Таке ж порівняння було проведено між даними першої групи і третьої групи. Отримані дані порівнянь представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

	Без датчика ФПГ	Без датчика АТ	Порівняння трьох груп
Рішення DI, кількість збігів	9	10	9
Рішення NDI, кількість збігів	62	59	57
Нема рішення NO, кількість збігів	8	5	5
Загальна кількість збігів висновків	79	74	71

Основне завдання такого аналізу полягало у виявленні та фіксації збігів висновків по тестах, що дозволило отримати дані у вигляді кількості однакових висновків в трьох

категоріях: прийняті рішення без показників фотоплетізмограмми, прийняті рішення без урахування кардіосигналу, а також кількість збігів висновків за трьома аналізованими групами. Як видно з таблиці 2, в 71 випадку (в 84% випадках) у всіх трьох групах були отримані однакові рішення, що вже дає можливість зробити потенційний висновок про досить високу діагностичної інформативності фотоплетізмограмми. Для оцінки та порівняння отриманих результатів (зафіксованих збігів) першої та другої категорії був використаний статистичний t-критерій Стьюдента [7, 8].

За підсумком аналізу отримали t = 0,09, що дає підставу вважати відмінності в отриманих висновках по першій і другій категорії не значущими (на 5% рівні). Іншими словами, можемо говорити про те, що висновки за тестовими форматам при їх аналізі з використанням датчиків ФПГ, верхнього і нижнього дихання, ШГР і тремору не мають значимих відмінностей від висновків за цими ж тестами з використанням датчиків верхнього і нижнього дихання, ШГР, тремору і кардіоманжети. При цьому, варто також підкреслити, що ні в одному з аналізованих тестах не були отримані протилежні висновки - якщо були зафіксовані відмінності в рішеннях, то вони мали тільки такий вигляд: є результат (DI, NDI) та немає результату (NO).

Отримані результати дають можливість зробити висновок про те, що при заміні кардіоманжети датчиком ФПГ ми потенційно отримаємо аналогічні результати по аналізованому тесту. Таким чином, поліграфолог отримує ще один варіант вирішення проблеми неможливості використовувати в процесі тестування датчик артеріального тиску - використання фотоплетізмограмми, яка також відображає характеристики серцево-судинної системи. До подібного роду складнощів можуть призводити наявність явного дискомфорту на ділянці тіла з накладеною манжетою, потенційна загроза здоров'ю людини від накаченной повітрям манжети, труднощі в аналізі кардіосигналу в силу його дублювання кривої дихання, наявність артефактів по каналу кардіо і т.д. Крім іншого, деякі описані вище обставини накладають обмеження на тривалість пред'явлення послідовності питань в ході тесту. У деяких ситуаціях застосування манжети може також приводити до зменшення ефективності чи спотворення інших фізіологічних ознак [4]. Використання фотоплетізмограмми, як більш щадної системи реєстрації кров'яного тиску і частоти серцевих скорочень [1], сприяє практичної відсутності відчуття дискомфорту від кріплення датчика на тілі, що не утрудняє кровообіг, що, в свою чергу, робить можливим проведення більш тривалого тесту (при необхідності) при збереженні нормального, відносного постійного стану тестованого.

Разом з тим, є ряд деяких умов, тільки при дотриманні яких можна говорити про доцільність заміни датчика АТ датчиком ФПГ. Зокрема, показники фотоплетізмограмми повинні бути досить чіткі і зрозумілі для аналізу, не дублювати канал дихання і не містити артефакти. У зв'язку з цим, поліграфологові слід пам'ятати, що, по причині високої чутливості використовуваних датчиків фотоплетізмографії, при різкій зміні рівня освітленості приміщення характеристики фотоплетізмограмми можуть бути перекручені. Як наслідок, з огляду на підвищену світлочутливість датчика ФПГ, слід передбачити при їх установці, в тому числі, відсутність перепадів в рівні освітлення [9].

При підготовці матеріалів для описаного вище дослідження були проаналізовані результати минулих експериментів і досліджень щодо використання фотоплетізмограмми. З огляду на той факт, що отримані в процесі цього дослідження результати раніше не

знаходили свого підтвердження або спростування, вони поки можуть носити тільки ознайомлювальний характер. З метою закріплення отриманих результатів на рівні практичних рекомендацій для поліграфологів потрібно більш глибоке і детальне вивчення аспектів використання фотоплетізмограмми.

Використана література:

1. Bergstrand, Sara. Tissue Blood Flow Responses to External Pressure Using LDF and PPG: Testing a System Developed for Pressure Ulcer Research / Sara Bergstrand – Linköping: Linköping University Electronic Press, 2009 – p. 17 – 18

2. Podlesny, J. A., & Raskin, D. C. Physiological measures and the detection of deception / Podlesny, J. A., Raskin, D. C. // Psychological Bulletin. – 1977 – 84(4) – P. 782-799.

3. The Vasomotor Response in the Comparison Question Test / Charles R. Honts, Mark Handler, Pam Shaw and Mike Gougler // Polygraph. – 2015 – Volume 44 (1) – P. 62 – 7112.

4. Варламов, В.О. Детектор брехні / Варламов В.О. - Краснодар: Радянська Кубань, 1998. – с.86 – 90, 100.

5. Кукушкіна, Ю. фотоплетізмографія - Інформаційний портал з питань біомедичної інженерії – 2011. – URL: http://ilab.xmedtest.net/?q=node/3286

6. Леонтьєв, К.О., Панін, С.Д. д-р тех. наук, проф. Оцінка поліграм, отриманих в ході криміналістичного дослідження із застосуванням поліграфа / К. А. Леонтьєв, С. Д. Панін. // Юридична психологія. – 2014. - № 2. – С. 33 – 37

7. Математична статистика для психологів - електрон.ресурс – URL: http://statpsy.ru/

8. Перевірка статистичних гіпотез, критерій Стьюдента // Студопедія.Орг. - 2014 -2018р. – URL: https://studopedia.org

9. Поглиблені кадрові перевірки / Варламов В.О., Варламов Г.В., Власова Н.М., Зубрилова І.С., Котомін М.Б. - Москва, 2003 – с. 85, 102

10. Холодний, Ю.І. Аналіз фізіологічних реакцій, що реєструються в процесі опитування з використанням поліграфа. Практичний посібник // Холодний Ю.І. - Москва, 1999. – с. 23 - 27.

Аннотация: *На сегодняшний день в области детекции лжи нет единого и однозначного мнения в отношении объема диагностической информации фотоплетизмограммы в рамках проведения полиграфологического тестирования. Вследствие этого, некоторые профессиональные школы рекомендуют использовать датчик ФПГ, как один из основных датчиков, представители других школ в принципе не используют данный датчик в тестах. Учитывая тот факт, что фотоплетизмограмма отражает некоторые характеристики сердечно-сосудистой системы, в рамках данной работы была рассмотрена и проверена возможность использования фотоплетизмограммы вместо данных кардиосигнала, получаемых при использовании кардиоманжеты. С этой целью было проведено исследование, итоги которого позволили обнаружить вероятное решение проблемы невозможности использования датчика артериального давления (напр., в силу причинения дискомфорта) путем использования при проведении тестирования датчика ФПГ (при соблюдении необходимых условий).*

Ключевые слова: *фотоплетизмограмма, ФПГ, кардиосигнал, АД, сердечно-сосудистая, сердечный, ритм.*

Анотація: *На сьогоднішній день в області детекції брехні немає єдиної та однозначної думки щодо обсягу діагностичної інформації фотоплетізмограмми в рамках проведення поліграфологічного тестування. Як наслідок, деякі професійні школи рекомендують використання датчику ФПГ, як одного з основних датчиків, представники інших шкіл, в принципі, не використовують цей датчик в тестах. З огляду на той факт, що фотоплетізмограмма відображає деякі характеристики серцево-судинної системи, в рамках цієї роботи була розглянута і перевірена можливість використання фотоплетізмограмми замість даних на кардіосигналу, отриманих за допомогою кардіоманжети. З цією метою було проведено дослідження, підсумку якого дозволили виявити вірогідне вирішення проблеми неможливості використання датчика артеріального тиску (наприклад, через спричинення дискомфорту) шляхом використання при проведенні тестування датчика ФПГ (з урахуванням необхідних умов).*
Ключові слова: *фотоплетізмограмма, ФПГ, кардіосигнал, АТ, серцево-судинна, серцевий, ритм.*

Annotation: *Nowadays there is no single and unequivocal opinion regarding the amount of diagnostic information on the photoplethysmogram within the framework of polygraph test in the field of lie detection. Because of that fact, some professional schools recommend using a PPG sensor as one of the main sensors, while representatives of other schools do not use this sensor in the tests in principle. Nevertheless, the photoplethysmogram reflects some characteristics of the cardiovascular system, as it was shown in the early studies. Taking into account that fact, the possibility of using a photoplethysmogram instead of cardiac signal data obtained applying a cardiac cuff was examined and tested. To this end, a study was carried out. The results of this investigation reveal a solution to the problem of the impossibility of using a blood pressure sensor (eg., causing discomfort) by applying PPG sensor in the test instead (under the necessary conditions).*
Key words: *photoplethysmogram, PPG, cardiosignal, blood pressure, cardiovascular, cardiac, rhythm.*

References

1. Hloba K. I. Osoblyvosti vykorystannia fotopletyzmohramy pry naiavnosti skladnoshchiv analizu kardiosyhnalu [Specific Features of Using the Photoplethysmogram When the Cardio Signal Is Difficult to Analyse]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 6 (18). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2018.04. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/860-rozen-g-i-psikhofiziologichni-parametri-lyudini-yaki-mozhna-vimiryuvati-dlya-diagnostiki-prikhovuvannya-informatsiji-ta-jikh-spivvidnoshennya-z-uvagoyu-testovanogo (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

НАВЧАЛЬНІ ДИСЦИПЛІНИ З ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВЕРИФІКАЦІЇ СВІДЧЕНЬ В ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ - ВАЖЛИВІ НАПРЯМИ ПІДГОТОВКИ ТА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЮРИСТА В УКРАЇНІ[1]

Назаров О. А.

DOI: 10.53672/ej.3.2018.04[1] Check for updates

Анотація. Чи достатньо навчальні програми з психології готують майбутніх юристів до встановлення достовірності повідомленої їм інформації? Проаналізувавши програми й посібники, якими користуються під час професійної підготовки правознавців, О. А. Назаров доходить висновку, що питання детекції прихованої інформації в них висвітлено недостатньо, а студентам бракує емоційної стійкості й навичок застосовувати теоретичні знання в напружених практичних ситуаціях. Мета статті полягає в обґрунтуванні зв'язку між запровадженням у закладах вищої освіти дисциплін з інструментальної та неінструментальної детекції прихованої інформації та успішністю діяльності й особистісним розвитком майбутніх юристів, які завдяки цьому підвищують соціальну адаптивність. Автор спирається на перелік професійно важливих якостей правознавця (комунікабельність, гнучкість поведінки, емоційна стійкість, професійний такт, уміння колегіально аналізувати проблеми) і на концепції інноваційного навчання (Н. В. Гороховатська, О. В. Полуніна, Л. А. Іванова). Описано досвід Київського інституту інтелектуальної власності та права НУ «Одеська юридична академія», де з 2018 року для студентів 2–4 курсів і магістрів спеціальності 081 «Право» вперше в Україні запроваджено п'ять дисциплін: «Поліграфологічні та неінструментальні основи перевірки показів людини», «Основи психологічної верифікації свідчень в юридичній діяльності», «Базові психологічні методи детекції прихованої інформації», «Поліграф і психофізіологічна діагностика особистості», «Сучасні методи оцінки достовірності повідомленої інформації»; ними охоплено понад 170 студентів. Сформульовано мету й очікувані результати навчання, міждисциплінарну основу курсів (психофізіологія, загальна психологія, психологія спілкування, основи психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа) і послідовність засвоєння кожної теми: лекція в режимі діалогу, семінар, дискусія з рольовими іграми, тренінг, самостійна робота. Автор наполягає, що такі програми мають обов'язково містити практичні й індивідуальні заняття, які в інституті проводять у навчальному комплексі для психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. Досвід може бути використаний закладами вищої освіти під час оновлення освітніх програм для юристів.

Ключові слова: психологічна верифікація свідчень, детекція прихованої інформації, поліграф, підготовка юристів, професійно важливі якості, інноваційне навчання, навчальні дисципліни, рольові ігри, оцінювання достовірності інформації, Київський інститут інтелектуальної власності та права.

Academic Courses on Psychological Verification of Testimony in Legal Practice as Key Areas of Training and Personal Development of Lawyers in Ukraine

Nazarov O. A.

Abstract. Lawyers routinely have to judge whether information received from clients, witnesses or parties is truthful, yet psychology curricula for law students pay little attention to the detec-

tion of concealed information. Reviewing current syllabi and textbooks, Nazarov O. A. finds that students struggle to apply theoretical knowledge in emotionally charged situations and lack modern tools for assessing the credibility of statements. The paper argues that courses on instrumental and non-instrumental detection of concealed information support both the professional effectiveness and the personal development of future lawyers by strengthening their social adaptability and their ability to verify statements. The argument rests on the profile of professionally important qualities of a lawyer and on the concept of innovative learning in higher education. As a case study, the author describes the Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of the National University 'Odesa Law Academy', where in 2018 five such courses were introduced, for the first time in Ukraine according to the author, for second- to fourth-year undergraduates and master's students in Law (specialty 081); more than 170 students have enrolled. The paper sets out the courses' aims, learning outcomes and interdisciplinary basis (psychophysiology, general psychology, psychology of communication, fundamentals of polygraph examination) and a sequence for mastering each topic: dialogue lecture, seminar, problem-based discussion with role play, training, and independent work. The author concludes that such courses must include practical and individual sessions, which at the institute are held in a dedicated polygraph training laboratory linked to a classroom by video. The experience may inform curriculum design in Ukrainian law schools.

Keywords: psychological verification of testimony, detection of concealed information, polygraph, legal education, professionally important qualities, innovative learning, curriculum, role play, credibility assessment, Ukraine.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 26.11.2018; у номері — 31.12.2018; DOI:* ***10.53672/ej.3.2018.04***[1].

Повний текст

Текст статті.

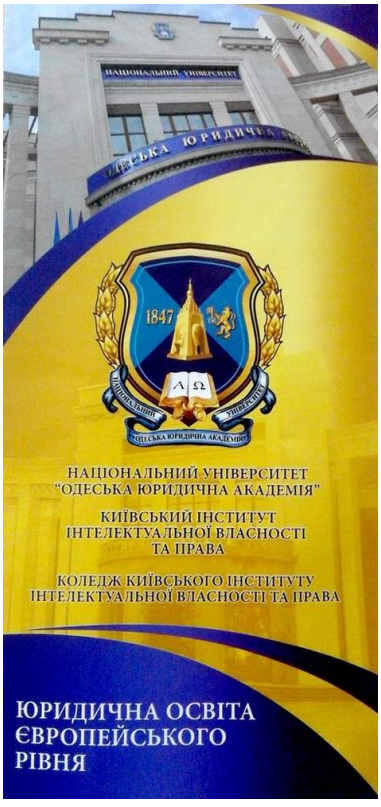

Одним з головних завдань вищої школи є підготовка і формування спеціалістів правознавців нового типу, здатних оволодіти в процесі навчання знаннями, перетворюючи їх в професійний практичний результат та особисту майстерність. Компетентним, класифікованим юрист стає в процесі виховання і формування професійно-важливих якостей, дотримання при роботі з клієнтами, громадянами морально-етичних норм, які вироблені психологічною практикою. **Серед найбільш важливих професійних якостей правознавця виділяють:**

1. Комунікабельність, контактність.

2. Динамічність і гнучкість поведінки.

3. Емоційна стійкість, стриманість і терпимість.

4. Високий рівень загальної культури поведінки.

5. Професійний такт, делікатність.

6. Вміння колегіально аналізувати проблеми.

Успішність діяльності і особистісного розвитку майбутніх юристів забезпечують їх соціальна адаптивність, здатність до встановлення достовірності інформації, яка їм повідомляється.

Вивчення навчальних програм і навчальних посібників з психології, які використовуються в процесі професійної підготовки юристів, показує, що в них питання детекції прихованої інформації розглядаються недостатньо. Більшість студентів зазнають труднощів при використанні отриманих теоретичних знань на практиці, особливо в емоційних ситуаціях, які часто приводять до стресів.

Причиною такої ситуації, на наш погляд є недостатня емоційна стійкість та не володіння сучасними можливостями встановлення правдивості свідчень в практичних ситуаціях у майбутніх спеціалістів.

Досягнення цієї мети можливе завдяки впровадженню сучасних знань та інноваційних методів навчання у ВНЗ. Інноваційне навчання - це процес і результат такої навчальної діяльності, яка стимулює активний відгук на поставлені проблемні завдання або проблемні ситуації [за визначенням Гороховатської Н.В.]. Процес пізнання відрізняється зацікавленням в набутті знань, а досягнення позитивного емоційного фону веде до створення позитивної мотивації вчення, що полягає в самому змісті матеріалу, який вивчається. Такий тип освітнього процесу пов'язаний з творчим пошуком на основі досвіду викладача, що є і його відповідним збагаченням [Полуніна О.В. До проблеми психологічного забезпечення інноваційного навчання у ВНЗ// Практична психологія та соціальна робота. -К. -2003. -№2-3.-с.133-134].

Всі ці ідеї, на рівні з іншими, лежать в основі теоретичної і практичної підготовки майбутніх правознавців. Ми пропонуємо поряд з звичайними «класичними» юридичними дисциплінами більш глибоко вивчати дисципліни з інструментальної та не інструментальної детекції прихованої інформації, у тому числі за вибором студента.

В Київському інституті інтелектуальної власності та права Національного університету "Одеська юридична психологія" вперше в Україні запачатковано з 2018 року в учбовий процес 2-4 курсів та магістрів за напрямом підготовки 081 "Право" 5 навчальних дисциплін з детекції брехні, встановлення достовірності повідомляємої інформації в юридичній діяльності з урахуванням міжнародних стандартів та тенденцій в данній сфері знань.

А саме:

- Поліграфологічні та не інструментальні основи перевірки показів людини.

- Основи психологічної верифікації свідчень в юридичній діяльності.

- Базові психологічні методи детекції прихованої інформації.

- Поліграф і психофізіологічна діагностика особистості.

- Сучасні методи оцінки достовірності повідомленої інформації.

Навчальними дисциплінами охоплено більше 170 студентів, майбутніх правознавців, у тому числі працівників кримінальної юстиції, судової та управлінської сфери професійної діяльності.

Викладання дисциплін має науково-практичне спрямування для формування у студентів правосвідомості та високої правової і психологічної культури, знання закономірностей особистості та її діяльності у сфері правових відносин та можливостей інструментального встановлення фактів прихованої інформації.

Метою вивчення дисципліни є: сформувати у студентів усвідомлення необхідності знання як інструментальної так і неінструментальної детекції прихованої інформації як галузі психолого-юридичної науки, та навчальних дисциплін, які вивчають психологію мотивації, потреб та цінностей людини, психофізіологію її пам'яті, сприйняття, уваги та теоретико-методологічні основи встановлення достовірності повідомляємої інформації в юридичній практиці як цілісність, в якій органічно поєднується психологічне та юридичне і виділяються юридична й психологічна підсистеми, що перебувають у динаміці, розвитку та нерозривному зв'язку.

Вказані дисципліни вивчають особливості спілкування та взаємодії правознавця з громадянами, як відносяться, як впливають, та приховують люди інформацію в юридичній діяльності; вивчає вплив соціальних умов на поведінку людей.

З давніх часів потреби суспільного життя спонукали людину відрізняти і враховувати особливості психічного складу співрозмовників та намагання ними приховувати важливу для справи інформацію.

Студенти повинні навчитися:

1) розуміти, як оточуючі здатні приховувати інформацію, чого вони чекають від нас, на що вони здатні;

2) вміти орієнтуватися в індивідуальних властивостях особистості, мотивах поведінки, особливо в юридично значущих ситуаціях. Не маючи таких орієнтирів в складних процесах міжособистісного спілкування, людина нерідко йде всліпу, робить помилки, допускаючи нетактовність.

3) не менш важливо зрозуміти і можливості інструментальної детекції прихованої інформації шляхом застосування поліграфа, вміти психологічно достовірно охарактеризувати себе як особистість.

4) навчитися вносити корективи в спілкування та виявляти ознаки неправдивої інформації, проявляти емпатію.

Психіку і поведінку людини неможливо зрозуміти без знання її природної та соціальної суті. Тому вивчення дисциплін базується на основі знань з "Психофізіології", "Загальної психології", «Основи з психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа», «Психології спілкування». Знання вказаних дисциплін необхідні діловій людині, щоб вміти приймати відповідні рішення з урахуванням психологічних ознак, які повідомляються партнером, вміло проводити діагностику та володіти невербальними засобами спілкування, а за потреби мати навички професійного залучення фахівця поліграфолога для проведення відповідного психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа.

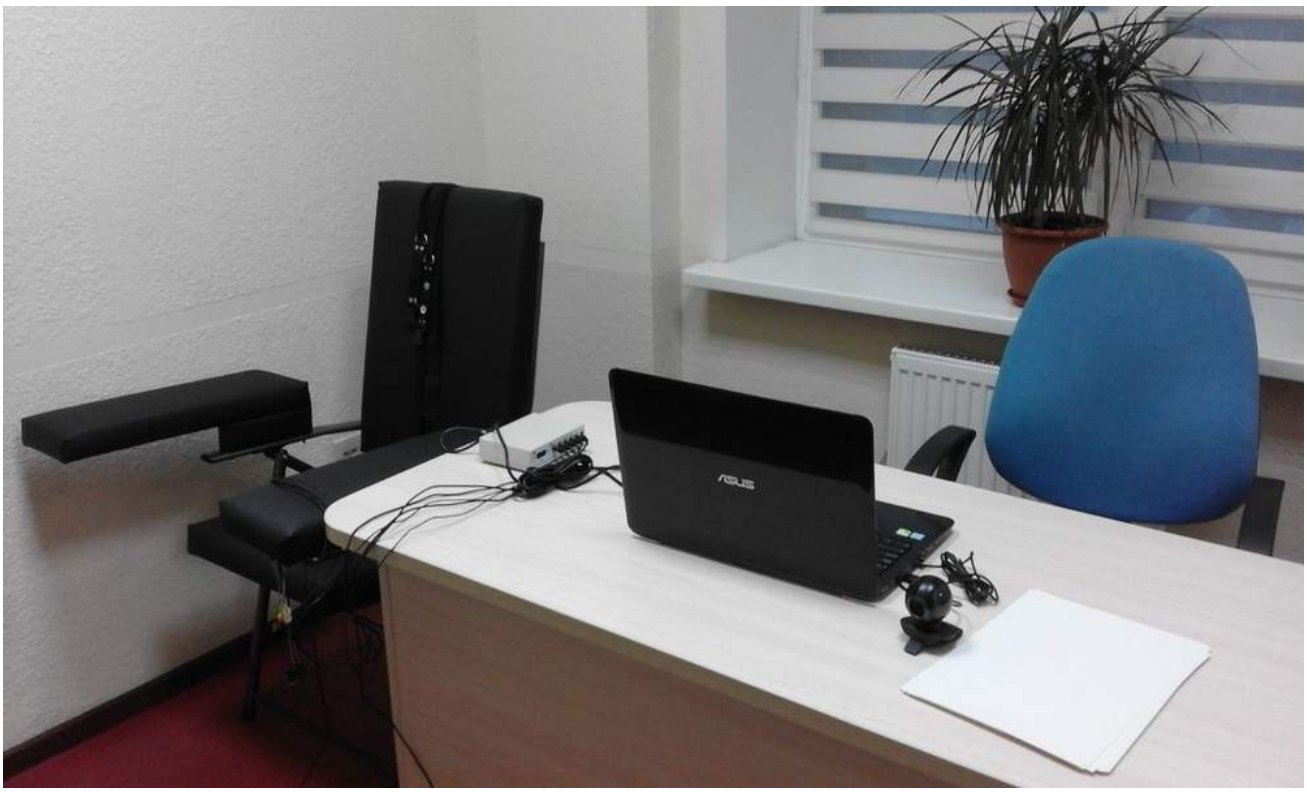

Навчання з кожної теми програми побудоване таким чином: кожна провідна ідея курсу повинна проходити послідовне засвоєння в різних режимах навчання, що змінюють один одного в послідовності, яка диктується специфікою теми. Зразкова схема проходження теми повинна виглядати таким чином:

1. Інформація, що передається викладачем у режимі діалогу (лекційний матеріал).

2. Інформація, що засвоюється в режимі діалогу (семінарське заняття).

3. Ідеї, що засвоюються в режимі дискусії (питання проблемного характеру, що не мають однозначного рішення в науці та практиці взагалі, або на даному етапі розвитку; рольові ігри, які мають проектувальний характер та допомагають аналізувати складні ситуації).

4. Вміння, що засвоюються в режимі тренінгових та практичних занять.

5. Самостійна робота студентів.

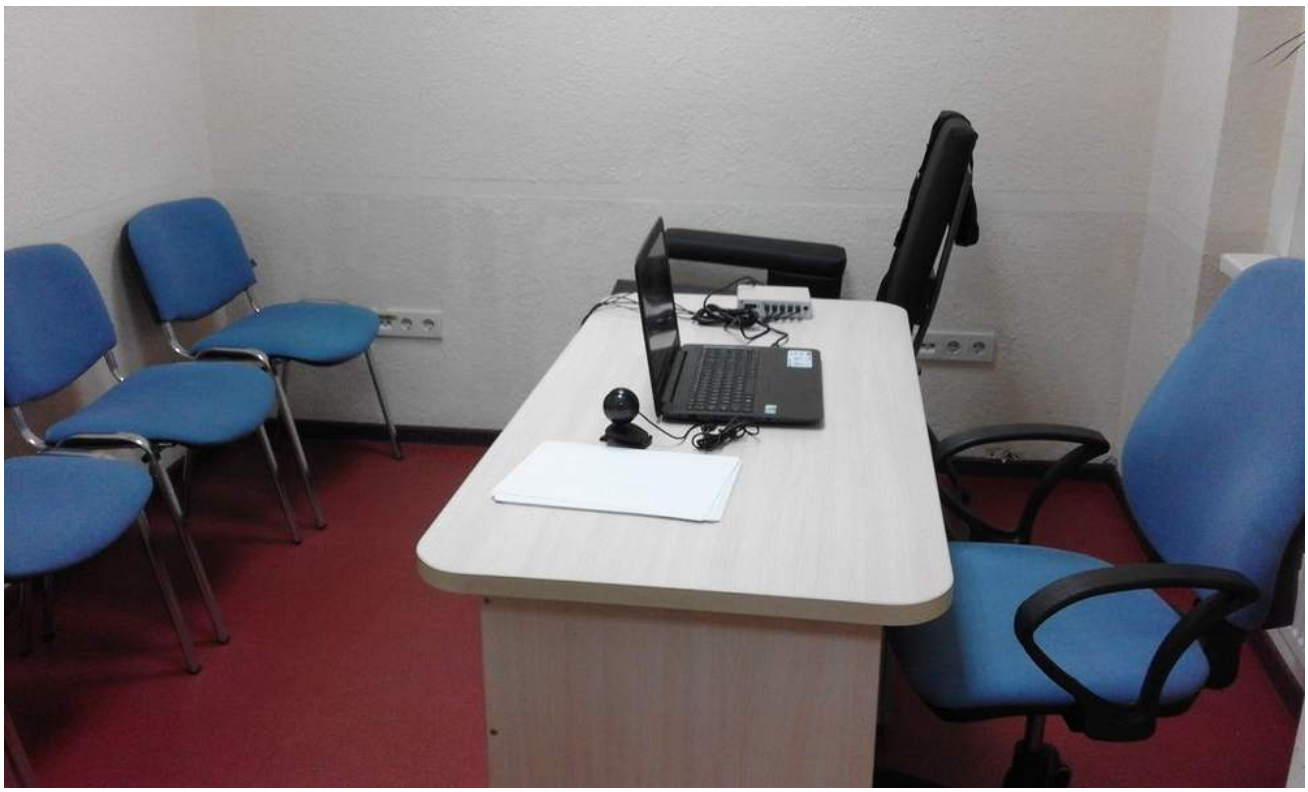

Але, навчальна програма не є достатньо продуктивною, якщо не буде передбачати годин для проведення практичних та індивідуальних занять. Так навчальні години необхідні для проведення елементів тренінгових вправ, рольових, ділових ігор, для засвоєння психологічної верифікації свідчень в юридичній діяльності. Мова йде не тільки про відпрацювання вміння користуватися готовими інструментальними технологіями (поліграфом), а й вироблення вміння самостійно створювати моделі ефективного спілкування задля встановлення істини.

В останнє десятиліття навчальні ігри стали однією з найбільш ефективних інновацій у сфері професійної підготовки. Безперечна перевага ігор в тому, що рішення отримані в ході гри відрізняються новизною, оригінальністю [Іванова Л.А. Технологія процесу професійної підготовки педагогів організаторів в гуманітарному інституті «Артек» // Практична психологія та соціальна робота. — К. - 2004. - №5. - с.17-26].

Ми переконані, що дисципліни з інструментально та не інструментальної детекції прихованої інформації обов'язково повинні включати практичні та індивідуальні заняття студентів.

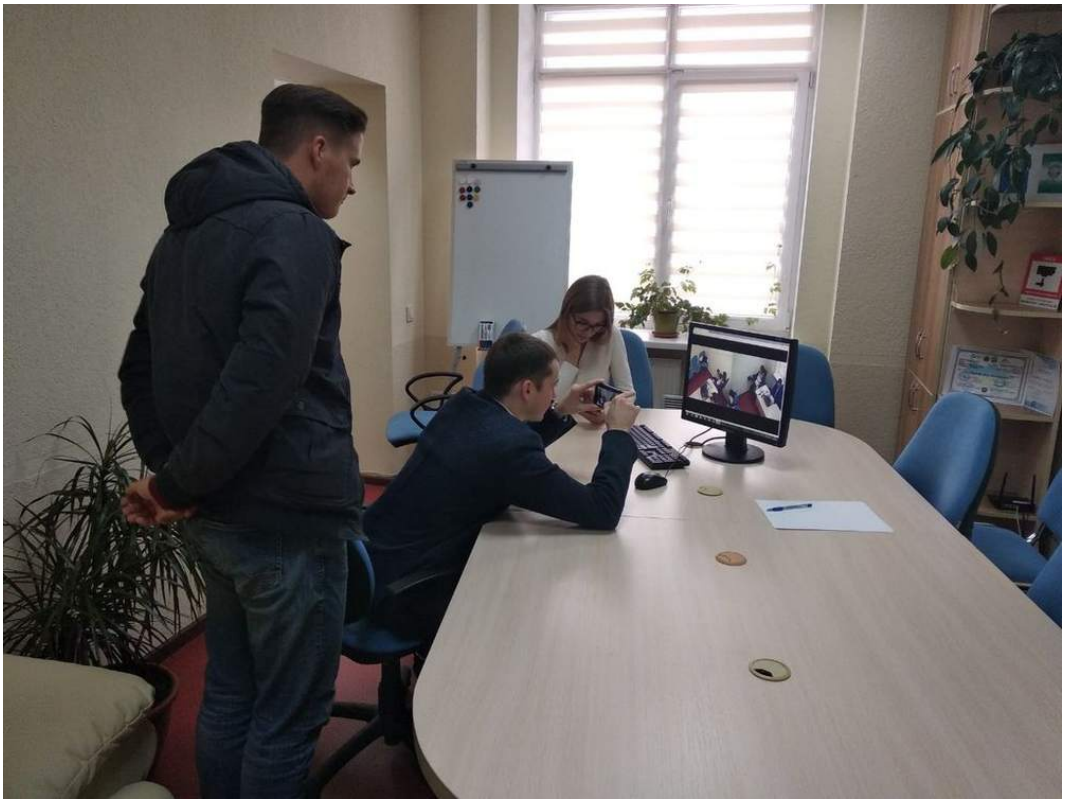

Організацію та викладання дисциплін здійснює - кандидат психологічних наук, доцент, член Міжнародного співтовариства поліграфологів, Координаційної ради ГО "Колегія поліграфологів України" **Назаров Олег Анатолійович** та керівник поліграфологіч-

ної служби ПАТ КБ «ПриватБанк», директор Комітету з освіти та представник в Україні Міжнародної асоціації професійних поліграфологів **Лисенко Андрій Борисович**.

Вибір українського вишу був не випадковий, оскільки Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету "Одеська юридична академія" здійснює освітню діяльність за найвищим IV рівнем акредитації за фахом «правознавство» та продовжує славні традиції Одеської правової школи, історія якої сягає своїм корінням в 1847 рік, в час існування юридичного факультету Рішельєвського ліцею - першого вищого навчального закладу Одеси.

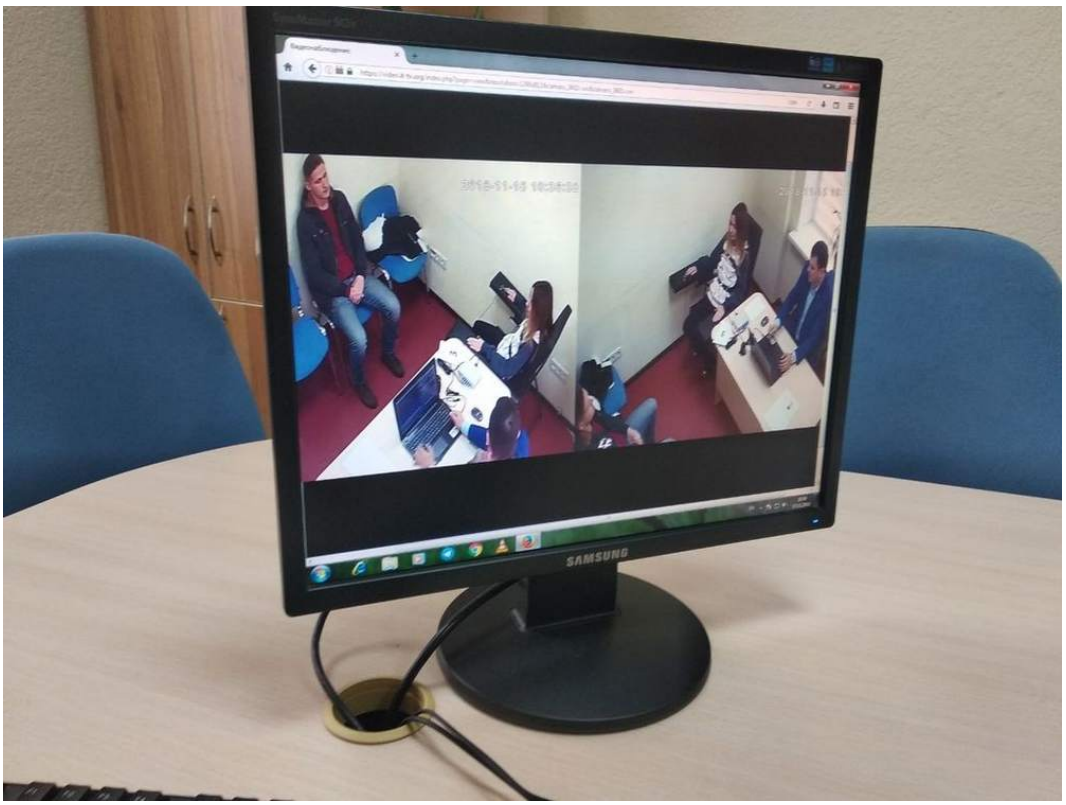

Запрошуємо до співпраці всіх хто бажає ділитись власним досвідом психологічної верифікації свідчень (показів) в юридичній діяльності та знанням сучасних методів оцінки достовірності повідомляємої інформації.

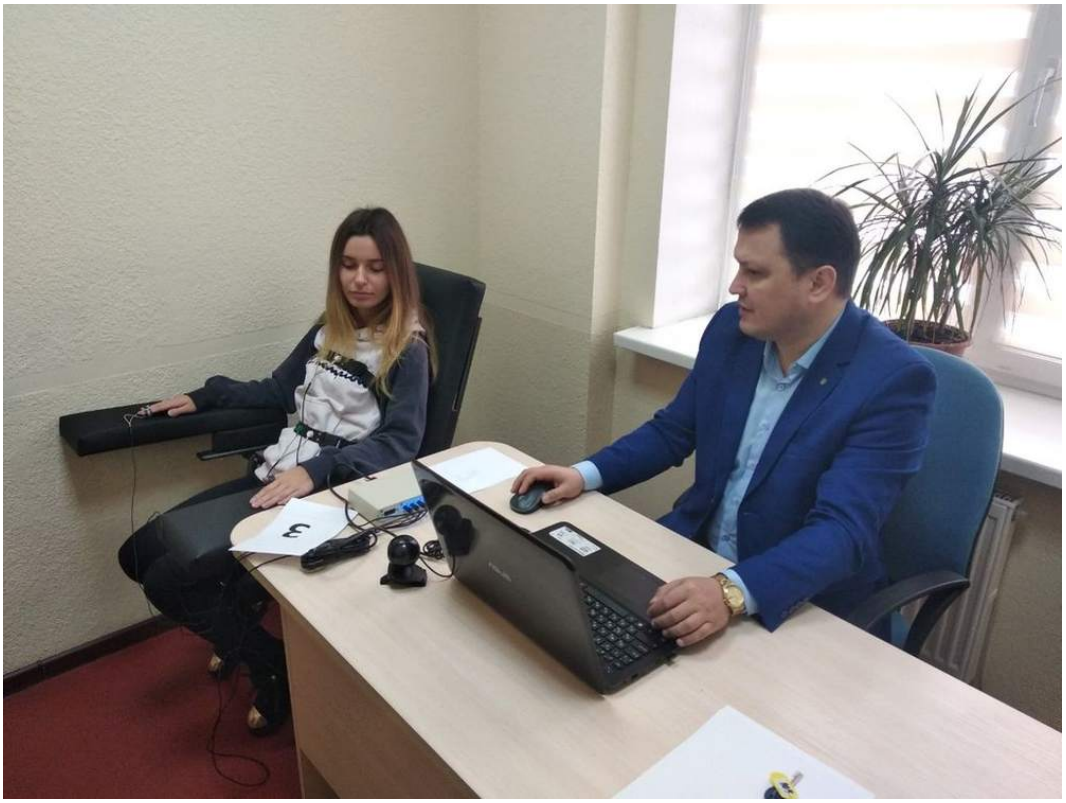

Фрагменти щоденного навчального процесу, який проводиться на базі створеного комплексу проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа (навчального кабінету та учбової аудиторії з'єднаної з кабінетом відеозв'язком).

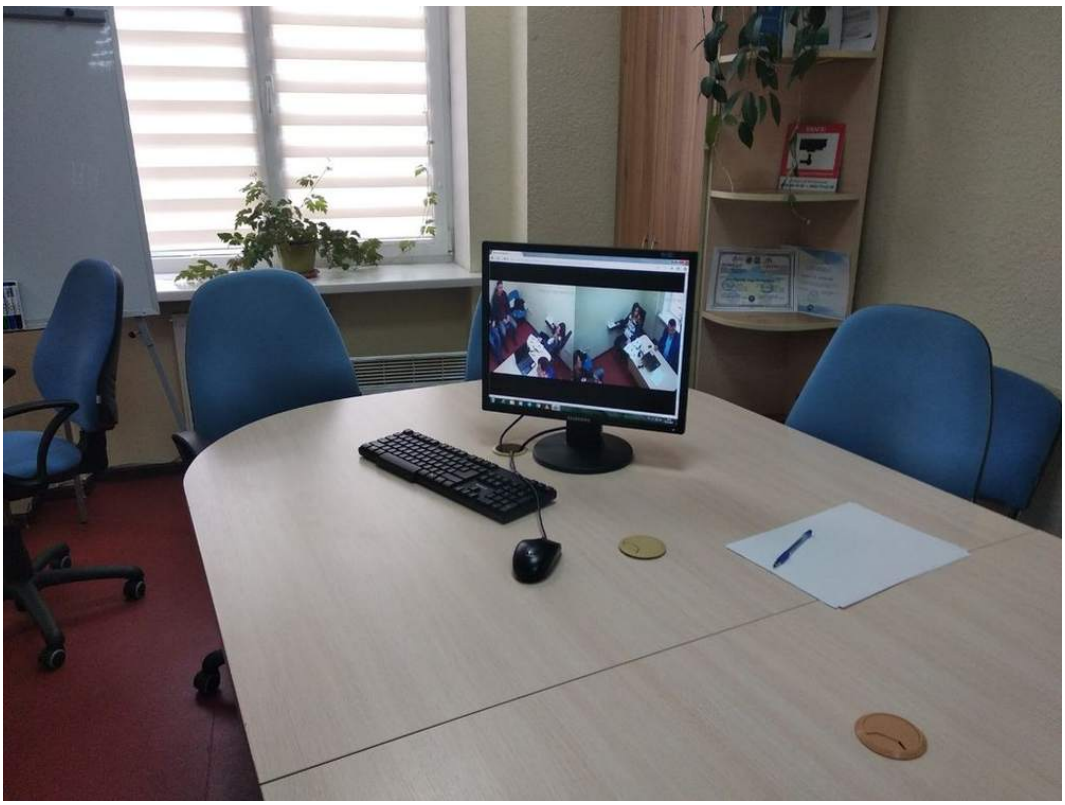

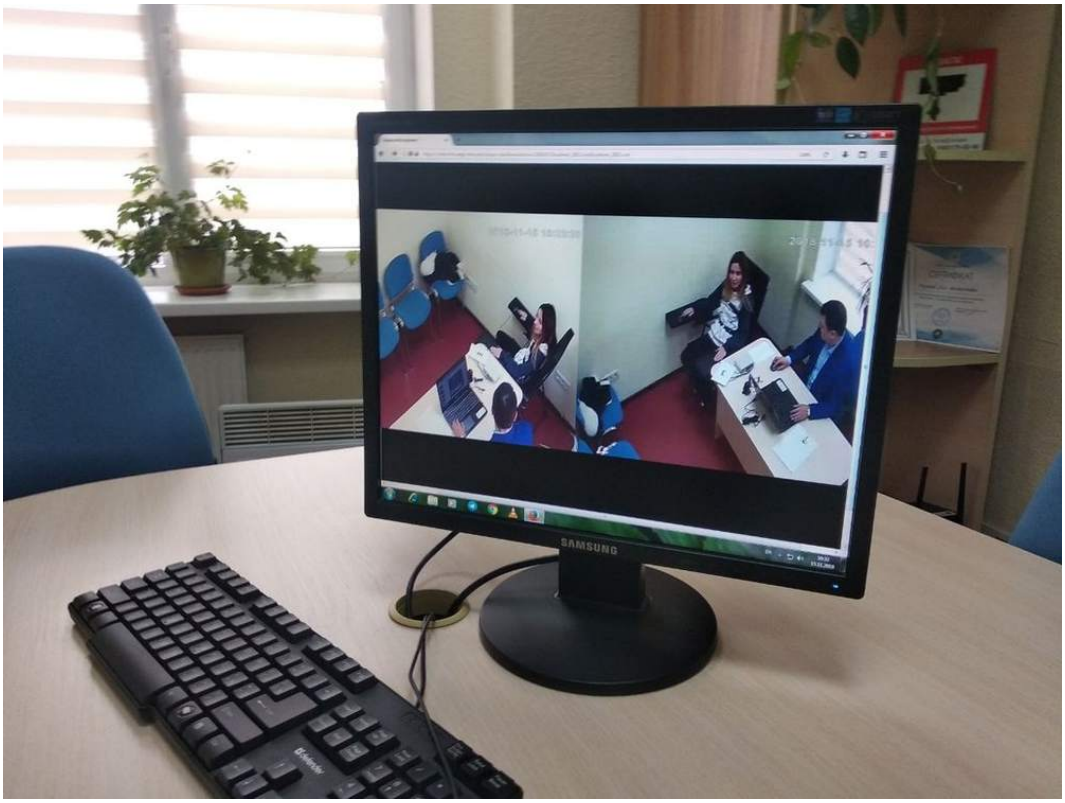
SAMSUNG

3
1
4
5
9

9

acer

5
8
6
4
3
1

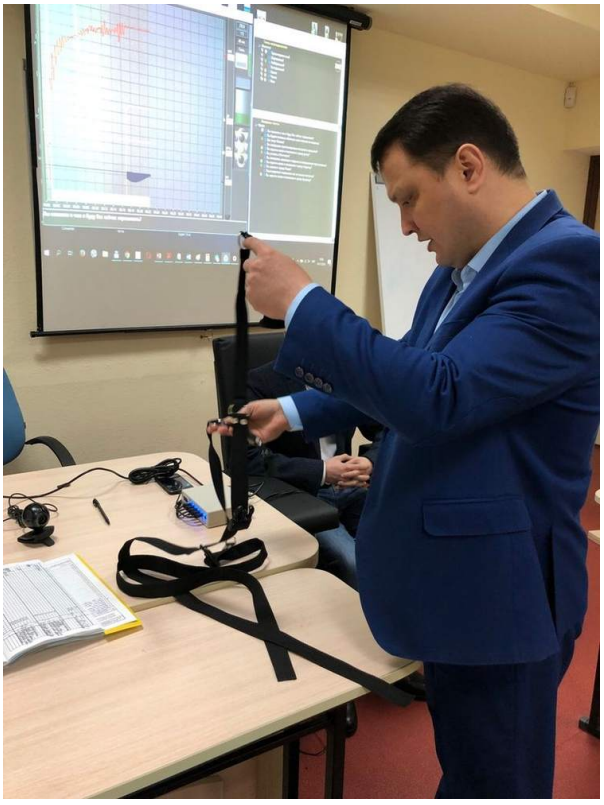

РОЗДІЛ 1. БРЕХНЯ. ВИТІК ІНФОРМАЦІЇ І
ОЗНАКИ БРЕХНІ

ПСИХОЛОГИЯ
ЛЖИ

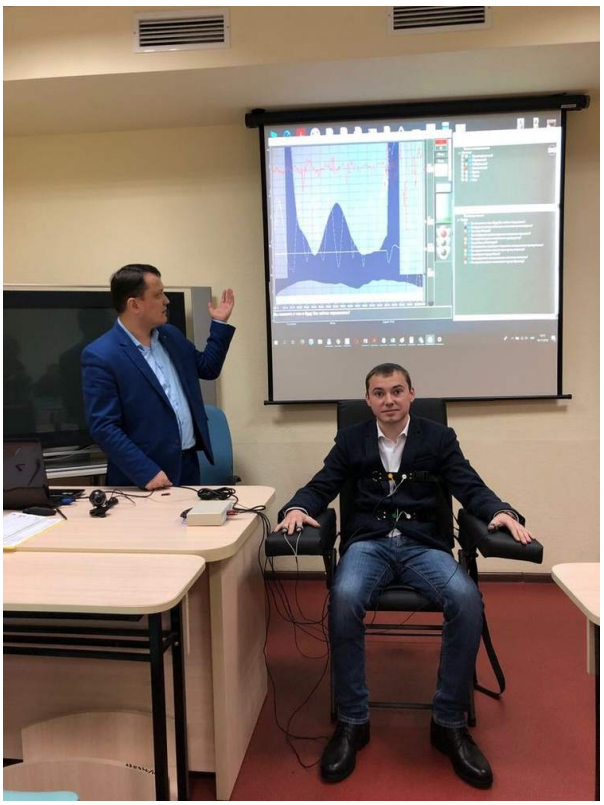

ГЛАВА 5. БЛАГОРАСПОЛОЖЕНИЕ.
ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ОБРАБОТКА С
ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ УСЛОВНЫХ
РЕФЛЕКСОВ И АССОЦИАЦИЙ

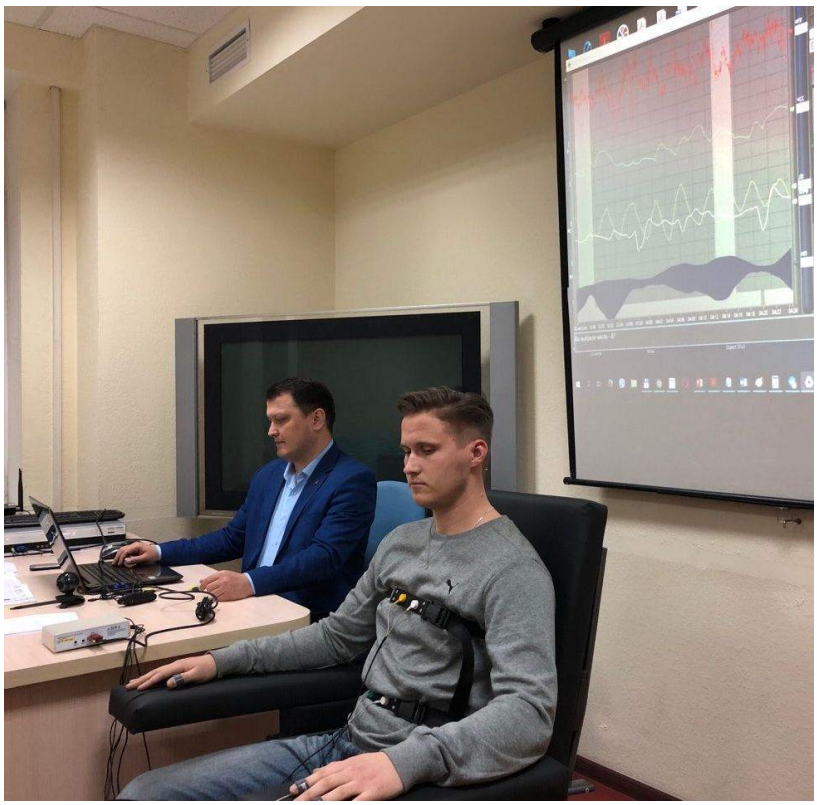

Преимущество такого стереотипного реагирования заключается в
его эффективности и «экономичности», автоматически реагируя на
несущую основную информацию через «ситуационный крючок», человек
сохраняет свое время, энергию и умственный потенциал. Недостаток
такого реагирования является возможность совершения грубых
ошибок, которые могут дорого обойтись. Реагируя только на
отдельный элемент доступной информации (знак если тот имеет
имеет ключевое значение), индивид с большой вероятностью совершит
ошибку, особенно если он реагирует автоматически, без размышлений.
Вероятность совершения ошибки возрастает еще больше, когда другие
индивиды стремятся извлечь для себя выгоду, организуя для него
обрыв (посредством манипулирования чертой, служащим для него
пусковым механизмом), чтобы можно было выгодно скорректировать
совершить желательные для них поступки в ближайшее для него
поступков время.

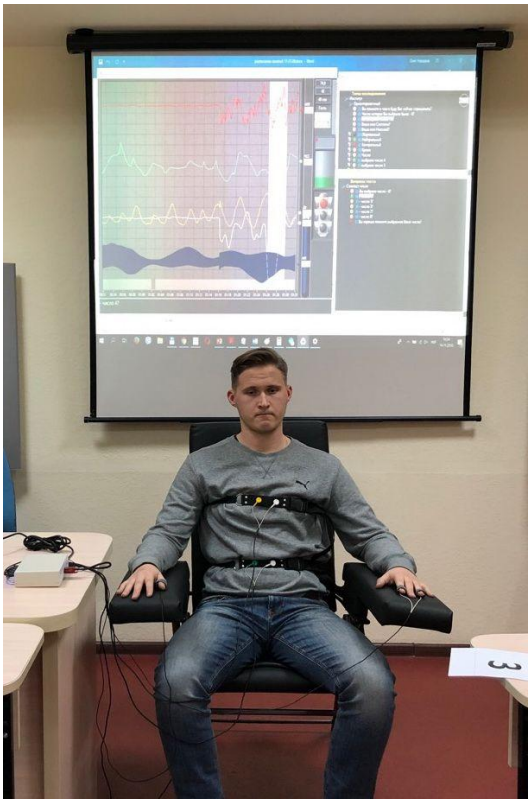

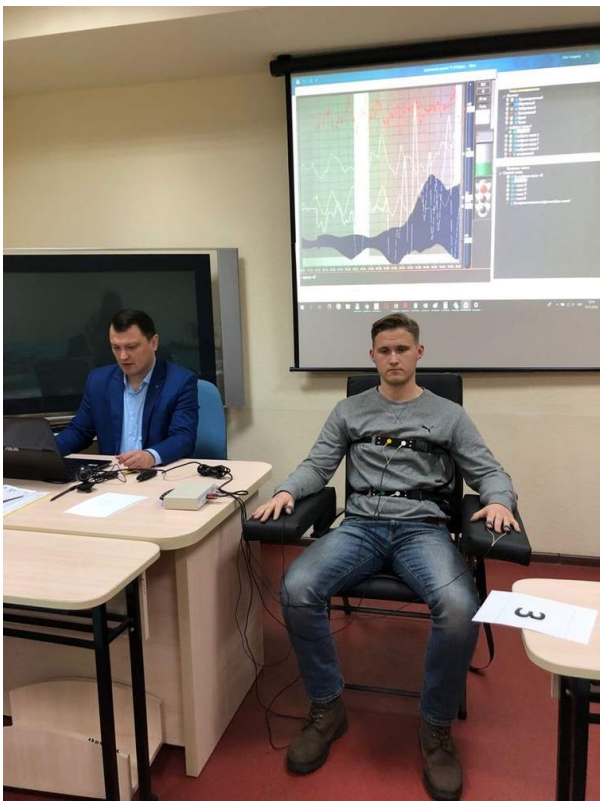

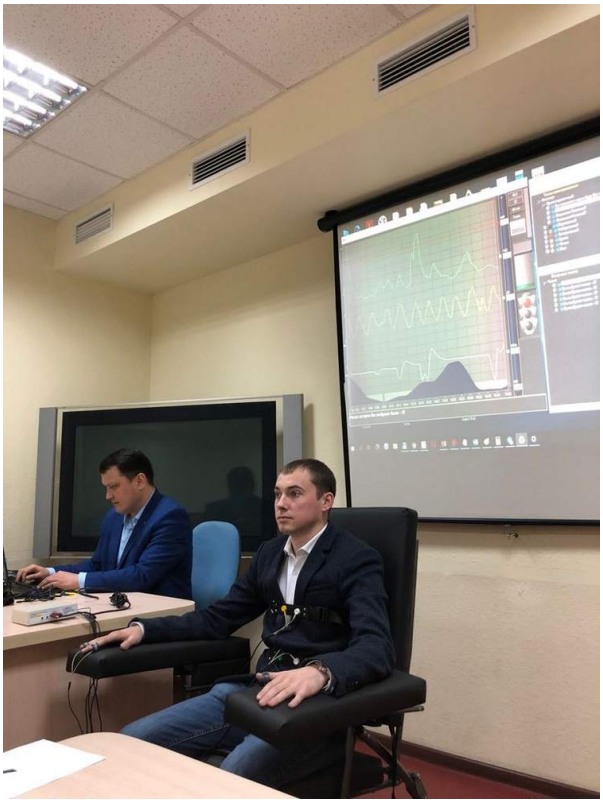

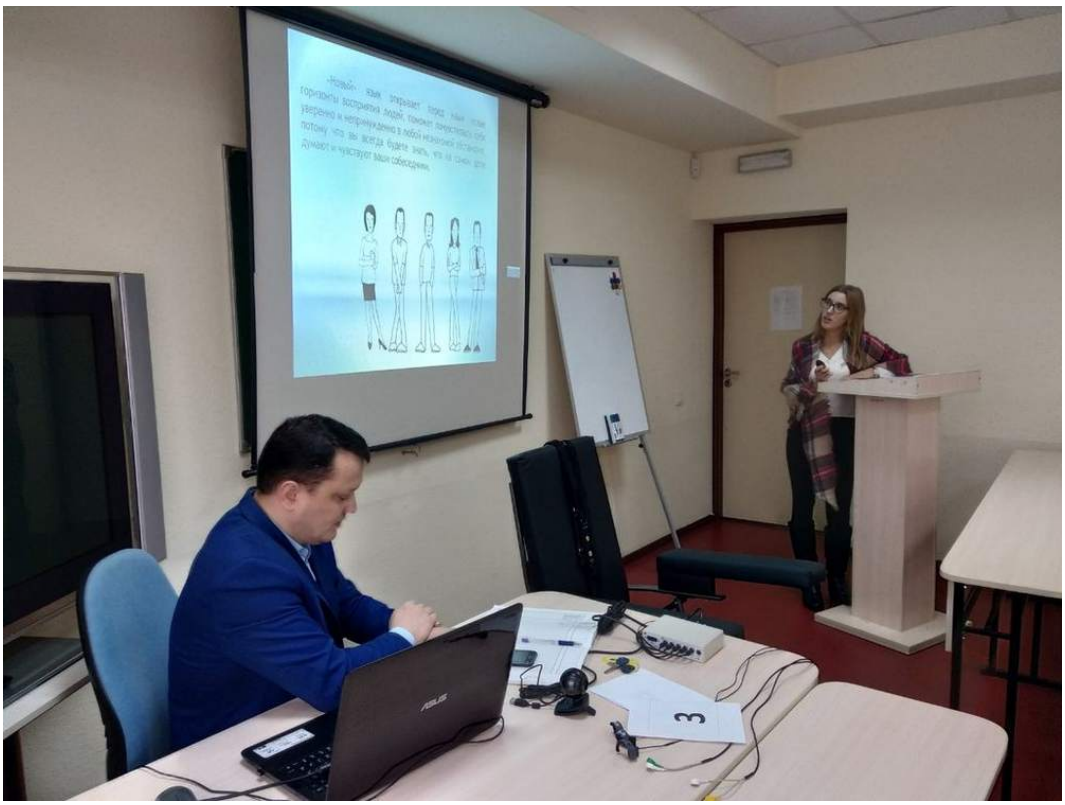

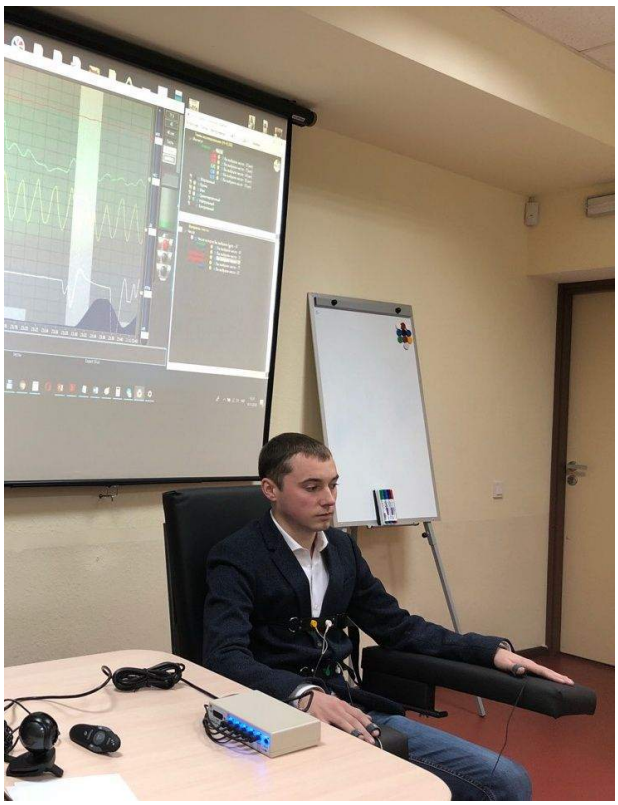

ЯЗЫК
ASUS
3

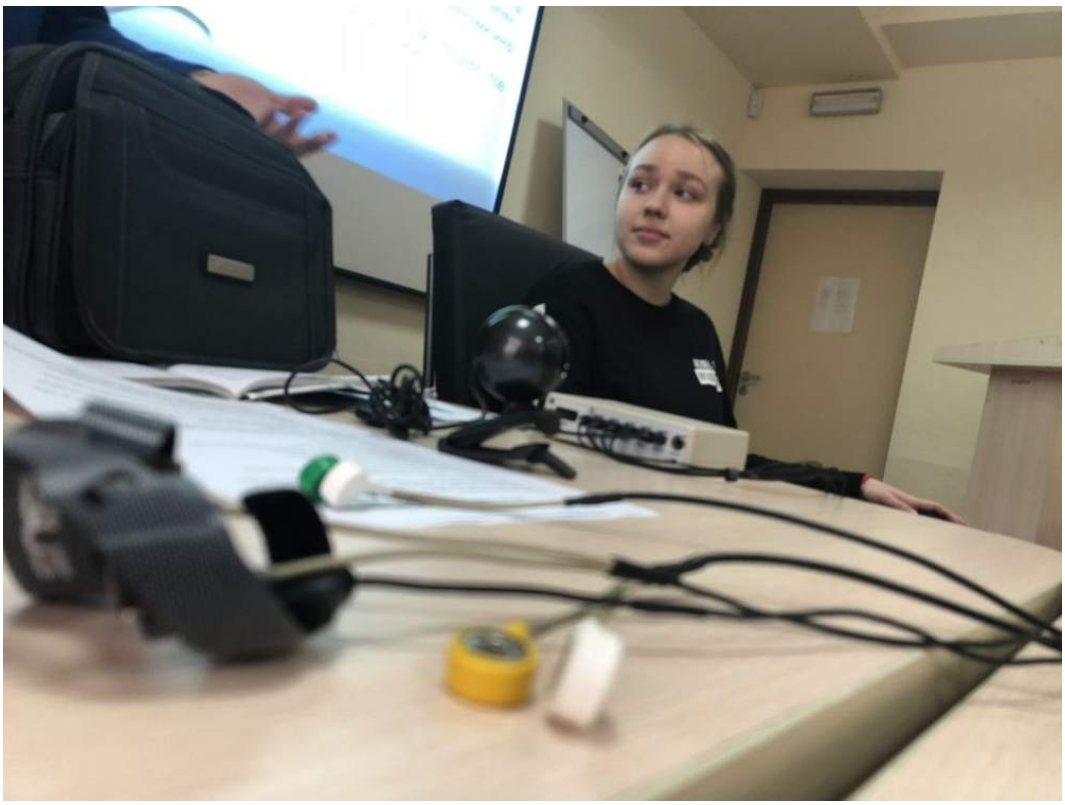

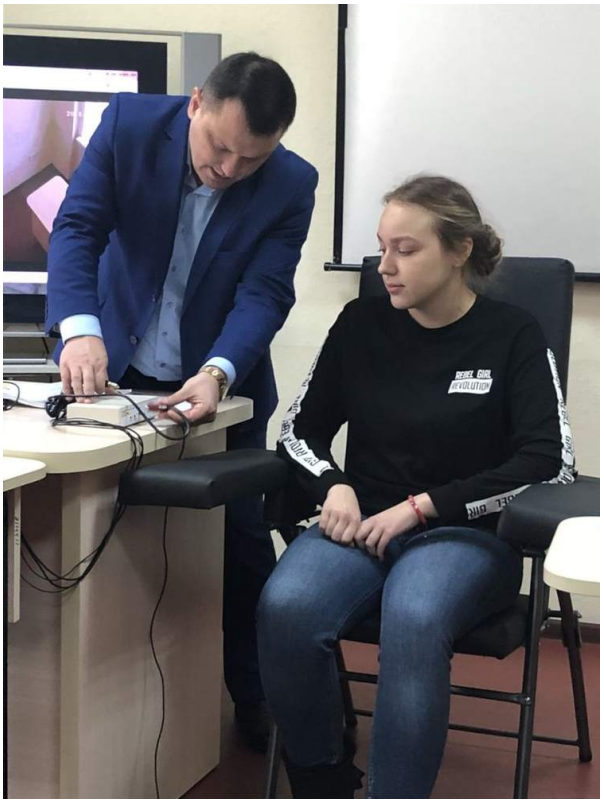

GIRL REVOLUTION

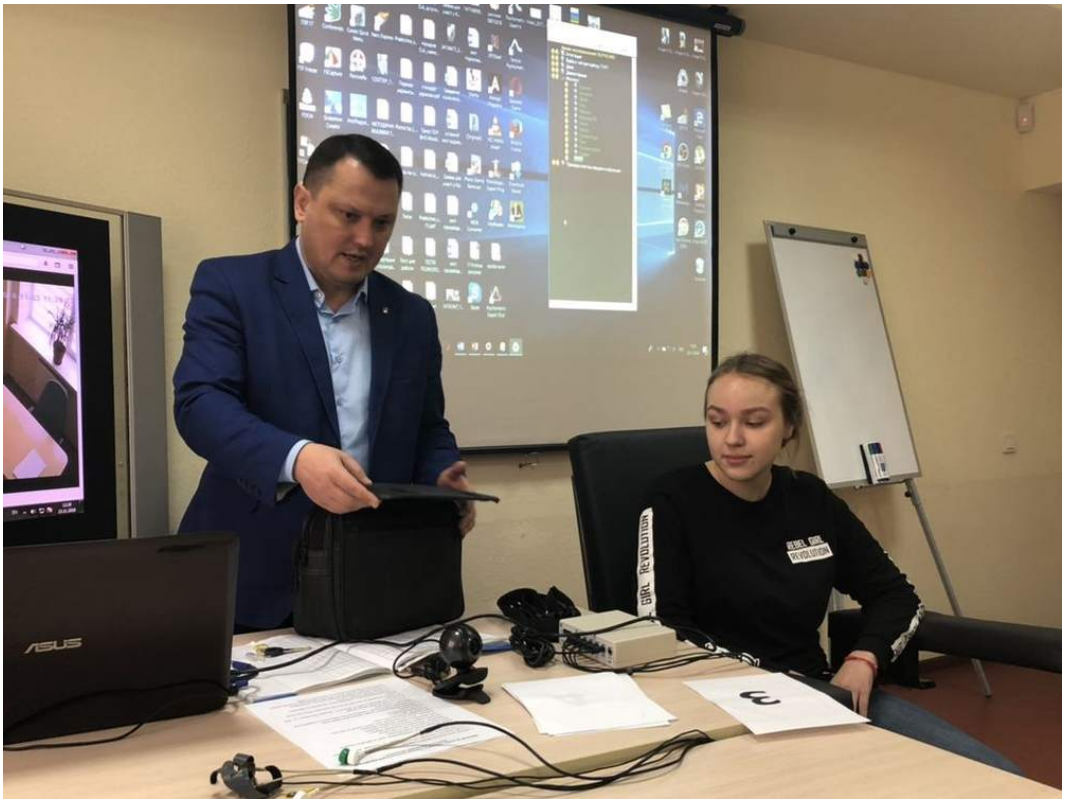
GIRL REVOLUTION
ASUS

GIRL REVOLUTION
REBEL OF REVOLUTION

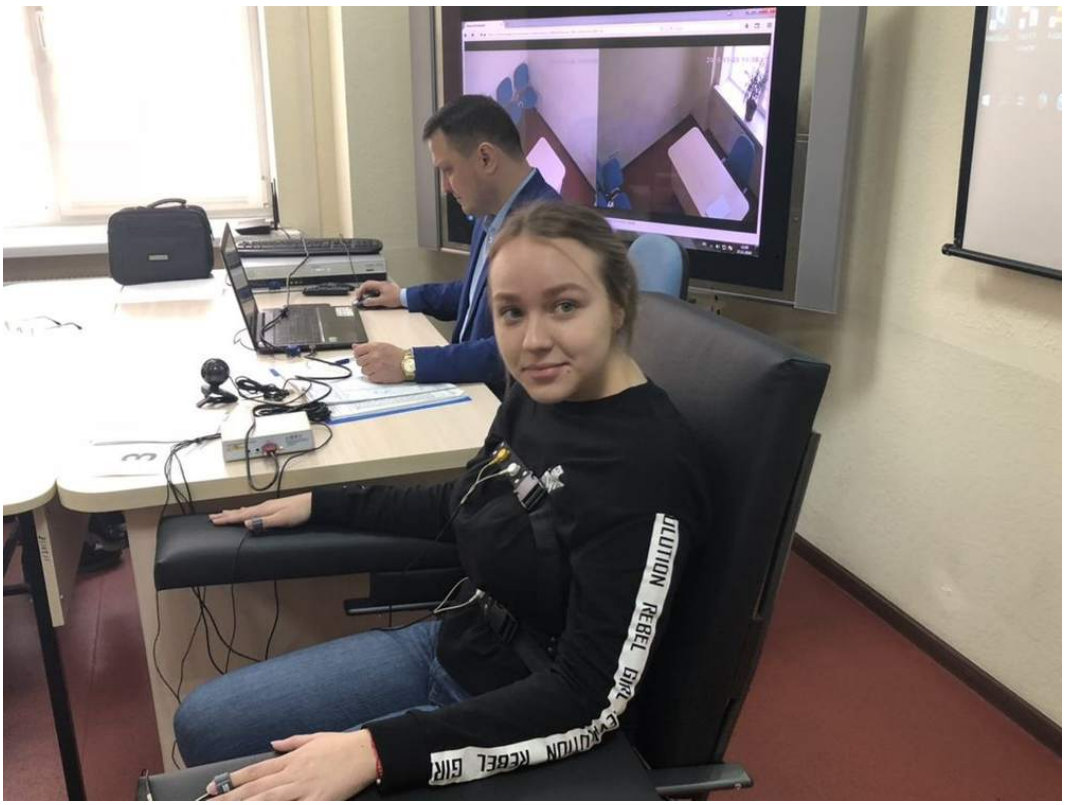
REBEL GIRL

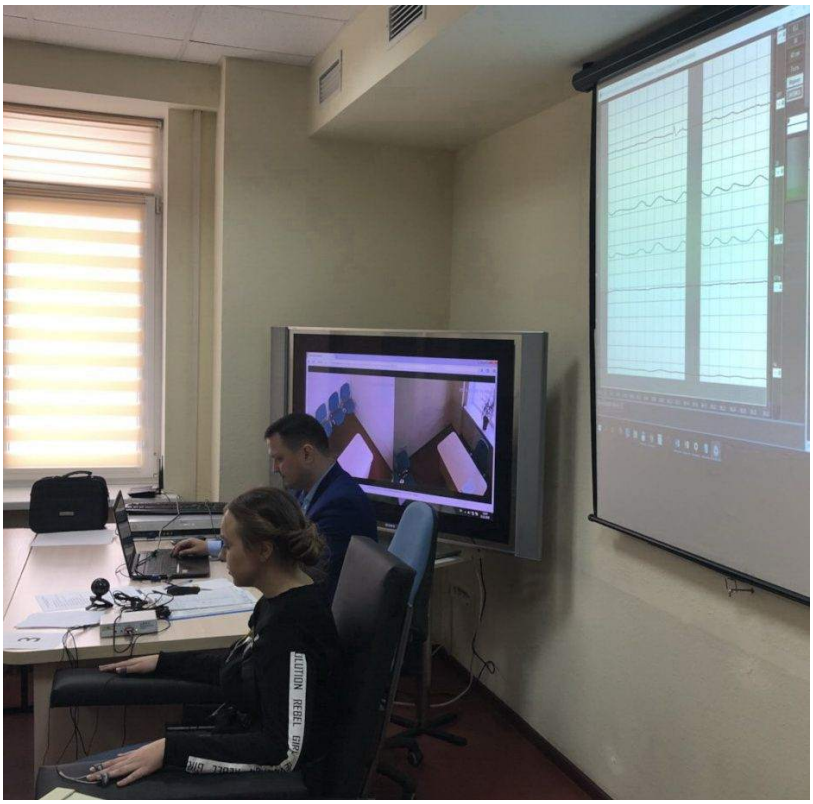

Сприяння проведенню на базі Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету "Одеська юридична академія" 10 листопада 2018 року Всеукраїнського науково-методичного семінару "Актуальні питання провадження поліграфа в України: теорія та практика"

КОЛЕГІЯ
Поліграфологів України
СЕМІНАР
ПІДВИЩЕННЯ
КВАЛІФІКАЦІЇ
ПОЛІГРАФОЛОГІВ

ВІТАЛЬНІ СЛОВА
Голова професійної громадської організації
«Колегія поліграфологів України»
Шаповалов Віталій
Олександрович

ДОВІДНИК
ПОЛІГРАФОЛОГА

ВИКОРИСТАННЯ ТЕОР

Пропонуємо спільно розвивати професію поліграфолога в Україні за міжнародними стандартами з поважанням прав авторів (розробників, винахідників) на їх інтелектуальну власність - приєднуйтеся!

Контактна інформація: nazarovua@ukr.net, +38(093) 476-72-60.

References

1. Nazarov O. A. Navchalni dystsypliny z psykholohichnoi veryfikatsii svidchen v yurydychnii diialnosti - vazhlyvi napriamy pidhotovky ta formuvannia osobystosti yurysta v Ukraini [Academic Courses on Psychological Verification of Testimony in Legal Practice as Key Areas of Training and Personal Development of Lawyers in Ukraine]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 6 (18). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.3.2018.04. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/938-navchalni-distsiplini-z-psikhologichnoji-verifikatsiji-svidchen-v-yuridichnij-diyalnosti-vazhlivi-napryami-pidgotovki-ta-formuvannya-osobistosti-yurista-v-ukrajini (onovlena versiia vid 07.11.2026). [in Ukrainian].

1.3. ПРАВОВЕ ТА НАУКОВО-ПРИКЛАДНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА ПРИ КАДРОВОМУ ВІДБОРІ[1]

Мироненко В. І.

DOI: 10.53672/ej.6.2018.05[1] Check for updates

Анотація. Попри відсутність в Україні спеціального закону про поліграфологічну діяльність і сформованих вимог до експерта-поліграфолога, опитування на поліграфі дедалі ширше застосовують підприємства, зокрема під час кадрового відбору, а держава запроваджує його в органах прокуратури, Міністерства доходів і зборів, Національної гвардії та під час добору до Національної поліції (ст. 50 Закону «Про Національну поліцію»). Мироненко В. І., практикуючий поліграфолог, ставить за мету визначити законодавче підґрунтя та перелік документів, потрібних для організації роботи штатного експерта-поліграфолога підприємства. Автор поділяє нормативну базу на дві групи: акти, що дають роботодавцеві підстави запровадити опитування (статті 21, 26, 40, 41 і 139 КЗпП України, ст. 36 Господарського кодексу, статті 505–508 Цивільного кодексу про комерційну таємницю, пункти 17 і 22 постанови Кабінету Міністрів України від 19.03.1994 № 170 про контрактну форму трудового договору), та акти, що окреслюють межі правомірних дій поліграфолога (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Конституція України, закони про захист персональних даних і про інформацію). Звідси випливає, що опитування на поліграфі за згодою кандидата можна розглядати як форму випробування під час прийняття на роботу, а його тематику й періодичність закріплювати в трудовому договорі. Наведено дванадцять положень, які поліграфолог має роз'яснити особі до опитування (ймовірний і орієнтувальний характер висновків, відсутність доказової сили, обов'язкова письмова згода, заборона питань про приватне й сексуальне життя, віросповідання, етнічне походження, політичні погляди, право відмовитися від відповіді чи перервати опитування), а також пакет заяв, які від неї отримують. Описано зміст посадової інструкції експерта-поліграфолога і Положення про використання поліграфа на підприємстві, медичні та ситуативні протипоказання, підстави для самовідводу поліграфолога, вимоги до приміщення, порядок письмового завдання, типові теми перевірки, структуру звіту й звичайний трирічний строк зберігання матеріалів. Автор доходить висновку, що використання поліграфа для кадрового відбору не заборонене, не потребує ліцензування й не суперечить чинному законодавству, якщо права опитуваної особи захищено всебічно. Матеріал стане в пригоді керівникам підприємств і служб безпеки, кадровикам та поліграфологам.

Ключові слова: поліграф, кадровий відбір, експерт-поліграфолог, нормативно-правова база, трудовий договір, випробування при прийнятті на роботу, добровільна згода, захист персональних даних, положення про використання поліграфа, посадова інструкція, протипоказання до опитування.

The Legal Framework for the Use of the Polygraph in Personnel Selection

Myronenko V. I.

Abstract. Although Ukraine has no special law on polygraph activity and no established requirements for polygraph examiners, polygraph interviews are increasingly used by companies, notably in pre-employment screening, while state bodies have introduced them in the prosecution service, the Ministry of Revenues and Duties, the National Guard and in recruitment to the National Police. Myronenko V. I., a practising polygraph examiner, sets out to identify the legal grounds and the documents required to organise the work of an in-house polygraph examiner. He divides the relevant legislation into two groups. The first gives an employer grounds to introduce polygraph interviews: Articles 21, 26, 40, 41 and 139 of the Labour Code of Ukraine, Article 36 of the Commercial Code, Articles 505-508 of the Civil Code on trade secrets, and Cabinet of Ministers Resolution No. 170 of 19 March 1994 on contract-based employment. The second sets the limits of lawful conduct: the European Convention on Human Rights, the Constitution of Ukraine and the laws on personal data protection and on information. A polygraph interview conducted with the candidate's consent may therefore be treated as a form of probation on hiring, with its terms fixed in the employment contract. The article lists twelve points the examiner must explain beforehand, including the probabilistic and merely indicative nature of the results, their lack of evidentiary value, written consent and a ban on questions about private and sexual life, religion, ethnicity and political views. It also covers the job description and the company regulation on polygraph use, medical and situational contraindications, grounds for recusal, room requirements, written assignments, typical screening topics, report content and a usual three-year retention period. The author concludes that polygraph use in personnel selection is lawful and needs no licence, provided the rights of the examinee are fully protected.

Keywords: polygraph, personnel selection, pre-employment screening, polygraph examiner, legal framework, employment contract, probation on hiring, informed consent, personal data protection, company polygraph regulation, contraindications.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 11.07.2018; у номері — 31.12.2018; DOI:* ***10.53672/ej.6.2018.05***[1].

Повний текст

Текст статті.

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день в Україні не існує конкретної законодавчої бази (закону про поліграфологічну діяльність) для регулювання діяльності експертів-поліграфологів, не сформовані вимоги до експерта поліграфолога та особливостей його діяльності. Проте діяльність поліграфологів не є забороненою та не вимагає ліцензування. Щодня поліграф в Україні стає все більш і більш поширеним, зростає кількість спеціалістів, які надають послуги приватним та юридичним особам, у великих підприємств виникає потреба в прийнятті на роботу експерта-поліграфолога. Стрімкий розвиток цього виду діяльності, популяризація засобами масової інформації поліграфу значно змінили ставлення людей до поліграфу – якщо раніше це було дивним й не зрозумілим, коли кандидату пропанували пройти поліграф, то тепер проходження опитування на поліграфі при прийнятті на роботу виглядає як показник успішності й ефективності підприємства. Розвиток цього виду діяльності обумовив появу в Державному класифікаторі професій професії експерт-поліграфолог (код за КП ДК 003:2010 – 2144.2) [1], а також появу проектів законів «Про поліграфологічну діяльність» (№4094-1 від 04.03.2016 р.) та «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» (№4094 від 17.02.2016 р.).

Державні структури теж активно запроваджують поліграф. Протягом останніх кількох років були затверджені «Інструкції про порядок використання поліграфа в діяльності органів прокуратури України», «Наказ про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів», «Наказ про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа», передбаченим є й використання поліграфа під час кадрового відбору в національну поліцію (ст. 50 Закону «Про національну поліцію»). Діяльність поліграфологів на сьогоднішній день керується певними законами України та нормативно-правовими актами, які будуть розглянуті в цій статті. Також ми розглянемо існуючі вимоги та правила для організації діяльності штатного експерта-поліграфолога підприємства для проведення кадрового відбору.

Об'єкт дослідження: процес організації діяльності штатного експерта-поліграфолога підприємства у відповідності до існуючих вимог чинного законодавства України. **Предмет дослідження:** існуюча нормативна-правова база для організації проведень опитувань із використанням поліграфа при кадровому відборі штатним експертом-поліграфологом. **Мета дослідження:** проаналізувати законодавче *підґрунтя* та необхідні документи, потрібні для організації діяльності експерта-поліграфолога підприємства. **Практичне значення:** матеріали, викладені та проаналізовані в цій статті можуть бути використаними фізичними та юридичними особами, керівниками підприємств, керівниками служби безпеки підприємств, експертами-полігрфпологами для організації законодавчого підґрунтя на підприємствах для проведення опитувань із використанням поліграфа при кадровому відборі.

Норми чинного законодавства для організації опитування із використанням поліграфа на підприємстві. Розглядаючи питання нормативно правової бази можна умовно поділити усі документи, якими керується експерт-поліграфолог на підриємстві, на дві групи. Перша – це закони України та нормативно-правові акти, друга – це безпосередньо внутрішня документація підприємства. Внутрішня документація підприємства повністю спирається на закони України та нормативно-правові акти, не суперечить ним. Аналізуючи закони України та нормативно-правові акти можна умовно виділити ті, що безпосередньо регламентують діяльність поліграфолога, ставлячи вимоги щодо правомірності його дій та використання поліграфа стовно осіб, що будуть проходили опитування, та ті, на підставі яких запроваджується сам процес опитування. Нормативно-правовими актами, на підставі яких роботодавець може ввести процедуру опитування на поліграфі серед працівників та кандидатів на роботу є:

1. «Кодекс законів про працю України» [6].
2. Господарський кодекс України [2].
3. Цивільний кодекс України [10].
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору» від 19.03.1994 р. № 170 [9].

Кодекс законів про працю України (далі – КЗППУ) у статті 26 передбачає, що роботодавець може запровадити випробування у разі згоди іншої сторони «при укладенні трудового договору може бути обумовлене угодою сторін випробування з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається». Стаття 21 КЗППУ говорить

про те, що «трудовий договір є угода між працівником і власником підприємства... працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові... Особливою формою трудового договору є контракт, в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін». Статті 40 та 41 КЗППУ говорять про те, що трудовий договір може бути розірвано у разі «виявленої невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи», «систематичного невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення», «винних дій працівника, який безпосередньо обслуговує грошові, товарні або культурні цінності, якщо ці дії дають підстави для втрати довір'я до нього з боку власника або уповноваженого ним органу», «вчинення працівником, який виконує виховні функції, аморального проступку, не сумісного з продовженням даної роботи». Стаття 139 КЗППУ вказує на те, що «працівники зобов'язані працювати чесно і сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження власника або уповноваженого ним органу».

Господарський кодекс України передбачає у статті 36, що працівники несуть відповідальність за розголошення конфіденційної інформації «За неправомірне збирання, розголошення або використання відомостей, що є комерційною таємницею, винні особи несуть відповідальність, встановлену законом». Цивільний кодекс України у статтях 505-508 розглядає поняття комерційної таємниці та її охорони, підкреслює, що «Майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визначила інформацію комерційною таємницею, якщо інше не встановлено договором». Постанова Кабінету Міністрів України «Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору» у пункті 17 передбачає, що «у контракті можуть визначатися додаткові, крім встановлених чинним законодавством, підстави його розірвання», а пункт 22 вказує на те, що «у разі невиконання або неналежного виконання сторонами зобов'язань, передбачених у контракті, його може бути достроково розірвано з попередженням відповідної сторони за два тижні».

Таким чином, спираючись на вищезазначені закони та нормативно-правові акти, проведення опитування на поліграфі може розглядатись як форма випробування при прийнятті на роботу, у разі наявності згоди кандидата пройти таке опитування. Результати опитування можуть бути використані роботодавцем для пошуку компрометуючих аспектів біографії кандидата на посаду при проведенні конкурсного відбору. А умови проходження такого опитування в подальшому, його тематика, періодичність та інші нюанси можуть бути передбачені в трудовому договорі.

Нормативно-правовими актами що безпосередньо регламентують діяльність поліграфолога, ставлячи вимоги щодо правомірності його дій та використання поліграфа стовно осіб, що будуть проходили опитування є:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (статті 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 13, 14) [7];

2. Конституція України (статті 19, 28, 29, 32, 34, 35, 55, 57, 62, 63, 68, 92) [8];
3. Закон України про захист персональних даних [3];
4. Закон України про інформацію [4];

Зважаючи на вимоги вищевказаного чинного законодавства України експерт-поліграфолог перед початком опитування зобов'язаний повідомити опитуваній особі що:

1) використання поліграфа не завдає шкоди життю та здоров'ю, навколишньому середовищу та забезпечує здійснення аналізу (оцінки) динаміки психофізіологічних реакцій особи, яка опитується, у відповідь на психологічні стимули, що задаються у вигляді питань, варіантів відповідей, предметів, схем, фото тощо;

2) метою проведення поліграфологічного тестування є отримання ймовірної та орієнтувальної інформації, яку іншим шляхом отримати неможливо, для її використання в діяльності щодо попередження та виявлення корупційних та інших протиправних дій з боку працівників та кандидатів на роботу; гарантування їх безпеки та захисту від незаконних посягань, пов'язаних із виконанням посадових обов'язків; зняття з них безпідставних звинувачень або підозр;

3) опитування не передбачає отримання незаперечних результатів щодо реагування особи на психологічні стимули, а висновки за наслідками використання поліграфа мають виключно ймовірний та орієнтувальний характер;

4) результати опитування не тягнуть правових наслідків, не можуть бути підставою для прийняття будь-яких адміністративно-управлінських рішень стосовно особи, а використовуються виключно як відомості ймовірного або орієнтувального характеру для можливого формування внутрішнього переконання для здійснення заходів у сфері службової діяльності (висунення версій, визначення найоптимальніших шляхів з їх перевірки, пошуку доказів, організації подальшої перевірки кандидатів на роботу тощо);

5) результати опитування не мають будь-якої доказової сили, а лише орієнтують на здобуття матеріальних та інших доказів у порядку, передбаченому чинним законодавством;

6) опитування із використанням поліграфа може бути проведене тільки після отримання письмової згоди опитуваної особи. Відмова від проходження опитування не тягне за собою будь-яких адміністративно-управлінських рішень стосовно особи;

7) під час опитування при прийомі на роботу не можуть розглядатися питання стосовно приватного та сексуального життя, віросповідання, расової чи етнічної приналежності, політичних поглядів чи переконань;

8) опитувана особа не може бути піддана психологічному, моральному чи фізичному пригніченню, катуванням та порушенню особистої недоторканності;

9) опитувана особа має право відмовитися надавити відповіді на певні питання, прояснювати причини тих чи інших психофізіологічних реакцій, має право припинити (перервати) опитування на будь-якому етапі;

10) тематика й перелік питань, що будуть перевірятись, будуть обговорені з опитуваною особою заздалегідь;

11) опитування буде проводитися лише в межах компетенції поліграфолога та в межах питань, визначених керівництвом на конкретне опитування;

12) результати опитування будуть надані відповідним особам (перелік осіб, що мають право ознайомитись з результатами тестування, має бути вказаний у «Положенні про використання поліграфу на підприємстві»).

Після роз'яснення прав та обов'язків поліграфолог отримує від особи, яка буде проходити опитування, письмову заяву про надання добровільної згоди на проведення опитування із використанням поліграфа, медичну анкету про стан здоров'я опитуваної особи, заяву про згоду на обробку персональних даних та особистих даних, заяву про згоду на аудіозапис та відеозапис, заяву про згоду на дотримання інструкцій тестування задля його максимальної об'єктивності та заяву про відсутність претензій (відсутність конфлікту інтересів або причин, через які поліграфолог, на думку опитуваної особи, не зможе бути об'єктивним при проведенні опитування та обробці результатів).

Під час проведення самого опитування експерт-поліграфолог проводить його керуючись принципом всебічного дотримання прав людини, не порушуючи законодавство, особисті права і свободи людини.

Внутрішні документи, що регламентують діяльність поліграфолога на підприємстві. Основними документами, якими керується штатний експерт-поліграфолог підприємства, є в першу чергу «Положення про використання поліграфа на підприємстві» (далі – Положення) та «Посадова інструкція експерта-поліграфолога». Саме в цих документах зазначаються всі вимоги та правила, спираючись на які проходить опитування із використанням поліграфа. Посадова інструкція експерта-поліграфолога визначає взаємовідносини між поліграфологом та роботодавцем. В ній зазначається підпорядкування поліграфолога, вимоги щодо кваліфікації та освіти, професійних знань, умінь, навичок, умови призначення та звільнення з займаної посади, особливості виконання обов'язків на період відсутності, документи, які повинен знати та якими керується штатний експерт-поліграфолог у своїй діяльності, функціональні обов'язки, права та відповідальність. Посадова інструкція погоджується відповідальними особами підприємства та затверджується директором або головою правління.

Положення затверджується керівником підприємства (директором, головою правління). Згідно із Положенням визначається організаційна структура та підпорядкування експерта-поліграфолога. Зазвичай, штатний експерт-поліграфолог підпорядковується безпосередньо голові правління (директору) підприємства або керівнику департаменту безпеки. По організаційній структурі експерт-поліграфолог може перебувати у відділі кадрів або департаменті безпеки. Положення чітко регламентує принципи використання поліграфу в діяльності підприємства, сфери можливого використання поліграфу, умови та порядок проведення опитування із використанням поліграфу, правила оформлення та зберігання отриманих результатів, засоби контролю за дотримання законодавства України, даного Положення, та інших внутрішніх документів підприємства. Положення також затверджує форму подання завдань на проведення опитування, форму звітності за результатами, форму заяви про надання добровільної згоди та медичної анкети, що заповнюють кандидати та працівники.

На нашу думку аналізуючи цю тему, не можна не приділити увагу медичній анкеті про стан здоров'я опитуваної особи та умовам проведення опитування. Саме відповідність психологічного та фізичного стану людини, стану приміщення певним нормам є дуже важливим критерієм для отримання об'єктивних результатів. Невідповідність психологічного та фізичного стану людини вимогам, навпаки, не дає змогу говорити про об'єктивність та результативність проведеного дослідження. Розглянемо ці критерії більш детально. Кваліфікований поліграфолог не стане проводити опитування у разі, якщо опитувана особа:

- вживала алкогольні напої у значній кількості протягом останньої доби;
- вживала наркотичні речовини протягом останньої доби;
- вживала заспокійливі або знеболюючі препарати протягом останньої доби;
- вживала лікарські засоби, яки впливають на роботу серцево-судинної, дихальної та нервової системи;
- на момент проведення опитування відчуває гострий біль;
- перенесла черепно-мозкову травму, струс мозку, інфаркт, інсульт протягом 6 місяців до тестування;
- має захворювання, що супроводжуються вираженою серцево-судинною або дихальною недостатністю;
- хворіла на психічні захворювання, такі як епілепсія, шизофренія;
- має набуте чи вроджене слабоумство;
- знаходиться у стані вагітності;
- відчуває сильну втому або виснаженість;
- не мала сну протягом останніх 24 годин;
- на момент проведення опитування перебуває в пригніченому стані або має подразники, пов'язані з дією третіх обставин (смерть близького родича, має обмаль часу – поспішає в інше місце тощо), що відвертають її увагу та є важливішими за проходження опитування та його результати.

Опитування із використанням поліграфу також не проводиться, якщо:

- поліграфолог безпосередньо підпорядкований особі, яка має бути опитана;
- особа, яка має бути опитана, є близькою до поліграфолога;
- існує конфлікт інтересів;
- особа, яка має бути опитана, погрожує поліграфологу;
- поліграфолог вважає, що з особистих причин не зможе забезпечити об'єктивність опитування.

Терміни «близькі особи» та «конфлікт інтересів» вживаються у значеннях, наведених у Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» [5].

Приміщення, в якому відбувається опитування, має відповідати певним вимогам:

- площа - не менше 10 - 15 м^2;
- висота - не менше 2,5 м;

- стіни приміщення пофарбовані в нейтральні кольори (світло-бежевий, білий, світло-зелений), без деталей (картин, календарів, оздоблення тощо), які могли б відвертають увагу;
- приміщення має бути захищене від впливу зовнішніх факторів (яскраве світло, шум та інші фактори), які можуть вплинути на об'єктивність опитування;
- температура в приміщенні та вологість повітря має відповідати типовим нормам;
- приміщення має бути окремим кабінетом з можливістю обмеження допуску сторонніх осіб (закриватися на ключ, мати можливість пломбування, мати сейф для зберігання документів).

Свою діяльність поліграфолог проводить виключно за завданням керівництва. Зазвичай керівник, якому підпорядковується поліграфолог, надає йому письмове завдання на перевірку тих чи інших обставин життя кандидата на вакантну посаду, визначаючи найбільш важливі теми для перевірки, відповідно до професії, на яку розглядається кандидат та його біографічних даних. Завдання надається письмово, в ньому вказується обмежений перелік питань чи тем, що мають бути перевірені. Свою діяльність поліграфолог здійснює в межах отриманого завдання. Зазвичай, перевіряються декілька з основних тем: алкогольна залежність, наркотична залежність, боргова залежність, залежність від азартних ігор, наявність підроблених документів, привласнення майна, корупція, розголошення конфіденційної інформації, кримінальні зв'язки, звільнення з минулих місць роботи з негативних причин, наявність конфлікту інтересів, приховані мотиви працевлаштування тощо. Теми особистого та сексуального життя, політики, етнічної приналежності, віросповідання обговоренню та перевірці не підлягають. Після отримання завдання експерт-поліграфолог призначає дату тестування та його час. Саме опитування із використання поліграфу поліграфолог здійснює відповідно до своїх повноважень та в межах власних компетенцій, не порушуючи вимог чинного законодавства. Тестування проводиться в денний час, його тривалість обумовлена виробничою необхідністю, зазвичай, не перевищує трьох годин.

Після проведення опитування експерт-поліграфолог формує звіт або довідку, яку надає керівникові. У звіті поліграфолог вказує інформацію про опитану особу, її ПІБ, дату народження, посаду, на яка вона претендує, дату проведення опитування, вказує наявність та отримання заяви про добровільну згоду на проведення опитування із використанням поліграфу, описує емоційно-психологічний стан особи, відсутність медичних протипоказань для проведення опитування або відсутність відхилень у стані здоров'я, що могли б вплинути на показники, модель використаного обладнання, надає відповіді на поставлені керівництвом питання, вказуючи на наявність або відсутність значущих реакцій стосовно заданих питань чи стимулів, повідомлену опитаною особою інформацію та коментарі стосовно цих питань. Спираючись на результати тестування керівник може вжити додаткових заходів щодо підтвердження або спростування компрометуючої інформації стосовно особи джерелами, не забороненими чинним законодавством.

Після проведення опитування поліграфолог зазвичай зберігає матеріали тестувань протягом 3 років, а в подальшому видаляє. Результати опитування на поліграфі можуть надаватись опитуваній особі, а можуть не надаватись. Порядок обігу та надання результатів передбачений «Положенням», оскільки результати можуть містити комерцій-

ну, банківську або державну таємницю. Під час підписання документів про згоду на проведення опитування, опитувана особа приймає умови щодо обігу та використання результатів тестування або може не прийняти їх та відмовитись від проведення опитування.

Висновки. Проаналізувавши існуючу законодавчу базу та нормативно-правові акти, на які спирається діяльність експерта-поліграфолога, можна зробити наступні висновки: 1) використання поліграфу в Україні, в т.ч. для кадрового відбору, не є забороненим, не потребує ліцензування та не суперечить нормам чинного законодавства України; 2) у своїй діяльності експерт-поліграфолог має обов'язково враховувати норми чинного українського та міжнародного законодавства, забезпечувати всебічний захист прав особи, що проходить опитування; 3) для проведення кадрового відбору на підприємстві має бути затверджена «Посадова інструкція експерта поліграфолога» та «Положення про використання поліграфу на підприємстві», в яких зазначаються напрямок діяльності поліграфолога, його обов'язки, вимоги до кваліфікації, причини та підстави використання поліграфа та інші аспекти; 4) поліграфолог має виконувати свою роботу у межах отриманих завдань; 5) поліграфолог має слідкувати та враховувати зміни у чинному законодавстві для забезпечення правової легітимності своєї роботи.

Використані джерела.

1. Класифікатор професій ДК 003:2010, Київ, Держспоживстандарт України, 2010 р., с 489

2. Господарський кодекс України (http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/paran276#n276).

3. Закон України про захист персональних даних (http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2010_06_01/T102297.html).

4. Закон України про інформацію (http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12).

5. Закони України «Про засади запобігання і протидії корупції» (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18).

6. Кодекс законів про працю України (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08)

7. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004).

8. Конституція України (http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80).

9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору» від 19.03.1994 р. № 170 (http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2097:pravovi-pidstavi-zastosuvannya-poligrafa-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350).

10. Цивільний кодекс України (http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran2626#n2626).

***Анотація**. Автор цієї статті піднімає питання нормативно-правової бази застосування поліграфа в діяльності підприємства та кадровому відборі. На сьогоднішній день в Україні не існує конкретної законодавчої бази (закону про поліграфологічну діяльність) для ре-*

гулювання діяльності експертів-поліграфологів, не сформовані вимоги до експерта поліграфолога та особливостей його діяльності. Проте діяльність поліграфологів не є забороненою та не вимагає ліцензування. Щодня поліграф в Україні стає все більш і більш поширеним, зростає кількість спеціалістів, які надають послуги фізичним та юридичним особам, у великих підприємств виникає потреба в прийнятті на роботу експерта-поліграфолога, в т.ч. для проведення кадрового відбору. Тому питання правового регулювання роботи експерта-поліграфолога є дуже актуальним на даний час. В цій статті автор аналізує, які з існуючих в законодавстві України нормативно-правових документів треба використовувати для проведення опитування на поліграфі, а також яким чином має бути організована робота штатного експерта-поліграфолога на підприємстві.

Annotation. *The author of this article raises issues of the legislative basis for the use of the polygraph in the enterprise and personnel selection. To date, in Ukraine there is no specific legal framework (the law on polygraph activities) to regulate the activities of polygraph examiners, nor the requirements for the polygraph examiner and the peculiarities of its activities. However, the activities of polygraph examiners are not prohibited and do not require licensing. Every day the polygraph in Ukraine is becoming more and more widespread, and the number of specialists providing services to individuals and legal entities is increasing; in large enterprises, there is a need for hiring an expert polygraph examiner, including for personnel selection. Therefore, the question of legal regulation of the work of an expert-polygraph examiner is very relevant at the present time. In this article, the author analyzes which of the existing normative legal documents in the legislation of Ukraine should be used for interviewing on a polygraph, as well as how the work of a full-time polygraph examiner in the enterprise should be organized.*

Аннотация. *Автор этой статьи поднимает вопрос нормативно-правовой базы применения полиграфа в деятельности предприятия и кадровом отборе. На сегодняшний день в Украине не существует конкретной законодательной базы (закона о полиграфологической деятельности) для регулирования деятельности экспертов-полиграфологов, не сформированы требования к эксперту-полиграфологу и особенностям его деятельности. Однако деятельность полиграфологов не запрещена и не требует лицензирования. Ежедневно полиграф в Украине становится все более и более распространенным, растет количество специалистов, оказывающих услуги физическим и юридическим лицам, в крупных компаниях возникает потребность в приеме на работу эксперта-полиграфолога, в т.ч. для проведения кадрового отбора. Поэтому вопросы правового регулирования работы эксперта-полиграфолога является очень актуальным в настоящее время. В этой статье автор анализирует, какие из существующих в законодательстве Украины нормативно-правовых документов необходимо использовать для проведения опроса на полиграфе, а также каким образом должна быть организована работа штатного эксперта-полиграфолога на предприятии.*

References

1. Myronenko V. I. Normatyvno-pravova baza zastosuvannia polihrafa pry kadrovomu vidbori [The Legal Framework for the Use of the Polygraph in Personnel Selection]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 6 (18). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2018.05. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/864-mironenko-v-i-normativno-pravova-baza-zastosuvannya-poligrafa-pri-kadrovomu-vidbori (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

1.4. ТОЧКА ЗОРУ ФАХІВЦЯ

ОБЛІК НЕВЕРБАЛЬНИХ ПРОЯВІВ БРЕХНІ ВИПРОБУВАНОГО ПРИ ОПИТУВАННІ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА[1]

Охінченко О. С.

DOI: 10.53672/ej.6.2018.06[1] Check for updates

Анотація. Результат перевірки на поліграфі залежить не лише від показань датчиків і слів обстежуваного, а й від його поведінки, яку поліграфолог може спостерігати ще до підключення приладу. Охінченко О. С., провідний поліграфолог ПАТ КБ «ПриватБанк», обґрунтовує потребу системно враховувати невербальні прояви брехні, приховування та спотворення інформації під час передтестової бесіди, а також під час формулювання й добору запитань, причому не тільки релевантних, а й контрольних. Авторка розмежовує часткове викривлення дійсності (недомовляння, применшення, перебільшення) і пряму навмисну брехню та виокремлює сім типових причин брехні на поліграфологічному тестуванні: страх покарання, сором, недовіру до процедури й до поліграфолога, страх розголошення, негативні відгуки знайомих, острах аудіо- та відеозапису. Теоретичним підґрунтям слугують положення П. Екмана про маскування емоцій фальшивою посмішкою, жести-емблеми та ілюстратори, а також експериментальні дані A. Vrij зі співавторами про вокальні, мімічні й рухові ознаки обману. Емпіричну частину становить аналіз 25 тестувань кандидатів і працівників однієї організації. Прилад зафіксував реакції брехні на 16 запитань щодо несанкціонованого доходу, вживання наркотиків і зв'язків із кримінальним середовищем; 14 тестованих виявили невербальні ознаки обману ще під час обговорення цих запитань (облизування й притискання губ, ковтання, тривале прикривання очей, відведення погляду, торкання обличчя, асиметричне знизування плечима, зміна пози, мовні помилки). Під час обговорення контрольних запитань передбачуваної брехні такі ознаки спостерігалися у 23 з 25 тестувань, що підтверджувало вдалий вибір контрольної теми. Запропоновано чек-лист для попередньої оцінки значущості контрольної теми: якщо обстежуваний обговорює її спокійно, тему радять замінити на більш значущу. Авторка застерігає, що ці прояви можуть свідчити й про нервування, тому чек-лист показує насамперед значущість теми, а не брехню. Висновки придатні для поліграфологів і судових експертів, які проводять психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа і прагнуть установити рапорт та підвищити точність результатів.

Ключові слова: поліграф, невербальна поведінка, ознаки брехні, передтестова бесіда, контрольні запитання, релевантні запитання, рапорт, емблеми та ілюстратори, чек-лист, психофізіологічне опитування.

Taking into Account the Examinee's Nonverbal Manifestations of Lying During an Interview Using a Polygraph

Okhinchenko O. S.

Abstract. Polygraph outcomes depend not only on sensor data and the examinee's verbal answers but also on behaviour that the examiner can observe before the sensors are attached. The article by Okhinchenko O. S., a lead polygraph examiner at PrivatBank, examines how nonverbal signs of lying, concealment and distortion of information can be used during the pre-test interview and when

formulating both relevant and control questions. The author distinguishes partial distortion (omission, minimisation, exaggeration) from deliberate outright lies and lists seven common reasons why examinees lie during polygraph testing, among them fear of punishment, shame, distrust of the procedure or of the examiner, fear of disclosure, negative accounts from acquaintances and anxiety about audio and video recording. Drawing on P. Ekman's work on masking smiles, emblems and illustrators and on experimental findings by A. Vrij and colleagues, the paper reports observations from 25 polygraph examinations of job candidates and employees of one organisation. The instrument indicated deception on 16 questions concerning unauthorised income, drug use and criminal connections, and 14 examinees had already shown nonverbal cues such as lip licking, swallowing, prolonged eye closure, gaze aversion, face touching, asymmetric shrugs, posture shifts and speech errors while these questions were being discussed. Similar cues accompanied the discussion of probable-lie control topics in 23 of 25 examinations, confirming that the topics were salient. The author proposes a checklist for screening the salience of control topics during the interview and recommends replacing a topic that the examinee discusses calmly. Because such cues may reflect nervousness, they indicate topic significance rather than deception. The findings are useful for polygraph examiners and forensic experts seeking better rapport and more accurate results.

Keywords: polygraph, nonverbal behaviour, deception cues, pre-test interview, control questions, relevant questions, rapport, emblems and illustrators, checklist, psychophysiological interview.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 11.07.2018; у номері — 31.12.2018; DOI:* ***10.53672/ej.6.2018.06***[1].

Повний текст

Текст статті.

Всі люди брешуть. В тій чи іншій мірі, в тій чи іншій мірі. Хтось може заперечити, сказавши, що він не бреше - але це буде помилкою, якщо виходити з понять правди і брехні. Отже, спочатку, слово "правда" - це синонім до слова "істина". У свою чергу слово істина - філософська гносеологічна характеристика мислення в його ставленні до свого предмету. Думка називається істинно (або істиною), якщо вона відповідає предмету. Тобто, іншими словами, говорити істину, правду - значить говорити те, що на 100% відповідає дійсному стану речей і повністю збігається з тим, що є насправді. У разі, якщо є відхилення від істини в описі речі, вчинку людини, події, то це опис вже не можна назвати правдою в повному сенсі цього слова, а відповідно, це вже буде неправдою. Іншими словами, будь-яка неправда - це брехня [1].

У житті кожної людини бувають події, коли вона, не змінюючи основного сенсу ситуації або події, яку описує, спотворює його такими основними способами:

- навмисне не договорює всіх деталей, іноді дуже важливих ("я запізнився на роботу через те, що автобуса не було довго ". Правда в тому, що автобус ходить по графіку і пасажир, знаючи, що повинен бути на зупинці в 8.00 прийшов на неї в 8.10, тобто за фактом - так, він довго чекав автобус, але причина запізнення на роботу - його неорганізованість або ж банальне несвоєчасне пробудження);
- усвідомлено применшує значення будь-яких деталей або нюансів ("я поверну тобі гроші, які зайняв, через пару днів"- правда в тому, що позичальник не планував від-

давати гроші цей термін, планував як мінімум повернути через тиждень, а то і взагалі не повертати);

- перебільшує значення якихось деталей ("я зловив ось таку рибу" - хоча по факту риба була в 3 рази меншою).

Якщо людина недоговорює або спотворює інформацію в розмові, це не так погано, оскільки це вже говорить нам про те, що співрозмовник налагоджений на відвертість, але з яких-небудь причин побоюється говорити правду до кінця. В цьому випадку певними способами в нас є можливість розташувати його до себе і почути від нього правду: знайти його мотивацію бути щирим; використовувати індивідуальний підхід до співрозмовника; бажати по-справжньому йому допомогти; зрозуміти, чого він насправді боїться і зробити так, щоб він зрозумів, що ви його відчуваєте. Це не легко, але можливо.

Набагато складніше, коли людина говорить навмисну брехню безпосередньо. Наприклад, що він чогось не робив, хоча насправді напряму причетний до тієї чи іншої події. Чи не спотворює, а повністю заперечує будь-яку свою причетність до скоєного. Такі ситуації в роботі поліграфолога, напевно, зустрічаються дуже часто. Іноді, щоб викликати людину на відверту розмову і розбити (або хоча б похитнути) стіну недовіри між ним та тестованим, поліграфологові потрібно розуміти причини цієї брехні.

Чому люди брешуть? Напевно будь-який поліграфолог ставив собі це питання під час тестування на поліграфі, а також під час бесіди перед тестом, а може і в бесіді після проведення тестування. У передтестовій бесіді поліграфолог вже бачить приблизний настрій тестованого і під час його основних відповідей на, здавалося б, прості запитання, які задаються для налагодження рапорту. Часто тестований щось починає недоговорювати або ж брехати ще під час попередньої бесіди, намагаючись створити хибне враження про себе у фахівця по роботі з поліграфом, помилково вважаючи, що той уповноважений приймати будь-які рішення щодо його працевлаштування або ж подальшої роботи на підприємстві. Або ж, начебто поліграфолог, дивлячись на людину, може визначити - чи причетний той до розслідуваної події, чи ні. Від того, що знає людина про процедуру тестування на поліграфі і як вона на неї налаштована спочатку, залежить те, як вона себе буде поводити в тесті, на які питання, наскільки серйозно і довго вона буде брехати.

Знаючи основні причини брехні, розуміючи їх, ми можемо допомогти людям говорити правду.

Розглянемо основні причини брехні на поліграфологічному тестуванні:

1. Страх покарання за скоєне. Людину непокоїть не сам вчинок, а те, що їй за це буде.

2. Почуття сорому. Людина знає, що зробила щось погане, але соромно зізнатися в цьому іншій людині, а можливо, навіть собі.

3. Недовіра до самої процедури тестування на поліграфі. Нічого особистого, тестований не довіряє самій процедурі, так як практично нічого про неї не знає і не розуміє, як це все буде відбуватися. А незнання, як відомо, породжує страх.

4. Недовіра до поліграфолога. Це вже особисте. Можливо, поліграфолог не вибудував правильно рапорт або ж порушив його під час бесіди. Довіра дуже крихка, особливо по відношенню до людей, які не довіряють часом навіть самі собі.

5. Страх розголошення інформації, розказаної на тестуванні. Боязнь зіпсувати свою репутацію, здатися поганим в очах іншої, іноді конкретної, людини (керівника, колеги, родича, дружини і т.п.) Іноді тестованого непокоїть не сам вчинок, а те, що про нього дізнається хто-небудь сторонній.

6. Негативні відгуки знайомих, які проходили тестування на поліграфі раніше. Такі відгуки могли сформувати в корені неправильне уявлення про тестування і підготувати людину в негативну сторону.

7. Аудіо-відео-запис. Деякі люди бояться самого факту записування їх показань і їх в цілому на камеру і це може стати причиною буквального заціпеніння тестованого під час бесіди і зняття показань тощо.

В ідеалі від причин, описаних вище, важливо позбуватися ще на етапі встановлення рапорту, під час передтестової бесіди. Розуміючи, що відбувається з тестованим, ми можемо знайти до нього підхід, підлаштуватися в бесіді так, щоб він бачив в нас друга, товариша, або хоча б не ворога. На перших етапах тестування і цього буде достатньо. Якщо ми розуміємо, що саме є причиною "мовчання" тестованого - ми зможемо допомогти йому розкритися і розповісти правду, попрацювавши з цією причиною. При необхідності пояснити мету тесту і наслідки розказаної їм правди, при потребі знизити значимість самого вчинку, розповісти взагалі приклади з практики (вашої або світової) і так далі. Спробувати знайти підхід до людини – це найголовніше. Зрозуміти причину його мовчання, його вразливість.

Але як це зрозуміти? Якщо ви не екстрасенс, зрозуміти думки людини неможливо, хіба що він сам вам їх озвучить. А як бути в разі, якщо людина навіть сам собі не хоче в чомусь зізнаватися?

Зрозуміти дійсний хід думок в більшості випадків нам може допомогти тіло людини. Сказати чи не сказати нам щось тестований, звичайно може вголос, але саме напрям його думок, справжній він чи хибний, правду каже людина чи сумнівається в своїх словах - ми можемо, проявивши пильність і звертаючи увагу на невербальну мову, якою вона також з нами спілкується. Отже, важливим інструментом роботи будь-якого професіонала, що працює з людьми, є невербалика.

Невербальне спілкування (мова тіла) - це комунікаційна взаємодія між індивідами без використання слів (передача інформації або вплив одне на одного через образи, інтонації, жести, міміку, пантоміму, зміну мізансцени спілкування), тобто без мовних засобів, представлених в прямій або будь-якій знаковій формі. Інструментом такого «спілкування» є тіло людини, що володіє широким діапазоном засобів і способів передачі інформації або обміну нею, яке включає в себе всі форми самовираження людини. Поширена робоча назва, яке вживається серед людей - невербалика або «мова тіла». Психологи вважають, що правильна інтерпретація невербальних сигналів є найважливішою умовою ефективного спілкування. Знання мови жестів і рухів дозволяє не лише краще розуміти співбесідника, а й (що найважливіше) передбачити, яке враження справить на нього почуте ще до того, як він висловиться з цього приводу. Іншими словами, така безсловесна

мова може попередити про те, чи слід змінювати свою поведінку або зробити щось інше, щоб досягти потрібного результату. [2]

Іншими словами, для досягнення нашої мети - отримання правдивих показань, визнання, правдивих пояснення тестованим ситуації - нам потрібно правильно зчитувати мову тіла співрозмовника і в залежності від того, що його тіло нам говорить, змінювати хід бесіди в той чи інший бік. Завдяки розумінню невербалики ми можемо зрозуміти, що:

- наші аргументи не мають на співрозмовника впливу і нам потрібно міняти тактику і шукати інші аргументи;
- наші слова почали працювати і нам потрібно рухатися в цьому ж напрямку і, можливо, посилити позиції, додавши будь-які сильніші факти, які допоможуть людині прийняти рішення і зізнатися;
- людина почала сумніватися і її закритість "похитнулася", що ми підібралися до її уразливості і потрібно звернути на це увагу;
- в якій частині його розповіді є неточності, а де людина говорить правду.

По суті, поліграф також знімає невербальні показники брехні людини, тільки більш глибокі, в той час, як робота з "мовою жестів" нам доступна навіть неозброєним поглядом і навчитися цьому може кожен при бажанні і високого ступеня уважності по відношенню до співрозмовника. Але до того, як ми наділи на людину датчики, нам необхідно зробити все можливе в ході спілкування з ним, щоб зрозуміти наявність брехні або приховування інформації тестованим. Чому люди брешуть або спотворюють інформацію? Необхідність вдатися до прямого спотворення дійсності може виникнути і в тому випадку, якщо брехуна явно викривають у тому, що він щось недоговорює. Такий обман особливо необхідний при приховуванні емоцій. І якщо швидкоплинне відчуття приховати легко, то з емоціями, що нахлинули раптово, особливо якщо вони досить сильні, все набагато складніше. Крім того, жах приховати складніше, ніж занепокоєння, а гнів - складніше, ніж досаду.

Чим сильніше почуття, тим більша ймовірність, що якісь його ознаки можуть проявитися, незважаючи на всі спроби приховати це. Одним із способів приховування пережитих почуттів є імітація емоцій, не долають насправді. І часом така імітація дійсно допомагає приховати справжні почуття. [3] Кращий спосіб приховати сильні емоції - це маска. Але якщо прикрити обличчя або його частину рукою або відвернутися від співрозмовника, це, швидше за все, не позбавить від необхідності брехати. Найкраща маска - фальшива емоція. Вона не тільки вводить в оману, але і відмінно маскує справжні почуття. Людини, яку розривають емоціями, неймовірно важко зберегти обличчя безтурботним, а руки нерухомими. Коли емоції беруть гору, найважче виглядати байдужим, спокійним або байдужим.

Краще обрати тактику, яка дозволяє припинити або приховати мимовільні дії, викликані пережитими почуттями. [4] В якості маски може бути використана будь-яка емоція. Найчастіше для цього застосовується посмішка, яка є протилежністю всіх негативних емоцій: страху, гніву, жалю, обурення і тому подібного. Посмішку воліють ще й тому, що завдяки щасливому виразу обличчя і обдурити набагато простіше. Розчарований співробітник посміхається, щоб бос не подумав, ніби він ображений на те, що його

обійшли підвищенням. Жорстокий приятель, висловлюючи свої критичні зауваження з посмішкою на обличчі, може виглядати доброзичливцем. [5]

Інша причина, чому посмішка настільки часто використовується в якості маски, полягає в тому, що вона є частиною традиційного вітання. При зустрічі, як правило, намагаються не говорити про невдачі і неприємності. Навпаки, передбачається, що на питання: «Як справи?», Людина, незважаючи на дійсний стан справ, з ввічливою посмішкою відповість: «Спасибі, добре. А у вас?". Можливо, справжні почуття не виявляються не тому, що посмішка є прекрасною маскуванням, а тому, що при ввічливому обміні вітаннями люди насправді дуже рідко цікавляться тим, як людина себе почуває в дійсності. Це всього лише проста люб'язність, бажання бути приємним. На такі посмішки рідко звертають увагу. Люди звикли не звертати уваги на брехню при ввічливому обміні вітаннями. Втім, це ще питання, чи є така поведінка брехнею, оскільки самі правила ввічливості мають на увазі, що справжні емоції виявляти не слід.

Ще однією причиною популярності посмішки є те, що це найбільш природно виникає вираз обличчя. Навіть немовлята можуть посміхатися. Це одне з найпростіших виразів, використовуваних дитиною спеціально для того, щоб висловити задоволення від спілкування з іншими людьми. А так звана соціальна посмішка часом і взагалі майже не сходить з обличчя. Однак і тут можливі помилки: занадто швидка або, навпаки, надмірно тривала посмішка. Крім того, посмішка може виникнути передчасно або запізнитися. Але в будь-якому випадку «зробити» посмішку досить легко, набагато легше, ніж будь-який інший вираз обличчя. А ось навмисне зображення негативних емоцій для більшості людей дається важко. Завдяки дослідженню вдалося встановити, що більшість людей не може навмисно викликати скорочення певних м'язів обличчя для достовірної імітації горя або страху. Трохи легше зобразити гнів і огиду, але і в цьому випадку найчастіше помітна фальш. Таким чином, якщо для успішної брехні краще зображати негативні емоції, а не посмішку, можуть виникнути труднощі. [6] Допомогти нам визначити настрій людини, його обман або приховування інформації нам можуть жести-емблеми і жести-ілюстратори. Емблеми мають дуже конкретне значення, відоме кожному, що належить до певної культурної групі. Усі знають, що виставлений середній палець означає «мав я тебе» або «собі засунь» і що потиск плечима означає «не знаю», «нічого не можу вдіяти» або «яка різниця?».

Більшість інших жестів не мають такого конкретного значення, і сенс їх неясний. Багато жести мало що значать без супровідних слів. Емблеми ж, на відміну від просто жестів, можна використовувати замість слів або там, де слова використовувати не можна. Емблеми завжди показують навмисно. Людина, що показує емблему, точно знає, що робить. Він прийняв усвідомлене рішення передати якесь повідомлення. Бувають, правда, і винятки. Так само як трапляються обмовки в мові, бувають промахи і в рухах - це і є емблеми, що видають інформацію, яку людина намагається приховати. Визначити, що емблема є промахом, а не робиться навмисно, можна по двох моментів. Один з них - дія виконується в повному обсязі, а лише фрагментарно. Потиснути плечима можна, піднявши обидва плеча або повернувши руки долонями вгору, це можна зробити мімікою - підняттям брів з одночасним опусканням вік і наданням роті підковоподібної форми - або поєднанням всіх цих дій, іноді ще й з нахилом голови убік. Коли емблема є ненавмисної витоком інформації, зазвичай показується тільки один елемент, та й той не повніс-

тю. Можна підняти тільки одне плече, і до того ж не дуже високо, або випнути нижню губу; або лише трохи повернути руки долонями вгору [7].

Ілюстрація - це ще один тип рухів тіла, який може бути ознакою обману. Ілюстрації часто плутають з емблемами, однак важливо вміти їх розрізняти, тому що в процесі брехні вони схильні до протилежним змін: якщо кількість емблематичного застережень збільшується, кількість ілюстрацій зазвичай зменшується.Цей тип рухів тіла названий так тому, що ілюструє мова. Способів ілюстрацій багато: можна робити особливий наголос на слові або фразі, подібно до того як ставлять знак наголоси або підкреслюють щонебудь на листі; можна простежувати в повітрі хід думки рукою, як би диригуючи своєю мовою; можна малювати руками в повітрі або зображати дії, що повторюють або підсилюють сказане. Саме руки зазвичай ілюструють мова, хоча руху брів і повік часто теж є ілюстраціями, так само, як і все тіло або верхня частина торса [8].

Зменшення жестів-ілюстраторів може бути ознакою обману. Перша причина - це відсутність емоцій, які людина вкладає в слова. Люди ілюструють менше, ніж зазвичай, коли тема їх ніяк не зачіпає, коли їм нудно, нецікаво або в хвилини глибокого смутку. Людей, що зображують турботу або ентузіазм, може видати те, що вони не супроводжують свою промову дедалі більшій кількості ілюстрацій. Число ілюстрацій знижується завжди, коли говорять з обережністю. Це може і не мати ніякого відношення до обману. Людина може говорити обережно, коли ставки в грі досить високі: коли він намагається справити перше враження на начальника; відповідає на питання, за який можна отримати приз; вперше звертається до людини, яким до цього пристрасно захоплювався на відстані і т. д. Суперечливість почуттів також призводить до того, що люди підбирають слова з обережністю. У разі брехні їх прояви змінюються по-різному: кількість емблематичного застережень збільшується [9].

Короткий огляд і опис невербальної поведінки.

Вокальні характеристики:

1. Запинки при розмові: використання вигуків «е-е», «хм» і т. і.

2. Мовні помилки: повторення слів і / пли пропозицій, змінені і неповні речення, застереження і т. і.

3. Висота голосу: зміна (підвищення або зниження) тону голосу.

4. Швидкість мови: число слів в одиницю часу.

5. Латентний період: тривалість мовчання між питанням і відповіддю.

6. Частота пауз: частота народження періодів мовчання в мові.

7. Тривалість пауз: тривалість періодів мовчання.

Особові характеристики.

1. Погляд: спрямованість погляду наявності співрозмовника.

2. Посмішка: усміхненість і смішливість.

3. Моргание.

Рухи.

1. Самоманіпуляції: чухання голови, зап'ясть і т. і.

2. Ілюстратори: функціональні руху кистей і рук, призначені для зміни і / або підтвердження сказаного усно.

3. Кисті і пальці: нефункціональні руху кистей або пальців при відносній нерухомості рук в цілому.

4. Ноги і стопи.

5. Голова: кивання і Мотаньє головою.

6. Тулуб: рухи тулуба (як правило, супроводжують рухи голови).

7. Зміна пози: рухи, спрямовані на зміну положення на стільці (зазвичай - в поєднанні з рухами тулуба і ніг).

Крім того, брехуни роблять більш довгі паузи в мові. Це, швидше за все, пов'язано з необхідністю більше думати [10]. У обманщика руху рук, кистей, пальців, стоп і ніг біднішими, ніж в говорить правду. Зниження активності цих рухів, ймовірно, обумовлено складністю брехні. Мабуть, брехун змушений більше думати, і це «заглушає» мову тіла. Інше можливе пояснення - брехун, намагаючись виглядати щирим, рухається дуже обмежено і намагається уникнути тих рухів, які не є обов'язковими. Ці зміни в поведінці не означають, що всі люди під час обману підвищують тон голосу або рухаються менше, ніж коли говорять правду. Вони вказують на те, що більшість брехунів поводяться саме так. В одному з експериментів 64% з 181 учасника під час брехні менше рухали кистями, пальцями і руками в цілому; в той же час у 35% відзначалося підвищення інтенсивності таких рухів (Vrij & Akehurst, 1996a; Vrij, Winkel & Akehurst, 1997). [11]

При фальшивої усмішці не працює кругова м'яз очі, таким чином, посмішка без напруги цього м'яза є брехливою [12]. У нас є конкретні ознаки брехні, які в більшості випадків показують на те, де саме в бесіді людина допускає брехня або будь-які недомовленості. В роботі поліграфолога дуже важливим фактором є вибір правильних питань для проведення тестування, причому як релевантних, так і контрольних. Достовірність результату і його наявність в загальному залежить в рівній мірі від коректності вибору обох видів питань, так як неправильний питання, хоча б один - може переважити результат в ту чи іншу сторону - брехні або правдивості, і те й інше може бути хибним (буде велика ймовірність помилки). Бачачи під час бесіди під час обговорення релевантних тим, як тестований проявляє ознаки обману, ми можемо обговорити питання по-іншому, змінити тактику, проговорити знову мотив говорити правду, спробувати отримати визнання на цю тему. Зробити більше на цьому етапі, щоб не ставити людині питання, на який він буде брехати при тому, що ми ще в бесіді побачили, що тема буде проблемною.

Так, при проведенні дослідження на 25 тестуваннях на поліграфі, проведених з кандидатами і співробітниками однієї і теж же організації, було виявлено, що на 16 питань по одним і тим же темам отримання несанкціонованого доходу, вживання наркотиків і зв'язки з криміналом (вчинення кримінально караних вчинків) тестовані проявили брехня згідно показань приладу. З них 14 тестованих показали невербальні ознаки брехні на ці питання ще на етапі обговорення питань, які будуть задані під час перевірки на поліграфі. Ці ознаки обману були відзначені поліграфологом під час бесіди, і в основному виглядали так:

Рот: - облизування губ; - ковтання; - притиснення губ; - закусиваніе нижньої губи; - прочищення горла перед відповіддю.

Очі: - прикривання очей більш тривалий, ніж під час обговорення інших питань; - відведення погляду вправо під час обговорення питання;

Брови: - підведення брів; - зведення брів до перенісся.

Руки: - погладжування однією руки об іншу; - торкання особи (рота, носа, шиї, вух); - почісування різних частин тіла з більшою частотою, ніж при обговоренні інших питань (ніг, спини і т.д.); - асиметричні потиску плечима; - стискання руки в кулак.

Загальні: - «ерзанья» на стільці, часта зміна положення тіла, ніж під час обговорення інших тем; - глибокі зітхання під час обговорення тем; - помилки в мові, плутанина в словах і фактах, прискорення темпу мови.

При цьому, ознаки обману, описані вище, були відзначені в 23 з 25 проведених тестування із застосуванням поліграфа при обговоренні контрольних питань передбачуваної брехні, які планувалися використовуватися при проведенні тестування та були використані. Те, що питання передбачуваної брехні під час обговорення супроводжувалися проявами обману з боку тестованого, які бачив поліграфолог, дозволяло зрозуміти, що обраний напрям (контрольна тема) була вірною і що питання для людини буде дієвим, що дасть свою чергу можливість його використовувати в тесті за призначенням.

У разі ж, коли тестований спокійно буде обговорювати запропоновану контрольну тему навмисної брехні, не проявляючи ознак обману - рекомендується її плавно поміняти на іншу, більш значущу для цього випробуваного, тему. Також у вигляді результату даного дослідження запропоновано використовувати своєрідний чек-лист, який поліграфолог може застосовувати для попередньої перевірки значущості контрольної теми передбачуваної брехні під час бесіди з тестованим і, в залежності від показань чек-листа, залишити початкові контрольні теми або ж поміняти на інші, більш значущі для людини.

частина тіла	параметр	частота (скільки разів під час обговоренні питання тестований це зробив
очі	Більш часте кліпання	
	Прикрив очі	
	Відвід погляд вправо*	
ніс	доторкнувся до носу	
	зморщив ніс	
	глибокий подих	
рот	закусив губу	
	облизав губи	
	підджав губи	
	доторкнувся до рту	
	асиметрична посмішка	
	зсунув губи в один бік	
	ковтання	
	вигнул рота кутками донизу	
підборіддя	почухав підборіддя	
	Доторкнувся до підборіддя	
руки	поглажування своїх рук	
	постукування пальцями рук	
	стискання в кулак	
	пальці "домиком"	
Інші частини тіла	почухування ніг, спини та ін. більш часті	
	зміна пози	
мова	плутання слів містами	
	Заповільнив мову	
	прискорив темп	

Таблиця 1 * в разі, якщо тестований - правша. Якщо тестований лівша - вліво.

Таблиця є умовною, але може допомогти відзначити для себе під час бесіди, як змінюються зовнішні прояви тестованого і його поведінку під час обговорення тих чи інших питань, а також дозволить візуально оцінити, наскільки та чи інша тема значима для людини. Так, саме значима. Випробуваний, проявляючи все це, не завжди бреше, іноді він нервує. Але ця таблиця дат можливість зрозуміти, значима чи тема в загальному і чи варто її далі використовувати.

Під час дослідження було помічено, що навіть на серйозні теми, на підставі яких організація приймає рішення щодо працевлаштування кандидата або ж подальшої роботи в компанії, тестований практично не виявляв вищевказаних ознак обману або нервозності, але при обговоренні контрольних тем - в більшості випадків.

Висновки. Результат тестування на поліграфі залежить від багатьох факторів, які, в свою чергу, залежать як від поліграфолога, так і від тестованого. І те, що може зробити поліграфолог в плані допомоги випробуваному пройти тест з позитивним результатом, підтвердити його чесність - слід робити на 100% і робити це завжди, незалежно від того, кого ми тестуємо, яке у нас настрій і т.і. Невербаліка - це наш помічник у тому, щоб знайти спільну мову з тестованим і досягти максимально точного результату, який не можна ігнорувати.

Література:

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/Истина

2. https://ru.wikipedia.org/wiki/ Невербальное_общение

3. Пол Екман: «Психологія брехні. Обмани мене, якщо зможеш », с. 14

4. Пол Екман: «Психологія брехні. Обмани мене, якщо зможеш », с. 14-15

5. Пол Екман: «Психологія брехні. Обмани мене, якщо зможеш », с. 15-16

6. Пол Екман: «Психологія брехні. Обмани мене, якщо зможеш », с. 16

7. Пол Екман: «Психологія брехні. Обмани мене, якщо зможеш », с. 46-47

8. Пол Екман: «Психологія брехні. Обмани мене, якщо зможеш », с. 48

9. Пол Екман: «Психологія брехні. Обмани мене, якщо зможеш », с. 49

10. Олдер Фрай: «Детекція брехні і обману», с. 28

11. Олдер Фрай: «Детекція брехні і обману», с. 28 12. Олдер Фрай: «Детекція брехні і обману», с. 29

Аннотация: *В данной статье поднимается проблема использования невербальных проявлений лжи, сокрытия, искажения информации тестируемым во время беседы непосредственно перед процедурой проведения тестирования на полиграфе, а также при формулировке и подборе вопросов для данной процедуры. Предложен вариант использования интерпретации невербальных проявлений лжи также при выборе не только релевантных, а и контрольных вопросов. В статье приведены аналитические данные о проведении исследования в рамках двадцати пяти психофизиологических интервью с использованием полиграфа в разрезе того, как зависит результат полиграфологической проверки (вывод по полиграммам) от поведения тестируемого в предтестовой беседе и насколько в предтесте поведение человека может спрогнозировать конечный результат теста. Цель статьи — показать важность учёта помимо показаний датчиков прибора и слов тестируемого еще и поведенческих невербальных аспектов, а также возможность их эффективного использования в тесте.*

Анотація: *У даній статті піднімається проблема використання невербальних проявів брехні, приховування, спотворення інформації тестованим під час бесіди безпосередньо перед процедурою проведення тестування на поліграфі, а також при формулюванні і підборі питань для даної процедури. Запропоновано варіант використання інтерпретації невербальних проявів брехні також при виборі не тільки релевантних, а й контрольних питань. У статті наведені аналітичні дані про проведення дослідження в рамках двадцяти п'яти психофізіологічних інтерв'ю з використанням поліграфа в розрізі того, як залежить результат поліграфологічної перевірки (висновок по поліграмам) від поведінки тестованого в передтестової бесіді і наскільки в предтесті поведінка людини може спрогнозувати кінцевий результат тесту. Мета статті - показати важливість обліку крім показань датчиків приладу і слів тестованого ще й поведінкових невербальних аспектів, а також можливість їх ефективного використання в тесті.*

Annotation: *This article raises the problem of using non-verbal manifestations of lies, concealment, distortion of information to test subjects during a conversation immediately before the procedure for testing on a polygraph, as well as when formulating and selecting questions for this procedure. A variant of using the interpretation of non-verbal manifestations of lies is also proposed when choosing not only relevant but also control questions. The article provides analytical data on the research conducted within twenty-five psychophysiological interviews using a polygraph in the context of how the result of polygraph testing (polygraph output) depends on the behavior of the tested person in the pre-test conversation and how much the behavior of the person in the pre-test can predict the*

final result of the test. The purpose of the article is to show the importance of accounting, in addition to the readings of the device's sensors and the words of the test subject, also behavioral nonverbal aspects, as well as the possibility of their effective use in the test.

References

1. Okhinchenko O. S. Oblik neverbalnykh proiaviv brekhni vyprobuvanoho pry opytuvanni z vykorystanniam polihrafa [Taking into Account the Examinee's Nonverbal Manifestations of Lying During an Interview Using a Polygraph]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 6 (18). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2018.06. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/863-okhinchenko-o-s-oblik-neverbalnikh-proyaviv-brekhni-viprobuvanogo-pri-opituvanni-z-vikoristannyam-poligrafa (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТЕСТОВАНОГО В ПРОЦЕСІ ПОЛІГРАФНОГО ОБСТЕЖЕННЯ[1]

Мінчук К. В.

DOI: 10.53672/ej.6.2018.07[1] Check for updates

Анотація. Обман супроводжує людину в усіх сферах життя й особливо виразно проявляється під час тестування на поліграфі, а чоловіки та жінки в однотипних ситуаціях поводяться по-різному: інакше жестикулюють, інтонують, добирають словесні формули. Мінчук К. В., головний поліграфолог Поліграфологічної служби ПриватБанку (м. Львів), ставить за мету розкрити особистісні, насамперед статеві, особливості проявів обману, які поліграфолог має враховувати під час обстеження. Теоретичну частину побудовано на працях В. В. Знакова, А. Н. Тарасова, Ю. М. Жукова й Д. В. Хрінова, П. Екмана та Е. П. Ільїна; згадано й давні випробування сухим рисом, розжареним клинком і пташиним яйцем як свідчення того, що брехня порушує перебіг фізіологічних реакцій. Авторка систематизує спільні для обох статей неусвідомлені сигнали неправди (піт над верхньою губою, сухість у роті, зміна кольору обличчя, часте моргання, неспокійні рухи рук, уникання погляду або, навпаки, пильний погляд в очі, втрата контролю над тембром голосу) і шість груп вербальних ознак: надмірні запевнення в щирості, ухиляння від теми, невмотивовано ворожий тон, спроби викликати жаль, ухильні відповіді з паузами чи зустрічними запитаннями, повтори «так, так» або уникання прямого «так» чи «ні». Відмінності між статями вона вбачає передусім у змісті брехні: чоловіки обманюють, щоб видаватися привабливішими, уникнути сварки чи підкреслити власну значущість, жінки ж заради збереження стосунків, спокою оточення або щоб уникнути агресії. За В. В. Знаковим описано три етапи непомітного переходу від «маленької неправди» до свідомого обману. Емпірично опитано 24 особи (порівну чоловіків і жінок) за авторською анкетою, «Шкалою правдивості» з психодіагностичного тесту В. М. Мельникова та Л. Т. Ямпольського й методикою К. Томаса для визначення стилю поведінки в конфлікті. За даними авторки, жінки частіше оцінюють обман у моральних категоріях, а чоловіки як дію; жінки рідше вдаються до уникнення в конфлікті й менш схильні до ризику, а гіпотезу про те, що жінки обманюють частіше, підтверджено. Враження, ніби чоловіки брешуть більше, Мінчук К. В. пояснює тим, що вони частіше «попадаються». Практичний висновок для поліграфолога: чоловіки найчастіше обманюють через страх покарання, жінки через бажання приховати правду.

Ключові слова: поліграф, поліграфологічне тестування, обман, статеві відмінності, невербальні ознаки брехні, вербальні ознаки брехні, зміст брехні, мотиви обману, шкала правдивості, стиль поведінки в конфлікті.

Identifying Personality Features of the Examinee During a Polygraph Examination

Minchuk K. V.

Abstract. Deception accompanies people in every sphere of life and becomes especially visible during polygraph testing, while men and women behave differently in similar situations, using different gestures, intonations and verbal formulas. Minchuk K. V., chief polygraph examiner of the polygraph service of PrivatBank (Lviv), sets out to describe sex-related personality features of deception that an examiner should take into account during a polygraph examination. The theoretical part draws on V. V. Znakov, A. N. Tarasov, Yu. M. Zhukov and D. V. Khrinov, P. Ekman and E. P. Ilyin, and recalls

ancient ordeals as early evidence that lying disturbs physiological processes. The author lists nonverbal signals that, in her view, are common to both sexes (sweating above the upper lip, dry mouth, changes in facial colour, frequent blinking, restless hands, gaze avoidance or a fixed stare, loss of control over voice timbre) and six groups of verbal cues, from excessive assurances of sincerity and topic avoidance to evasive answers, long pauses and repeated "yes, yes". Differences between the sexes are located mainly in the content of lies: men lie to look more attractive, to avoid quarrels or to stress their importance, whereas women lie to preserve relationships, to spare others or to avoid aggression. Following Znakov, a three-stage transition from a "small untruth" to deliberate deception is outlined. An empirical survey of 24 respondents (equal numbers of men and women) used an original questionnaire, the truthfulness scale of the psychodiagnostic test by V. M. Melnikov and L. T. Yampolsky and the Thomas conflict mode instrument. According to the author, women tend to judge deception in moral terms and men as an action, women avoid conflicts less and take fewer risks, and the hypothesis that women deceive more often was confirmed. For practitioners, the paper concludes that men most often lie out of fear of punishment and women out of a wish to conceal the truth.

Keywords: polygraph, polygraph testing, deception, sex differences, nonverbal cues of lying, verbal cues of lying, motives of deception, truthfulness scale, conflict style.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 15.07.2018; у номері — 31.12.2018; DOI:* ***10.53672/ej.6.2018.07***[1].

Повний текст

Текст статті.

Постановка проблеми. Людська брехня існує на світі стільки ж, скільки і сама людина. Обман супроводжує кожного в усіх сферах протягом усього життя і є неминучим супутником життєдіяльності людини в суспільстві. Хоча з раннього дитинства нас вчать, що обманювати неправильно, з досвідом ми переконуємось у тому, що без обману в житті не обійтись, особливо під час проходження тестування на поліграфі. Поведінка чоловіків та жінок в однотипних ситуаціях не може не відрізнятися. Вони по різному жестикулюють, поправляють одяг, у них різні інтонації для передачі емоцій, вони користуються різними алегоричними формулами. Немає „людини взагалі”; усі люди поділені на чоловіків і жінок. А значить, щоб зрозуміти конкретну людину потрібно враховувати її особистісні особливості, які пов’язані із статевою приналежністю.

Постійна присутність і живучість цієї „підступної звички”, яка має особистісні особливості прояву під час проведення полі графологічного тестування, і визначає актуальність досліджуваної теми.

Аналіз досліджуваної проблеми. Знайшлося мало науковців, які вивчали цю проблему. Ф. Баумгартен, О. Ліпман та Ф. Плаут досліджували дитячу брехню. Спотворення інформації дорослими розглядали психологи В.В. Знаков („Психологія розуміння правди”), А.Н. Тарасов („Психологія брехні”), Ю.М. Жуков та Д.В. Хрінов („Методичний аналіз дослідження нещирості”). Визнання фундаментального дослідження отримала праця Пола Екмана „Психологія брехні” („Telling Lies”).

Виходячи із важливості й актуальності даного питання, **метою дослідження є розкриття особистісних особливостей проявів обману у жінок та чоловіків.** Для цього

слід розв'язати такі завдання: 1) проаналізувати особливості прояву неправди у жінок та чоловіків; 2) описати результати дослідження.

Виклад основного матеріалу. З давніх-давен, відзначає Е.П. Ільїн, як тільки люди навчилися говорити, вони почали обманювати один одного. І одразу стали шукати способи визначення правдивості. Серед явних поведінкових ознак стали звертати увагу на вираз очей, модуляцію голосу, жестикуляцію і т. д. Але були і способи, засновані на опосередкованих ознаках. Наприклад, в Китаї підозрюваний в обмані повинен був набрати в рот сухого рису і вислухати звинувачення. Якщо рис залишався сухим, брехня підозрюваного вважалася доведеною. Арабські бедуїни вимагали, щоб той, кого допитують, доторкнувся язиком до розжареного клинка. Той, чий язик виявлявся попеченим, вважався винним. У деяких африканських племенах звинувачені повинні були передати один одному невелике крихке пташине яйце. Хто роздавив яйце, той вважався брехуном. Тобто вже в давні часи було відомо, що брехня людини викликає збої в нормальному перебігу фізіологічних реакцій (слиновиділення, координація рухів.

Чи є різниця між чоловічою та жіночою брехнею? Як дізнатися, що Вас обманюють? Одним із найважливіших умінь для спілкування між людьми є здатність виявити неусвідомлені невербальні сигнали, які вказують на обман.

У процесі спостереження за поведінкою чоловіка та жінки ці неусвідомлені сигнали можна побачити і навчитися їх прослідковувати. Як виявили дослідження, вони є спільними як для чоловіків так і для жінок і представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Неусвідомлені сигнали чоловіків та жінок

Симптоми	Жінки та чоловіки
Фізіологія	з'являються капельки поту, особливо над верхньою губою чи на лобі; сухість в роті викликає у неї бажання пити; сухість губ веде до їх періодичному облизуванню; зіниці звужуються; дихання стає важким; змінюється колір обличчя; з'являється тік обличчя; рот кривиться, напрягаються губи, жінка покусує їх чи дує на них; тіло та голос починають дрижчати; частішає моргання; періодично з'являється бажання вийти в туалет; руки покриваються „гусячою шкірою"; починається зівання та заїкання; прискорюється серцебиття, яке призводить до посилення пульсації крові в судинах; на шиї, лобі, висках, в сонній артерії; починається нервовий кашель (покашлювання)
Жестикуляція	неможливість спокійно всидіти на місці, потирання руки, покусування різних частин тіла, тримання за якийсь предмет, покачування ногами, торкання руками до обличчя, закривання роту, вух і очей руками
Мімічка	уникання погляду співрозмовника; або постійний погляд прямо в очі
Інтонація	втрачається контроль над тембром і тоном голосу

На брехливість співрозмовника можуть вказувати і вербальні сигнали, що проявляються у його/її словах, фразах і відповідній мові (які також виявилися спільними як для чоловіків так і для жінок):

1. Наполегливе переконання у власній щирості, при якій він/вона надмірно підкреслює свою чесність, незмінно наполягаючи на тому, що говорить тільки правду (в випадках, коли Ви ніяк не виражаєте недовіру до його/її слів):

• Клянусь здоров'ям....

• Чесне слово, я не знаю чи це вважається порушенням...

• Даю руку на відсікання...

• Я щонеділі ходжу до церкви...

2. Відхилення від обговорення певних тем, питань (коли вони не торкаються будь-яких неприємних для чоловіка/жінки моментів):

• Не можу згадати...

• Я цього не говорила...

• Я не буду цього обговорювати з Вами, можу розповісти керівнику...

3. Необґрунтовано зневажливий, зухвалий або ворожий тон, коли Вас явно провокують на грубість:

• Я не знаю, про що йде мова...

• Ви неправильно мене зрозуміли...

• Я не зобов'язаний (-а) відповідати на Ваші запитання...

4. Спроби викликати Ваші симпатію, довіру, почуття жалю, коли попередні відносини з даною людиною не привели до такого зближення:

• Я такий (-а) ж, як і Ви...

• У мене такі ж проблеми...

• У мене сім'я, діти...

5. Коротке заперечення або байдужість, ухильні відповіді на прямі запитання. Ці відповіді найчастіше бувають викликані тим, що під час бесіди чоловіку/жінці стає все більш важче і важче обманювати. Про це свідчить:

• поява нерішучості у висловлюваннях;

• відволікання співрозмовника неспинною розмовою або багаточисленними запитаннями;

• небажання або втрата здатності відповідати на питання, які запитуються;

• довготривалі паузи перед відповідями на питання; надто повільні або заплутані відповіді на запитання;

• відповідь запитанням на запитання;

• повторення вголос запитань, які задаються, або прохання пояснити запитання;

• маскування суті запитання зайвою інформацією, яка не відноситься до справи.

6. Прості відповіді, які повторяються, або повторення простого заперечення – „Так, так", „Ні, ні".

• Ухилення від вживання слів „так" або „ні":

• Я не впевнений (-а).

• Ви поважаєте мене?

• Ви, безперечно, людина серйозна і професійна.

Звідси виникає питання то хто ж обманює більше?

„Чоловіки, поза всяким сумнівом, обманюють більше", – з ентузіазмом заявляють жінки. Проте наукові дослідження показують, що різниця в обмані чоловіків та жінок полягає у змісті брехні. Для чіткого бачення цієї різниці розглянемо таблицю 2.

Таблиця 2.

Зміст брехні

	Чоловіки	Жінки
1.	Обманюють, щоб виглядати привабливіше в очах оточуючих	Обманюють, щоб оточуючим стало краще
2.	Обманюють, щоб уникнути сварок	Обманюють заради збереження відносин
3.	Обманюють, щоб підкреслити власну значимість	Обманюють про свої відчуття, але це їм дається тяжко
4.	Люблять прибріхувати про свої „подвиги" минулого	Обманюють. щоб уникнути агресії
5.	Приховують правдиву інформа-цію, вважаючи її неважливою для іншої сторони	Приховують правду, щоб зберегти „нерви" свої і того, кого обманюють

Докорінну різницю між брехнею чоловіків та брехнею жінок можна побачити на такому прикладі.

***Ситуація №1:* Жінка придбала сукню (яка насправді їй не личить) і вирішила цю сукню продемонструвати своїй подрузі (знайомій) і другу (знайомому). Ось варіанти можливих вербальних реакцій-відповідей:**

Подруга/знайома (жінка)	Друг/знайомий (чоловік)
Побачивши подругу, оцінюючи подивилася на неї, подумала, що вона виглядає як мішок з картоплею але не задумуючись сказала: „Класно виглядаєш. Прикольно!"	Може, щоб не брехати одразу втекти від відповіді; якщо жінка буде примушувати його виразити свою думку, він скаже: щоб не збрехати „Тобі самій подобається?", „Що ти хочеш від мене?", „Я на цьому не розуміюся!"; якщо жінка буде наполягати, чоловік скаже „Цікаво" або „Симпатично"; щоб не образити обійдеться узагальненими фразами „Ну що сказати?", „У мене немає слів", або „Ну, подобається!".

Ситуація №2: **Чоловік (жінка) не ночував(-ла) вдома. Прийшовши зранку, сказав(-ла), що ночував(-ла) у друга(подруги) і запропонував(-ла) своїй другій половинці задзвонити до тих, у кого ночували. Ось варіанти можливих вербальних реакцій-відповідей:**

Подруга (жінка)	Друг (чоловік)
Відповідає чоловікові: „Я тебе попереджала....”	Відповідає дружині „Та він і зараз у мене. Покликати до телефону?”

При цьому слід пам’ятати про підсвідомі або свідомі, але приховані, цілі тих чи інших опонентів.

Жінки мають здатність (через домінантність правої півкулі у сприйманні людини) швидко розпізнавати брехню, і завдяки цій здатності фантазувати на тему істинної „правди”. Наприклад, ***ситуація №3:*** **чоловік каже подрузі (знайомій) або другу (знайомому), що працює у престижному банку начальником кредитного відділу, а, насправді, є кур’єром цього банку. Варіанти можливих вербальних реакцій-відповідей:**

Знайома (жінка)	Знайомий (чоловік)
Відчуває, що говорить чоловік не те, що є насправді, але говорить: „Я за тебе рада. Заздрю твоїй дружині...”	„Та ти що...? До тебе можна звернутися за кредитом?”

В. Знаков у своїх спостереженнях відмічає, що чоловіки і жінки по різному усвідомлюють свою власну брехню. Він пише, що у чоловіків брехня чи обман, як правило, буває ситуативною; вони:

– точніше ніж жінки можуть описати ситуації, в яких брешуть;

– відмінно усвідомлюють, для чого, з якою ціллю це роблять.

– більш критично відносяться до своєї чесності.

Жінки більш щиро вважають себе чесними людьми, при цьому можуть успішно обманювати. Однією з причин такого явища являється типічний для жінок і тому малопомітний навіть для неї самої перехід від напівправди до обману та брехні. Ось як за В. Знаковим виглядає цей процес:

І – початковий

Першоджерел брехні – „маленька неправда” – як безбідне перебільшення, основою якого є природнє і усвідомлене бажання найкращим образом представити себе в очах співрозмовників.

Спочатку „маленька неправда” потребує самоопрадання, переважно заснованого на дуже пристрасному і необ’єктивному відображенні запитів соціального оточення.

ІІ – формуючий

„Маленька неправда” перетворюється в звичку, яка, в свою чергу, стає компонентом моральної свідомості особистості.

ІІІ – завершальний

„Маленька неправда" через напівусвідомлений обман замінюється свідомим обманом, який у свою чергу перетворюється у так звану „невинну" брехню. І всьому ряду цих перетворень підшуковується „розумне" виправдовування.

З метою з'ясування особистісних особливостей обману у жінок та чоловіків було проведено дослідження, основна гіпотеза якого:

- Жінки частіше використовують обман ніж чоловіки.

Було опитано 24 особи різної статі. Під час дослідження було використано авторську анкету та методику "Шкала правдивості" з "Психодіагностичного тесту" В.М. Мельникова і Л.Т. Ямпольського (на основі методик ММРІ та 16-факторного опитувальника Кеттела) методика "Стиль конфлікту К. Томаса". Характеристика досліджуваної групи представлена в таблиці 4.

Таблиця 4.
Характеристика групи досліджуваних

	Чоловіки	Жінки	Загалом
Стать	50%	50%	100%

За результатами анкетування встановлено, що:

– **15%** досліджуваних жінок оцінюють обман у моральних категоріях (наприклад, зло, обман, зрада, несправедливість) і **85%** досліджуваних чоловіків – як дію (наприклад, уникнення неприємностей, введення в оману, вміння вижити, використання приховання правди).

Варто зазначити, що 2% досліджуваних жінок зовсім нічого не написали. Цікавою є відповідь, в якій обман ототожнюється з корупцією. Можливо, це пов'язане з тим, що цій особі доводилося часто зіштовхуватися з працівниками державних органів, які неодноразово вимагали хабарі.

На питання „Чи буває, що Ви обманюєте інших?" було отримано такі дані:

- так – 2% чоловіків; 5% жінок;
- залежно від обставин – 20% чоловіків; 23% жінок;
- деколи – 16% чоловіків; 16% жінок;
- ні – 8% чоловіків; 0% жінок.

При цьому:

- почуття провини відчувають 6% досліджуваних чоловіків і 2% досліджуваних жінок;
- почуття сорому – 8% досліджуваних чоловіків і 6% досліджуваних жінок;
- почуття вини і сорому – 8% досліджуваних чоловіків і 10% досліджуваних жінок;
- ніяких почуттів – 8% досліджуваних чоловіків, варто зазначити, що один із чоловіків дописав коментар-пояснення, що не обманює і 0% досліджуваних жінок;
- на дане питання не відповіли 4% досліджуваних жінок, при тому, що усі чоловіки дали відповіді на дане запитання.

Проте, коли досліджувані розуміють, що їх обманюють, вони відчувають:

- недовіру – 20% чоловіків; 6% жінок;
- злість – 8% чоловіків; 6% жінок
- обурення – 12% чоловіків; 4% жінок
- безсилля – 4% чоловіків; 4% жінок
- агресію – 6% чоловіків; 0% жінок;
- тривогу – 8% чоловіків; 4% жінок;
- байдужість – 6% чоловіків; 0% жінок
- спокій – 2% чоловіків; 0% жінок;
- 7% досліджуваних жінок додали свій варіант („зраду", „просто неприємно", відчуття, що тебе не розуміють чи не довіряють", „бажання опустити ту людину до нуля для себе", „відчуваю себе недовірливою особою", „розчарування в цій людині" і т.д.).

Причинами обману названо:

- приховування правди – 16% чоловіків; 12 жінок;
- прагнення приховати свої почуття – 8% чоловіків; 6% жінок;
- спотворення дійсності – 12% чоловіків; 10% жінок;
- бажання привернути до себе увагу – 8% чоловіків; 8% жінок;
- ввести в оману оточуючих – 18% чоловіків; 4% жінок;
- завдання шкоди близьким чи знайомим – 18 % чоловіків; 4% жінок;
- страх перед покаранням – 20% чоловіків; 12% жінок
- свої варіанти дали 4% чоловіків (тому що всі грішні; це звичка); 2% жінок (бажають отримати знак).

Аналізуючи отримані результати, бачимо, що:

- людей, які обманюють, уникають 6% чоловіків; 6% жінок;
- зневажають 12% чоловіків; 8% жінок;
- продовжують з ними спілкуватися 2% чоловіків; 6% жінок;
- не спілкуються з брехливими особами 8% чоловіків; 8% жінок;
- намагаються їм в подальшому вірити 8% чоловіків; 1% жінок;
- таких людей не знають 0% чоловіків; 3% жінок;
- 1 досліджувана жінка на дане питання не дала відповіді.

20% опитаних чоловіків і 6% жінок вважають, що люди, які часто обманюють, підлягають покаранню та суспільному осуду, а 10% чоловіків і 8% жінок вважають, що за обман не потрібно карати та осуджувати.

Аналізуючи результати дослідження за статевими особливостями, доведено, що:

- саме **жінки** менше схильні використовувати стиль уникнення в конфліктних ситуаціях та менше схильні до ризику ніж **чоловіки.**

У результаті проведеного дослідження видно, що гіпотеза, що жінки частіше ніж чоловіки використовують обман, підтвердилася.

Висновок. Брехня є частиною людського буття, проявляється в найрізноманітніших ситуаціях і визначається реальними мотивами, спрямована на досягнення конкретних цілей. Висновок із всього вищесказаного можна зробити такий: 1) співбесідник завжди може виявити чи говорять йому правду чи ні; 2) враження, що чоловіки частіше обманюють, створюється просто на тому, що вони частіше попадаються; 3) жінки обманюють не менше чоловіків, але роблять це по іншому, оскільки вони дуже чуйно сприймають мову руху тіла і голосові сигнали. Жінки сприймають обман у моральних категоріях, а чоловіки – через дію. На щастя, більшість людей, обманюючи, мучаться почуттями провини, жалю або незручності, а приховати ці почуття не всім вдається. Поліграфологу слід пам'ятати, що чоловіки найбільше обманюють через страх перед покаранням, а жінки – через бажання приховати правду.

Використана література:

1. Экман П. Психология лжи. - СПб.: Издательство "Питер", 2007. – 272с.: ил. – (Серия "Мастера психологии").

2. Ильин Е.П. Психология индивидуальных различий. – Спб.: Питер, 2004. – 701с.

3. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. – 9-е изд. – СПб.: Питер, 2004.

4. Лыбин А.В. Дифференцианальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. М.: Смысл, 1999. - 532 с.

5. Мягких С.Г., Петров А.М. Некоторые аспекты из области психологии лжи.

6. Психология. тематический словарь / Б.Г. Мищеряков. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007.

7. Туріщева Л.В. Робота шкільного психолога з батьками. Навчально-методичний посібник для вчителя. – Х.: Вид. група „Основа": „Тріада+", 2007.

8. Холодный Ю.И. Полиграфы ("детекторы лжи") и безопасность. Справочная информация и рекомендации. - М.: Издательский дом "Мир безопасности", 1998.

Анотація: *Наскрізний характер відмінностей людей обумовлює цілком природній поділ всього людства на два світи – Жіночий і Чоловічий. Поліграфологи у своїй роботі щодня зустрічаються із обманом, який в свою чергу відрізняється у особливостях вираження у жінок і чоловіків, і викривлює процес проведення тестування. Пояснити особистісні особливості проявів обману у жінок та чоловік призначена дана стаття.*

Аннотация: *Сквозной характер различий людей обусловливает вполне естественной разделение человечества на два мира - Женский и Мужской. Полиграфологи в своей работе ежедневно сталкиваются с обманом, который в свою очередь отличается в особенностях выражение у женщин и мужчин, и превращают процесс проведения тестирования. Объяснить личностные особенности проявлений обмана у женщин и мужчина предназначена данная статья.*

The intersection of the nature of the differences in people causes a completely natural division of mankind into two worlds - the Female and the Male. Polygraph examiners every day encounter with deception, which differs in the peculiarities of expression in women and men, and distorts the process of testing. This article is assgned tj explain the personality peculiarities of deception in women and men.

References

1. Minchuk K. V. Vyznachennia osobystisnykh osoblyvostei testovanoho v protsesi polihrafnoho obstezhennia [Identifying Personality Features of the Examinee During a Polygraph Examination]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 6 (18). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2018.07. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/882-minchuk-k-v-viznachennya-osobistisnikh-osoblivostej-testovanogo-v-protsesi-poligrafnogo-obstezhennya (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ТЕСТУВАННЯ НА ПОЛІГРАФІ[1]

Гезь А. І.

DOI: 10.53672/ej.6.2018.08[1] Check for updates

Анотація. Поліграфологам, які часто працюють у відрядженнях і на території замовника, рідко вдається відтворити стандартні умови тестування, тож постає питання, чи позначається часткове недотримання цих вимог на результаті. Авторка, яка у 2010–2017 рр. була головним поліграфологом ПАТ КБ «ПриватБанк» (м. Дніпро) і провела понад 1800 тестів, поєднує власний досвід, аналіз спеціальної літератури та анкетне опитування 26 поліграфологів з різних міст України. Спершу узагальнено базові вимоги: добровільність, ізольоване тихе приміщення без предметів, що відволікають, професійна апаратура, підготовка фахівця, ранкові години, тривалість процедури 2–4 години, а також випадки, коли дослідження не проводять (особи до 14 років, виснаження, психічні розлади, загострення серцево-судинних чи дихальних захворювань, вживання психоактивних речовин, вагітність). Описано й причини, з яких замовники наполягають на тестуванні у своїх приміщеннях. Результативним вважається тест, за поліграмами якого можна зробити чіткий висновок без рішення «немає думки» (No Opinion). За даними опитування, 62 % респондентів пов'язують власний комфорт у кабінеті з успішністю тестування; 73 % не помітили залежності результату від малої площі кабінету (менше 10 м^2); половина вважає найрезультативнішим розташування стільця обстежуваного за перегородкою. Усі 15 поліграфологів, які мали досвід тестування в присутності третьої особи, відзначили її негативний вплив, насамперед на закритість обстежуваного в передтестовій і післятестовій бесідах (по 87 %), тоді як погіршення якості поліграм помітила третина з них. Строк повідомлення про тест більшість (54 %) не вважає істотним, хоча 34 % спостерігали результативніші тести, коли людину попереджали за 24 години й більше. Наведено практичні варіанти облаштування робочого місця на виїзді, зокрема заміну спеціального крісла звичайним стільцем між двома столами. Висновки про значення комфорту поліграфолога, розміщення стільця та відсутності сторонніх осіб корисні фахівцям, які проводять психофізіологічні дослідження поза стаціонарним кабінетом, і не скасовують обов'язку чітко дотримуватися регламентних вимог і методик.

Ключові слова: поліграф, тестування на поліграфі, умови проведення тестування, виїзне тестування, кабінет поліграфолога, присутність третьої особи, розташування поліграфологічного стільця, анкетне опитування, результативність тесту, протипоказання до тестування.

General Requirements for Conducting Polygraph Testing

Hez A. I.

Abstract. Polygraph examiners who travel to clients' premises can rarely reproduce the standard conditions of a dedicated examination room, which raises the question of whether partial noncompliance with testing requirements affects the outcome. The author, chief polygraph examiner at PrivatBank (Dnipro) from 2010 to 2017 with more than 1,800 tests conducted, combines personal practice, a review of methodological literature and a questionnaire survey of 26 polygraph examiners from different Ukrainian cities. The paper first summarises baseline requirements: voluntary participation, an isolated quiet room free of distracting objects, professional equipment, trained examiners, morning sessions lasting 2–4 hours and contraindications such as age under 14, exhaustion, mental disorders,

acute cardiovascular or respiratory conditions, psychoactive substance use and pregnancy. A test is regarded as productive when the charts allow a clear conclusion without a No Opinion decision. In the survey, 62 % of respondents linked their own comfort in the room to successful testing, 73 % saw no dependence of results on small room size (under 10 m^2), and half preferred placing the examinee's chair behind a partition. All 15 examiners who had tested with a third person present reported a negative effect, mainly on openness in the pre-test and post-test interviews (87 % each), while a third of them noticed poorer chart quality. Most respondents (54 %) did not consider the notice period important, although 34 % found tests more productive when examinees were informed at least 24 hours in advance. The author describes practical seating layouts for field work and concludes that examiner comfort, chair placement and the absence of third parties matter more than room size or notice time, while strict adherence to established protocols remains necessary.

Keywords: polygraph, polygraph testing, testing conditions, on-site testing, examination room, third-party presence, chair placement, questionnaire survey, test productivity, contraindications.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 15.07.2018; у номері — 31.12.2018; DOI:* ***10.53672/ej.6.2018.08***[1].

Повний текст

Текст статті.

Восьмирічний досвід роботи поліграфологом в системі служби безпеки великої компанії, проведенні понад 1800 тестів дають автору право висловити свою думку з аналізованої теми і поділитися з колегами набутим досвідом.

Осмислюючи питання про вплив умов, в яких доводиться працювати як штатним так і приватно-практикуючим поліграфологам автор, використовуючи спеціально підготовлену анкету провів опитування 26 колег-поліграфологів з різних міст України, що мають досить великий досвід роботи в різних умовах проведення тестування на поліграфі.

Отримана в результаті опитування інформація, особистий досвід, вивчення спеціальної літератури дають вагомі підстави визнати обговорювану тему досить актуальною і має велике практичне значення для поліпшення роботи поліграфологів при проведенні психофізіологічних досліджень.

Дійсно, не кожна велика компанія може дозволити собі мати практикуючого досвідченого поліграфолога в кожному місті, де розташувалися її філії. Робота поліграфолога в таких компаніях передбачає часті виїзди в інші міста і навіть країни для проведення тестування на поліграфі. Така ж практика ще частіше зустрічається у приватних поліграфологів, які за домовленістю виїжджають проводити тестування на території замовника. Не завжди є час і можливості як у поліграфолога так і у замовника створити всі необхідні умови, які будуть відповідати вимогам регламенту і методиці проведення перевірки на поліграфі. На превеликий жаль поширена практика, коли замовник в місті розташування спеціально обладнаного кабінету поліграфолога, ставить умовою співпраці проведення тестування на його території (в офісі, на підприємстві), де немає для цієї ро-

боти необхідних умов. Причинами такої позиції замовника за спостереженнями автора є:

- неможливість проконтролювати дії поліграфолога (коли тестування проводиться в його кабінеті) з метою запобігти його несумлінному або нечесному ставленню до виконуваної роботи;
- прагнення продемонструвати якомога великій кількості підлеглих можливості технічного викриття нечесних або протиправних дій і вчинків;
- бажання бути присутнім при тестуванні співробітників служби безпеки і (або) керівництва підприємства для негайного реагування на результати роботи поліграфолога;
- неможливість або небажання доставки осіб, що підлягають тестуванню в кабінет поліграфолога;
- намір тим або іншим способом вплинути на поліграфолога для отримання потрібного замовнику результату.

Природно можуть бути й інші причини або вимоги замовника працювати «на його території». Як повинен реагувати поліграфолог на ці умови замовника? Однозначну відповідь дати дуже важко і практично неможливо.

Умови проведення тестування детально викладені у багатьох роботах, тому дозволю собі звернути увагу читачів на головне:

1. Добровільність. Тестування на поліграфі здійснюється тільки за добровільною згодою обстежуваних осіб.
2. Приміщення. Технічні вимоги до місця проведення тестування досить прості (ізольоване приміщення, відсутність відволікаючих зовнішніх шумів, достатній рівень безпеки, наявність електроживлення для апаратури і т.п.).
3. Апаратура. Для проведення обстеження необхідно використовувати професійну апаратуру, яка характеризується високою надійністю і стабільністю в роботі.
4. Підготовка поліграфолога. Підготовка професійних поліграфологів вимагає тривалого часу для вивчення цілого ряду спеціальних дисциплін, накопичення практичного досвіду, а також наявності певних особистісних характеристик у підготовлюваної особи (комунікабельність, гнучкість мислення, аналітичний склад розуму і т.д.) [7, с.123].

Розглянемо більш детальніше вимоги до приміщення, в якому проводиться перевірка на поліграфі. В процесі проведення поліграфологічних перевірок, необхідно виключити всі побічні впливи на особу, що підлягає перевірці, залишивши його наодинці з питаннями. У кімнаті, де проводиться обстеження, на час перевірки повинні бути відключені телефони. Для усунення сторонніх звуків бажано мати в кімнаті подвійні двері і подвійні віконні рами. Під час поліграфологічної перевірки на двері кімнати необхідно повісити попередження: «Тиша!», «Не входити!». Стіни приміщення повинні бути обклеєні гладкими шпалерами або пофарбовані в пастельні тони. Неприпустимо, щоб в поле зору обстежуваного знаходилися: картини, плакати, календарі, вази з квітами і т. д. Все це може відвернути увагу обстежуваного і знизити ефективність тестування. Для технічного забезпечення поліграфологічних перевірок необхідні стіл, стілець або крісло для фахівця, крісло з підлокітниками для обстежуваного. Підлокітники повинні бути широ-

кими, щоб руки зручно лежали на них. Дисплей комп'ютера повинен розташовуватися так, щоб обстежуваний не бачив його діаграм [1, с. 36].

Скільки людей може знаходиться під час самої перевірки в кабінеті? При проведенні психофізіологічного дослідження слід забезпечити перебування в приміщенні мінімальної кількості осіб. Рішення про присутність в приміщенні, в якому проводиться тестування на проліграфі, третіх осіб приймається поліграфологом спільно з ініціатором тестування, якщо чинним законодавством не встановлено інше [6, с. 92]. За домовленістю можна вдатися до іншого способу: «треті особи - конвой, представники суду, адвокат і супроводжуючий експерт - можуть спостерігати за ходом обстеження через дзеркало, прозоре з однієї сторони або телевізійним монітором» [5]. Вимога проводити тестування без присутності сторонніх обумовлено тим, що: «одним з важливих факторів успіху бесіди є усамітненість. Відсутність «сторонніх» осіб у багато разів підвищує ймовірність відвертої бесіди між фахівцем і опитуваною особою» [3, с.8].

При проведенні дослідження рекомендується здійснювати аудіо та (або) відеозапис з дотриманням вимог законодавства [6, с. 93].

У тих випадках, коли опитування проводиться поза стаціонарної бази (не в кабінеті поліграфолога), умови в приміщенні повинні бути максимально наближені до оптимальних і забезпечувати: безпеку для здоров'я опитуваного; шумозахищеність; запобігання можливості втечі опитуваного; можливість раціонального розміщення поліграфологічної техніки; відсутність дискомфорту у людини при проведенні процедури опитування. Дотримання перерахованого мінімуму вимог дозволить максимально усунути вплив зовнішніх факторів на опитуваного і внесення додаткових, що не враховуються або важковраховується, перешкод [4, с. 30].

Оптимальним часом для проведення тестування вважається перша половина дня, а точніше ранкові години, що обумовлено біологічними ритмами людини. Бажано, щоб перевірці передував більш-менш нормальний сон [2, с. 21].

В цілому різні автори сходяться на думці, що тестування на поліграфі має займати 2 - 4 години. За 1-2 добу до проведення поліграфологічної перевірки замовник повинен повідомити особу, що буде обстежуватись про необхідність не вживати заспокійливих, наркотиків і алкоголю, виспатися і прийти на тестування в призначений час.

Психофізіологічне дослідження не проводиться в наступних ситуаціях:

- щодо осіб молодше 14 років (обстеження особи старше 14 років, яка не досягла 18 річного віку, здійснюється лише за наявності письмової згоди законного представника цієї особи);
- при фізичному або психологічному виснаженні обстежуваної особи, а також якщо вона знаходиться в стані сонливості, або в неконтрольованому збудженні;
- при наявності у поліграфолога інформації про психічне захворювання або психічний розлад обстежуваної особи, а також в загострені захворювання, пов'язаного з порушенням серцево-судинної або дихальної діяльності;
- при наявності у поліграфолога інформації про вживання обстежуваною особою сильнодіючих психоактивних речовин (наприклад, наркотичних засобів або сильно-

діючих лікарських препаратів), або наявних інших ознак вживання названих речовин;
- в разі наявності даних про вагітність обстежуваної [6, с. 97].

Такі оптимальні вимоги до умов проведення тестування із застосуванням поліграфа. Названі та інші, передбачені регламентом і методиками проведення психофізіологічних досліджень вимоги забезпечують об'єктивність і достовірність висновків і оцінок тестування.

Слід зазначити, що дотримання необхідних умов створює сприятливу комфортну атмосферу і самому поліграфологу, позитивно позначається на його творчій роботі і дозволяє йому робити об'єктивні і достовірні висновки, допомагає здобувати професійні навички і вдосконалювати свою майстерність.

З урахуванням наведеного представляють певний інтерес висновки, які автор спробував зробити за результатами обробки опитувальних анкет, складених 26 поліграфологами в різних регіонів України.

Мною розглядалася суб'єктивна оцінка фахівцями-поліграфологами впливу недотримання частини вимог до проведення тестування із застосуванням поліграфа на результативність тесту. Під результативним тестом розуміється поліграми, за якими робиться чіткий висновок без граничного рішення «немає думки» (No Opinion) і можливим отриманням від опитуваного пояснень з питань. Перше, що зацікавило як колеги реагують і чи швидко адаптуються до нових умов. Звичайно, якщо щотижня їздити у відрядження, ти перестаеш звертати увагу на комфорт. Але кому в настільки напруженій і своєму роді «важкій» роботі захочеться постійно подорожувати з «валізою»? У кого є можливість ті намагаються скоротити такі ситуації до мінімуму і я в цьому питанні не виняток. Набагато зручніше себе відчуваю в своєму стаціонарному кабінеті і на виїзді в інше приміщення обов'язково починаю рухати меблі, міняти місцями речі створюючи максимально затишний кабінет, щоб з перших хвилин і у мене і обстежуваного не виникало дискомфорту, на усунення якого доведеться витрачати дорогоцінний час.

Опитування показало, що велика частина, а саме 62% (16 опитаних з 26) фахівців бачать закономірність між своїм відчуттям комфорту в кабінеті і вплив свого відчуття на те як проходить тестування. З даної вибірки всі відповіли, що якщо їм комфортно в кабінеті, то тестування проходить успішніше. Друга частина 38% (10 респондентів) не відзначили закономірність між своїм відчуттям комфорту в кабінеті і успішністю проходження тесту. Таким чином, можна зробити висновок, що для поліграфолога частіше має значення як він себе почуває в кабінеті, так як це відображається на успішність проведення процедури тестування.

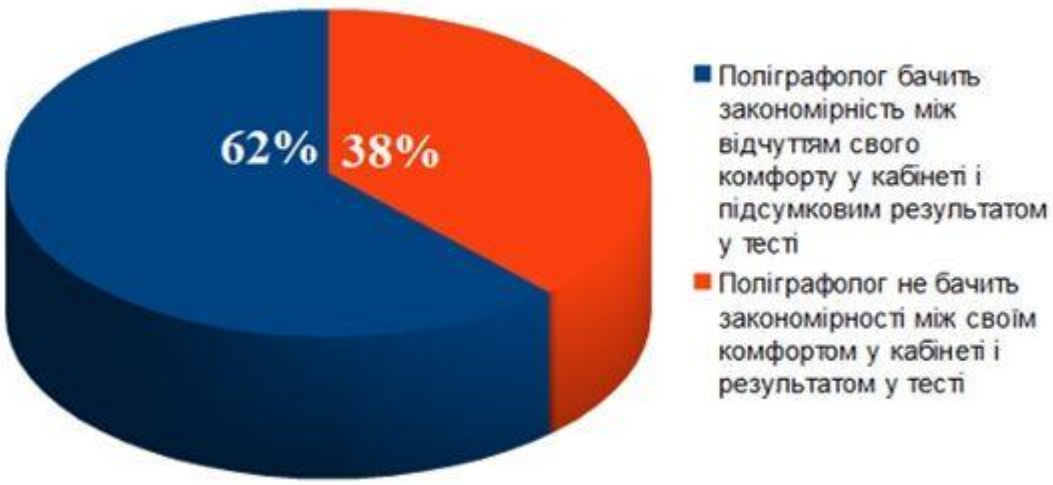

Також було вивчено ставлення фахівців до розміру кабінету, в якому проводиться тестування. У просторому великому кабінеті завжди є можливість максимально зручно розташуватися і зробити там затишну атмосферу. У маленькому кабінеті це зробити набагато складніше. Доводиться виносити частину меблів, щоб візуально він став просторіше. У моїй практиці були ситуації, коли люди давали зізнання з питань, проходячи тестування в дуже тісних і маленьких кабінетах, так і зізнавалися в просторих великих кабінетах. Адже, якщо ти зосереджений в тесті тільки на опитуваному це змушує його концентрувати свою увагу на питаннях та поліграфологу, не звертаючи увагу на оточуючі речі. Цікаво, що отриманий результат в опитуванні підтвердив мої здогади.

Всі респонденти мають досвід проведення тестування в різних кабінетах-приміщеннях наданих замовником. Так, опитувані поліграфологи відповіли, що проводили тести від 4 до більш ніж в 50 різних кабінетах - приміщеннях. З них 88% (23 з 26 респондентів) мали досвід проведення тестів в маленьких тісних кабінетах квадратурою менше, ніж належить за стандартами (менше 10 м^2). Більше половини поліграфологів, які мають досвід проведення тестів в маленьких кабінетах не відзначили залежність між маленьким кабінетом і результативністю тесту, а саме таку закономірність не побачило 73% опитаних (19 респондентів). 15% опитаних (4 респондента) відповіли, що звернули увагу, що в маленькому кабінеті тести є більш інформативні або ж менш інформативні. Решта 12% досвіду проведення тестів в маленьких кабінетах не мали.

Таким чином, можна зробити висновок, що відхилення від норм в розмірах кабінету найчастіше не позначається на одержувані в ході тестування результати.

Якщо потрібно протестувати більше однієї людини і місцезнаходження людей значно віддалене від Вашого стаціонарного кабінету, то в таких ситуаціях поліграфологу необхідно виїжджати зі своїм обладнанням до замовника. Попередньо потрібно домовитися про те, щоб замовник підготував кабінет під озвучені йому вимоги. Не завжди є можливість взяти з собою поліграфологічний стілець, тому оптимальною заміною йому може стати розташування звичайного стільця для обстежуваного між двома столами, так щоб його руки розслаблено лежали на столах, які будуть знаходиться з боків (ілюстрація 1).

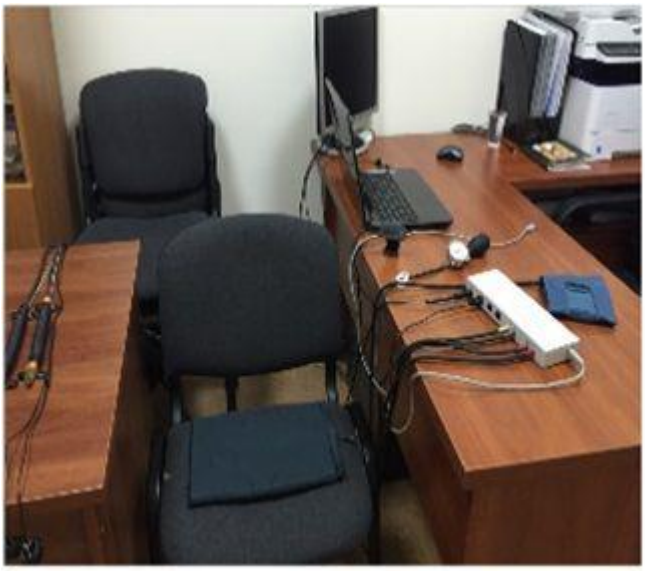

(ілюстрація 1).

На практиці виділю 3 основних розташування стільців, в залежності від кабінету і оточення. Можливі варіанти установки поліграфологічного стільця по відношенню до столу поліграфолога проілюстровані на фотографіях:

- варіант 1 (ілюстрація 2) з використанням перегородки, щоб під час фіксації фізіологічних показників людина, що обстежується не бачила поліграфолога;

- варіант 2 (ілюстрація 3) немає перегородок і стілець не стоїть спиною, а встановлений в будь-якому положенні від поліграфолога, що дозволяє обстежуваному частково або повністю бачити поліграфолога в момент фіксації фізіологічних показників;
- варіант 3 (ілюстрація 4) поліграфологічний стілець стоїть спиною по відношенню до столу поліграфолога, що так само дозволяє не бачити поліграфолога в момент фіксації фізіологічних показників.

(ілюстрація 2).

(ілюстрація 3).

(ілюстрація 4).

Опитування поліграфологів показало, що по їх досвіду більш прийнятне з трьох розглянутих варіантів розташування поліграфологічних стільців вони вважають таке:

- 50% (13 поліграфологів) вважають, що перегородка (ілюстрація 2) допомагає проводити більш результативні тести;
- 27% (7 поліграфологів) вважають, що у них більш результативно проходять тестування, коли поліграфологічний стілець стоїть поруч зі столом і перегородки немає (ілюстрація 3, тобто обстежуваний краєм ока може частково бачити поліграфолога або частину стола);
- 4% (1 поліграфолог) вважає, що більш результативний тест виходить, коли поліграфологічний стілець розташований позаду столу поліграфолога (ілюстрація 4, тобто обстежуваний в момент фіксації фізіологічних показників сидить спиною до поліграфолога);
- 19% (5 поліграфологів) не побачили для себе закономірності з тим як саме розташований поліграфолгічний стілець в кабінеті і результативністю тесту.

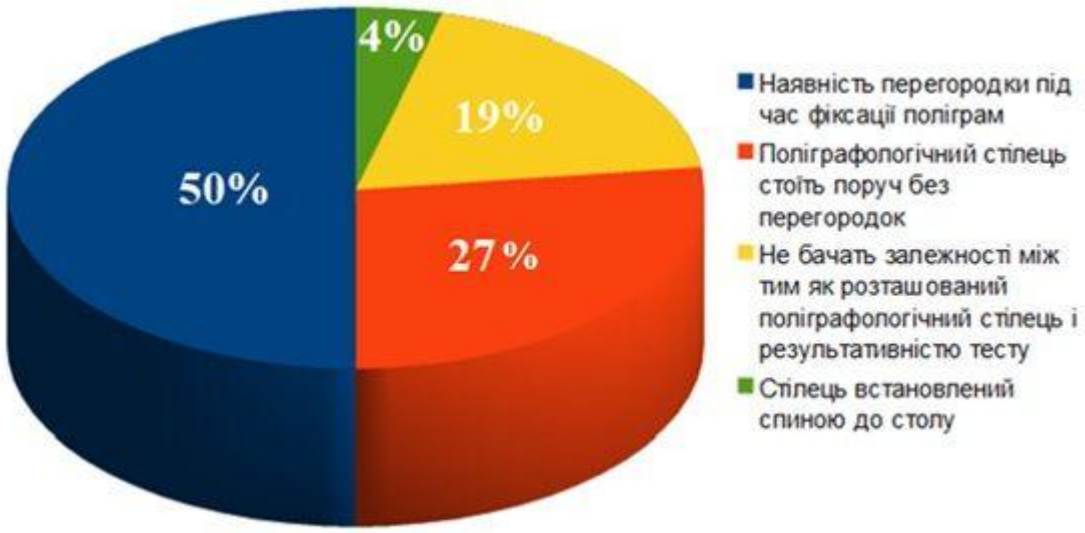

Раніше я постійно працювала з перегородкою і помітила, що це добре впливає на якість поліграм, але при цьому при необхідності отримання визнань відсторонює обстежуваного, якого доводиться повертати в тест довше і складніше. Потім практикувала досвід, коли обстежуваний сидить зовсім поруч і краєм ока може побачити фахівця. Це викликало постійну напругу у мене і забирало частину енергії, хоча за відчуттями люди швидше зізнавалися. Вирішивши піти від зайвої напруги в тесті поліграфологічний стілець став стояти спиною до мене. І на практиці обстежувані, які намагалися обманювати набагато частіше, ніж в інших варіантах розташування стільців, поверталися і намагалися дізнатися, що там показує прилад.

Вибираючи як встановити поліграфологічний стілець головне щоб поліграфологові було комфортно, а обстежуваний вдумувався в питання і дотримувався інструкції в тесті. Цікаво те, що більшість опитаних колег (50%) вважають за краще використовувати перегородку в момент фіксації фізіологічних показників, що на їхню думку позначається на те, що тест буде більш результативний.

За стандартними вимогами в кабінеті повинно бути двоє - це поліграфолог і обстежуваний. Які ситуації, якщо у нас немає кабінету зі спеціальним прозорим склом (Дзеркало Гезелла), змушують нас проводити тестування в присутності третьої людини: адвоката, опікуна або батька, конвою та інших. Практика показує, що присутність третьої людини на тесті викликає дискомфорт не тільки у опитуваного, а й у самого фахівця, який частину енергії витрачає на фіксацію поведінки сторонньої людини.

Так велика частина респондентів в 58% (15 опитаних) мали досвід проведення тестування в присутності третьої особи на тесті і всі відзначили, що знаходження стороннього на тестуванні зазвичай позначалося в гіршу сторону на одержуваний результат (позначалося на поведінку опитуваного, на поліграми, на зізнання). Інша частина в 42% такого досвіду не мали. **Подивимося детальніше на який саме етап в тестуванні більше позначається присутність третьої людини на тесті на думку респондентів які мають розглянутий досвід:**

- передтестова бесіда: в 87% (13 респондентів з 15) присутність третьої людини на тесті впливало на закритість людини (більше мовчав, на контакт йшов не охоче і т.п.);

13% (2 респондента) присутність третього по відчуттям ніяк не впливало на відкритість, чи закритість людини в передтестовій бесіді;

- фіксація поліграм: в 67% респонденти не помітили зв'язок між присутністю третього на тесті і якістю поліграм; а ось 33% звернули увагу, що присутність третього на тесті частіше впливало погано на якість поліграм (наявність рухів, артефактів і інше);
- післятестова бесіда: в 87% присутність стороннього частіше позначалося на закритість і відсутність пояснень з проблемних питань зафіксованими в ході тесту; і 13% не помітили зв'язок між присутністю стороннього на тесті і отриманням пояснень у людини.

Підводячи підсумок, ми можемо говорити про те, що присутність третьої особи на тестуванні впливає в гіршу сторону, в основному, це відображається в передтестовій та післятестовій бесіді, впливає на скутість і закритість тестованого, що пов'язано з дискомфортом не тільки опитуваного, а й поліграфолога.

І останній аспект, який був розглянутий - це час за яке повідомляють людину про те, що йому належить пройти психофізіологічне дослідження. Дуже часто замовники бояться (побоюються відмови; того, що людина втече і інше) повідомити співробітнику, що йому слід пройти тестування на поліграфі і повідомляють йому про це в останній момент. Ми розглянули ті ситуації, коли людина погоджується проходити поліграф і у нього немає абсолютних протипоказань, але про саму дату тесту його повідомляють в різний проміжок часу (заздалегідь за 24-48 і більше годин; за день; за пару годин; в момент входу в кабінет поліграфолога).

Практично всі респонденти 88% (23 респондента з 26) під час своєї роботи мали приклади, коли обстежувана людина дізнавався про дату тесту в різні проміжки часу, в тому числі і в момент початку самого тесту, коли його приводив замовник в кабінет. Так ось, велика частина в 54 % (14 з 26 опитаних) не відзначили зв'язку між тим за скільки саме часу людина дізнавалася про тест і результативністю самого тестування. Інша частина 34% (9 з 26 респондентів) звернули увагу на те, що більш результативні тести відбуваються, коли про тестування людині повідомляють за 24 і більше години.

Отже, можна говорити про те, що в більшості випадків для поліграфолога не має істотного значення коли опитуваний дізнався про майбутній тест. При цьому, частина поліграфологів помітили, що повідомлення за 24 і більше годин дозволяє отримувати більш результативніші тести.

Таким чином, ми розглянули деякі важливі вимоги до проведення тестування та їх вплив на результативність.

Висновки. Ми побачили пряму залежність між тим як себе відчуває в кабінеті фахівець-поліграфолог і результативністю тесту. Чим комфортніше атмосфера для поліграфолога, яку в повній мірі можна забезпечити тільки в своєму стаціонарному кабінеті, тим краще це позначається на результат. Тут стає важливо і те як саме розташований у ході тесту поліграфологічний стілець і відсутність третьої сторонньої особи в тестуванні. Цікаво, що час за який повідомляють опитуваного і розмір кабінету не значно позначається на результативності тесту. Так само необхідно відзначити переконаність і автора і його колег у необхідності чіткого виконання всіх регламентних вимог і методик проведення психофізіологічного дослідження.

Список літературних джерел:

1. Варламов В.А. Детектор брехні. Краснодар: Радянська Кубань, 1998. – 368 с.

2. Варламов В.А., Варламов Г.В. Протидія поліграфа і шляхи їх нейтралізації. Москва: Наукова думка-Пресс, 2005. - 192 с.

3. Варламов В.А., Варламов Г.В., Труфанов А.А. Прийоми отримання правдивої інформації. Москва: Ліга-Принт, 2008. - 85 с.

4. Зубрилова І.С., Скрипніков А.І. Застосування поліграфа при розкритті злочинів органами внутрішніх справ: Курс лекцій. Москва: ВНДІ МВС, 1999. - 120 с.

5. Зубрилова І.С. Стандарти проведення поліграфних обстежень по угловно справах. Реферат статті з журналу Європейський поліграф. [Електронний ресурс]: Москва: Журнал «Вісник поліграфолога», 2008 р, № 5. URL: http://antey-group.ru/jurnal52.html

6. Комісарова Я.В., під ред. Криміналістичне вивчення особистості. Науково-практичний посібник для магістрів. Москва: Проспект, 2016. - 224 с.

7. Сошників А.П., Пеленіцин А.Б. Оцінка персоналу. Психологічні та психофізичні методи. Москва: Ексмо, 2009. - 240 с.

Анотація: *Кожен фахівець прагне дотримуватися стандартних вимог до проведення тестування на поліграфі у стаціонарних кабінетах. При цьому украй рідко має можливість відтворити їх повною мірою в умовах відряджень і виїздах на територію замовника. У статті ставиться завдання визначити чи впливають часткові не дотримання вимог до проведення тестування на поліграфі на отримуваний підсумковий результат у тесті. Вибірку склали практикуючі полиграфологи. Такий погляд буде цікавий тим фахівцям, що часто виїжджають зі своїм устаткуванням у інші міста і приміщення замовника.*

Аннотация: *Каждый специалист стремится соблюдать стандартные требования к проведению тестирования на полиграфе в стационарных кабинетах. При этом крайне редко имеет возможность воссоздать их в полной мере в условиях командировок и выездах на территорию заказчика. В статье ставится задача определить влияют ли частичные не соблю-*

дения требований к проведению тестирования на полиграфе на получаемый итоговый результат в тесте. Выборку составили практикующие полиграфологи. Такой взгляд будет интересен специалистам часто выезжающим со своим оборудованием в другие города и помещения заказчика.

Annotation: *Every specialist aims to follow standard requirements of testing on polygraph in a specially equipped cabinets. At the same time, specialists extremely rare have the opportunity to recreate full range of needed requirements in business trips and on territory of customer. The article seeks to define how the partial failure of following the requirements for testing on a polygraph affects the final results in the test. The sample consists of practicing polygraph examiners. This view will be interesting for specialists who often travel with their equipment to other cities and directly to the customer.*

References

1. Hez A. I. Zahalni vymohy do provedennia testuvannia na polihrafi [General Requirements for Conducting Polygraph Testing]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 6 (18). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2018.08. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/883-gez-a-i-zagalni-vimogi-do-provedennya-testuvannya-na-poligrafi (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

1.5. ІННОВАЦІЇ НАУКОВОЇ ШКОЛИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ ПРОФЕСОРА АЛАНКІРА

НОВІТНЯ ДОКТРИНА ВИДОВОГО ПОДІЛУ СУБ'ЄКТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ ТА ІНШИХ РІЗНОВИДІВ АНТИКРИМІНАЛЬНИХ ВІДОМОСТЕЙ[1]

Тунтула О. С., Юрікян Н. В.

DOI: 10.53672/ej.6.2018.09[1] Check for updates

Анотація. Автори виходять з того, що процесуальні кодекси України не містять узагальненого визначення суб'єктивних джерел доказів і змішують їх із показаннями, які фактично є лише способом передачі відомостей від особи до головного суб'єкта судочинства. Підставою для такого висновку слугує аналіз ч. 2 ст. 84 КПК України, ч. 2 ст. 32 ГПК, ч. 2 ст. 69 КАС, ч. 2 ст. 251 КУпАП і ч. 2 ст. 57 ЦПК України, а також критика переліку процесуальних джерел за ч. 2 ст. 65 КПК 1960 р., яку С. А. Кириченко виклав у дисертації 2009 року: одні з названих у законі об'єктів є речовими чи особистісними джерелами, інші становлять процесуальну форму подання доказів, ще інші є способом їх передачі. Мета праці полягає в розвитку запропонованої О. С. Тунтулою доктрини ступеневого сутнісного видового поділу суб'єктивних джерел антикримінальних відомостей з урахуванням того, як особи різного віку сприймають, зберігають і передають інформацію. Визначено чотири базисні юридичні властивості особистісного джерела: антиделіктну значимість, осудність, свідомість і вікові обмеження; нижньої вікової межі не встановлено, проте повторне опитування малолітніх і дошкільнят пропонується виключати через шкоду для їхнього розвитку. Запропоновано єдиний віковий поділ: немовлята (до 2 років), дошкільнята (3–6 років, за ступенем сприйняття прирівнювані до неосудних), малолітні (7–12 років, прирівнювані до обмежено осудних), підлітки (13–18 років), дорослі (19–79 років) і престарілі (від 80 років). Особистісні джерела поділено на п'ятнадцять видів, серед яких заявник, свідок (очевидець, параочевидець, парасвідок), потерпілий у де-факто та де-юре варіантах, позивач, відповідач, треті особи, експерт і переслідуваний, чий процесуальний статус змінюється від підозрюваного до засудженого, виправданого чи «причетного». Суб'єктивні документи за способом фіксації образів класифіковано на тринадцять видів: від письмо- та образодокументів до голограмо-, пластико-, комп'ютеродокументів і полідокументів. Автори визнають, що підхід не претендує на завершеність, і пропонують поширити його на конституційне, адміністративне, дисциплінарне, цивільне та господарське судочинство. Для судових експертів-психологів і поліграфологів цікаве визначення особистісного джерела, яке охоплює й отримання відомостей через опосередковане дослідження психофізіологічних реакцій особи, а також віковий поділ, придатний для планування опитування дітей.

Ключові слова: суб'єктивні джерела антикримінальних відомостей, особистісні джерела доказів, суб'єктивні документи, віковий поділ особистісних джерел, базисні властивості особистісних джерел, показання, класифікація доказів, антиделіктне судочинство, кримінальний процес, наукова школа професора Аланкіра.

The Newest Doctrine of the Species Division of Subjective Sources of Evidence and Other Types of Anti-Criminal Information

Tuntula O. S., Yurikian N. V.

Abstract. Ukrainian procedural codes offer no general definition of subjective sources of evidence and tend to conflate them with testimony, which is merely a way of transmitting information from a person's memory to the authority conducting the proceedings. Building on an analysis of Part 2 of Article 84 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, parallel provisions of the commercial, administrative, civil procedure codes and the Code of Administrative Offences, and on S. A. Kyrychenko's critique of the 1960 Criminal Procedure Code, the authors develop O. S. Tuntula's doctrine of a stepwise, essence-based classification of subjective sources of anti-criminal information. Four basic legal properties of a personal source are identified: relevance to the case, sanity, consciousness and age limits. No lower age limit is set, but repeated questioning of young children should be avoided because it harms their development. A uniform age division is proposed: infants (up to 2), preschoolers (3-6, equated to insane persons in terms of perception), young children (7-12, equated to persons of diminished sanity), adolescents (13-18), adults (19-79) and the elderly (80 and over). Personal sources fall into fifteen kinds, among them the applicant, the witness (eyewitness, para-eyewitness, para-witness), de facto and de jure victims, plaintiff, defendant, third parties, the expert and the prosecuted person, whose status shifts from suspect to accused, convicted or acquitted. Subjective documents form thirteen kinds, from written and pictorial records to hologram, plastic, computer and composite documents. The authors present the scheme as a basis for discussion and propose extending it to constitutional, administrative, disciplinary, civil and commercial proceedings. For forensic psychologists and polygraph examiners, the definition of a personal source, which includes information obtained through indirect study of psychophysiological reactions, and the age division are of practical use.

Keywords: subjective sources of evidence, personal sources of evidence, subjective documents, age classification, anti-criminal information, testimony, classification of evidence, criminal procedure, Ukraine.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 15.07.2018; у номері — 31.12.2018; DOI:* ***10.53672/ej.6.2018.09***[1].

Повний текст

Текст статті.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших складових у формуванні професійно-важливих якостей слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів та експертів є знання про сутність та видовий поділ суб'єктивних джерел антикримінальних відомостей. У той же час, надто недосконале традиційне розуміння сутності і різновидів суб'єктивних джерел доказів в різних видах антиделіктного судочинства будується на законодавчому їх представленні, перш за все, у КПК України, а на основі даного недостатньо досконалого підходу й у всіх інших видах антиделіктного судочинства. Наприклад, ч. 2 ст. 84 КПК України показання, речові докази, документи і висновки експертів визнаються процесуальними джерелами такого роду відомостей [6]. С. А. Кириченко в дисертації «Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві: генезис і можливості удосконалення» з приводу аналогічного, але ще більш недосконалого переліку процесуальних джерел за ч. 2 ст. 65 КПК України 1960 р., де було зазначено, що докази як фактичні дані «встановлюються показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, прото-

колами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами» [8], досить обґрунтовано підкреслив наступне. Серед названих об'єктів видів доказів практично немає, і тільки одна частина з них (речові докази і документи, а також власне потерпілий, свідок, переслідуваний, експерт та ін.) по суті є відповідно речовими і особистісними джерелами доказів; друга частина (висновок експерта, протоколи слідчих і судових дій та оперативно-розшукових заходів з додатками, а також інші носії відомостей щодо цих дій тощо) - процесуальної формою подання доказів, а третя частина (показання свідка, потерпілого, переслідуваного, експерта та ін.) - своєрідним способом передачі доказів як певних відомостей з пам'яті особистісних джерел до головного суб'єкту [3, с. 13]. Аналогічним чином регулюють вказане питання й інші процедурні кодекси, зокрема, ч. 2 ст. 32 ГПК України [1], ч. 2 ст. 69 КАС України [4], ч. 2 ст. 251 КпАП України [5], ч. 2 ст. 57 ЦПК України [10] та ін., де також вкрай непрофесійне вказується, що докази як фактичні дані встановлюються у тому числі й показаннями чи поясненнями відповідних учасників судочинства і висновками експертів.

Актуальність дослідження. Викладене свідчить про те, що чинні процедурні кодекси на мають узагальнюючого визначення ознак суб'єктивних джерел доказів, а самі ці джерела плутають, як правило, з показаннями, що фактично є способом передачі відомостей від власне особистісного джерела до головного суб'єкта судочинства. Вирішення даної проблеми набуває особливої доктринальної та законодавчої актуальності у контексті необхідності розробки правових засобів найбільш ефективної, раціональної та якісної протидії як кримінальним, так й всім іншим видам правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливо непрофесійним традиційний доктринальних і законодавчий підхід виглядає на фоні викладеного та інших інноваційних підходів С. А. Кириченка, який надав загальне визначення особистісним джерелам, їхні базисні властивості та навів вичерпний перелік такого роду джерел [3, с. 13, 168-185], що було розвито у наступній дисертації та інших публікаціях О. С. Тунтули [7, с. 169-173; 8], де була уточнена сутність і базисні ознаки та вичерпний перелік особистісних джерел доказів та сутність і вичерпній перелік суб'єктивних документів, що у сукупності утворювало новітню доктрину ступеневого сутнісного видового поділу вже суб'єктивних джерел антикримінальних відомостей.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У той же час, й викладений підхід О. С. Тунтули потребував подальшого розвитку у напрямку цілеспрямованої розробки та наукової апробації сутнісного видового поділу суб'єктивних джерел антикримінальних відомостей, у тому числі в залежності від особливостей сприйняття, зберігання та передачі відомостей особистісними джерелами різного віку.

Новизна даного підходу полягає у розвитку сутнісного видового поділу особистісних джерел антикримінальних відомостей у новітню доктрину сутнісного видового поділу вже суб'єктивних джерел антикримінальних відомостей, що поєднує в собі відповідні положення щодо як особистісніх джерел, так й суб'єктивних документів і тому презентує більш практично значущий і деталізований поділ такого роду джерел, що, у свою чергу, може значно підвищити ефективність, раціональність, якість та цілеспрямованість роботи слідчого, прокурора, судді чи іншого антиделіктолога з цими джерелами у конте-

кості протидії не лише з кримінальними, а й з адміністративними, дисциплінарними, де-факто майново-договірними (цивільними) і де-юре майново-договірними (господарськими) правопорушеннями.

Методологічне або загальнонаукове значення. Викладений інноваційний підхід О. С. Тунтули може бути використаний для подальшого удосконалення даної доктрини щодо вирішення завдань не лише антикримінального судочинства, а й всіх інших видів судочинства (конституційного, адміністративного, трудового, де-факто майново-договірного, де-юре майново-договірного) та роботи в межах їхньої процедури з суб'єктивними джерелами антикримінальних відомостей, які у такому випадку доцільно іменувати об'єктивними джерелами вже антиделіктних відомостей.

Викладення основного матеріалу. У загальному плані суб'єктивні джерела антиделіктних відомостей поділяються на особистісні джерела і суб'єктивні документи, коли **особистісними джерелами антикримінальних відомостей** О. С. Тунтула досить обґрунтовано в розвиток дисертаційної позиції С. А. Кириченка [3, с. 105-106] визнає тільки тих із фізичних осіб, які набувають такі **базисні юридичні властивості**: 1. **Антиделіктна значимість**, тобто коли у антиделіктолога виникає припущення, що в пам'яті певної фізичної особи можуть зберігатися ті відомості, які можуть мати значення для правильного вирішення конкретної антиделіктної (конституційної, антикримінальної, адміністративної, дисциплінарної, де-факто майново-договірної, де-юре майново-договірної) справи [2, с. 226]. 2. **Осудність**. Відомості, що отримані від неосудних або обмежено осудних осіб, мають часткове антиделіктне значення, тобто до належного встановлення власне такого процедурного статусу особи (що має здійснюватися у будь-якому різновиді антиделіктного судочинстві однаково, на основі лише висновку стаціонарної судово-психіатричної експертизи) і тільки в цілях встановлення власне даного статусу і факту наявності такого роду дефектів психіки, відповідних результатів сприйняття певних юридичних фактів та обставин і діянь (подій, явищ) правопорушення такою психічно хворою особою [2, с. 226-227]. 3. **Свідомість.** Від фізичної особи, що знаходиться у несвідомому стані, отримати антиделіктні відомості практично неможливо [2, с. 227]. 4. **Вікові обмеження**. Немає нижнього вікового обмеження отримання від особистісного джерела антиделіктних відомостей. Головне, щоб ті відомості, які можна отримати від малолітнього чи дошкільного особистісного джерела, мали антиделіктне значення та щоб ці відомості не можна було отримати від іншого, ніж малолітній чи дошкільний, особистісного джерела. Особливо в антикримінальному судочинстві важливо також виключати повторне отримання від малолітнього чи дошкільного особистісного джерела антиделіктних відомостей, оскільки така процедура у будь-якому випадку негативно впливає на розвиток малолітнього чи дошкільного особистісного джерела, деколи, не менше, ніж власне суспільно небезпечне діяння (подія, явище), щодо обставин якого й отримують відомості [2, с. 228].

Важливо передбачити єдиний для антиделіктних галузей права та судочинства **віковий поділ особистісних джерел антиделіктних відомостей** в залежності від особливостей сприйняття, зберігання та передачі такого роду відомостей на:

1. Неповнолітніх, які, у свою чергу, у силу вікових особливостей сприйняття, запам'ятовування, зберігання, відтворення та передачі відомостей поділяються на такі групи: 1.1.**Немовлята** (до 2-х років включно, які ще не вміють повноцінно спілкуватися). 1.2. **Дошкільнята** (від 3 до 6 років включно, сприйняття навколишнього світу якими зна-

чною мірою по-дитячому спотворене, та які разом з немовлятами за ступенем сприйняття навколишнього світу мають дорівнюватися неосудним особам). 1.3. **Малолітні** (від 7 до 12 років включно, які вже більш-менш адекватно сприймають навколишній світ і за ступенем сприйняття навколишнього світу мають дорівнювати вже обмежено осудним особам). 1.4. **Підлітки** (від 13 до 18 років включно, які вже повною мірою сприймають навколишній світ, але все ще можуть піддаватися певному впливу з боку дорослих). 2. **Дорослих** (від 19 до 79 років включно, сприйняття якими навколишнього світу вже не обмежене ніякими віковими особливостями). 3. **Престарілих** (від 80 років, коли вже може спостерігатися вікове спотворення сприйняття навколишнього світу, що на рівні неосудності або обмеженої осудності оцінюється вже тільки висновком стаціонарної судово-психіатричної експертизи) [2, с. 228].

Новітню доктрину ступеневого сутнісного видового поділу суб'єктивних джерел антикримінальних відомостей О. С. Тунтула в розвиток вказаної дисертаційної позиції С. А. Кириченка [3, с. 181-184] пропонує представити у такій редакції:

1. Особистісні джерела антиделіктних відомостей, тобто осудна фізична особа, яка знаходиться у свідомості і може за віком усвідомлено передавати свої думки, з пам'яті якої шляхом безпосереднього спілкування з нею або опосередкованого дослідження її психофізіологічних реакцій на процес такого спілкування або її внутрішніх переживань у зв'язку із діями, що проводяться з нею або зачіпають її, антиделіктолог отримує відомості, що можуть мати значення для ефективної та/чи раціональної та/або якісної протидії певному правопорушенню, коли залежно від способу сприйняття і змісту цих відомостей, відношення до правопорушення та особливостей процесуального статусу соціосуб'єкта в антикримінальному судочинстві такого роду джерела поділяються на наступні види:

1.1. **Заявник** – особа, яка звернулася до антиделіктного органу із заявою чи повідомленням про триваюче, вже скоєне або таке, що тільки готується, реальне чи ймовірне макроправопорушення (кримінальне правопорушення).

1.2. **Свідок** – особа, стосовно якої головний суб'єкт антикримінального судочинства не має обґрунтованих відомостей про її участь у макроправопорушенні (кримінальному правопорушенні), яка не потерпіла від цього діяння (події, явища) і зберігає у пам'яті будь-які відомості, що мають значення для правильного вирішення антикримінальної справи.

За способом сприйняття і змістом такого роду відомостей свідки поділяються на: 1.2.1. ***Очевидця*** – особи, яка безпосередньо (на власні очі) спостерігала обставини готування чи вчинення макроправопорушення (кримінального правопорушення) або приховування його слідів, яка не несе відповідальність за недонесення, або яка повідомила антиделіктні органи про обставини даного діяння (події, явища) [2, с. 236; 8]. 1.2.2. ***Параочевидця*** – аналогічної особи, яка знає про вказані обставини з інших джерел. 1.2.3. ***Парасвідка*** – особи, яка може дати показання щодо будь-яких інших юридичних фактів (обставин), які є значимими для правильного вирішення антикримінальної справи.

1.3. **Потерпілий** – фізична особа, якій макроправопорушенням (кримінальним правопорушенням) завдано фізичної та/чи майнової та/або первинної і вторинної мора-

льної шкоди, або юридична особа, якій при цих же обставинах завдано майнової та/чи первинної і вторинної моральної шкоди.

За відношенням до факту заподіяння шкоди і сприйняття процесу її заподіяння потерпілі поділяються на: 1.3.1. ***Де-факто потерпілого*** – особу, якій макроправопорушенням (кримінальним правопорушенням) така шкода заподіяна безпосередньо і яка свідомо спостерігала дане діяння (подію, явище). 1.3.2. ***Де-факто парапотерпілого*** – особу, якій макроправопорушенням (кримінальним правопорушенням) така шкода заподіяна безпосередньо, але яка через несвідомий стан чи неосудність, обмежену осудність, відсутність на місці діяння (наприклад, при крадіжці) та з інших причин не могла свідомо спостерігати дане діяння (подію, явище). 1.3.3. ***Де-юре потерпілого*** – особу, якій макроправопорушенням (кримінальним правопорушенням) така шкода заподіяна опосередковано, яка визнана потерпілим у силу закону, і яка безпосередньо (на власні очі) спостерігала дане діяння (подію, явище) [2, с. 237; 8]. 1.3.4. ***Де-юре парапотерпілого*** – особу, якій макроправопорушенням (кримінальним правопорушенням) така шкода заподіяна опосередковано, яка визнана потерпілим у силу закону, і яка через викладені для де-факто потерпілого причини не спостерігала дане діяння (подію, явище) [2, с. 237; 8].

1.4. **Представник потерпілого** – особа, яка представляє інтереси потерпілої від макроправопорушення (кримінального правопорушення) юридичної особи чи померлої внаслідок такого ж діяння (події, явища) особи, або дошколяра, малолітньої, підліткової, обмежено недієздатної або недієздатної особи, яка потерпіла від даного діяння (події, явища).

1.5. **Позивач** – фізична чи юридична особа, якій макроправопорушенням (кримінальним правопорушенням) завдано фізичної та/чи майнової та моральної шкоди, у зв'язку з чим вона, як потерпіла, подала позов про відшкодування збитків або про інше відновлення своїх прав, свобод, обов'язків та/чи інтересів або інша особа, у т. ч. й прокурор, який подав такий позов в інтересах держави чи вмерлого потерпілого, дошколяра, малолітнього, неповнолітнього або осіб, визнаних у встановленому порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, а також інших осіб, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин самостійно не можуть відновити поданням позову свої порушені права, свободи, обов'язки та/чи інтереси [2, с. 263; 8].

1.6. **Представник позивача** – особа, яка представляє інтереси юридичної особи чи померлого, дошколяра, малолітньої особи, підлітка, обмежено недієздатної або недієздатної фізичної особи, які, у т. ч. й прокурор в інтересах держави, подали позов про відшкодування заподіяної макроправопорушенням (кримінальним правопорушенням) шкоди або про інше відновлення порушених таким діянням (подією, явищем) їхніх прав, свобод, обов'язків та/чи інтересів [2, с. 263-264; 8].

1.7. **Переслідуваний** – особа, відносно якої у головного суб'єкта антикримінального судочинства є обґрунтовані відомості про готування чи вчинення нею певного макроправопорушення (кримінального правопорушення), ***із початком і ступенем доведеності чого у передбаченому Кодексом антикримінального судочинства України порядку процесуальний статус вказаної особи змінюється*** на: 1.7.1. ***Підозрюваного*** – з початком доведення такого роду обставин за базисним, спеціальним чи частковим предметом доказування шляхом проведення будь-якої де-факто (отримуючої) чи де-юре (забезпечую-

чої) процесуальної дії, у т. ч. направлення цій особі повідомлення про підозру і внесення в Єдиний реєстр досудових розслідувань заяви чи повідомлення про підготовку чи вчинення макроправопорушення (кримінального правопорушення), яке ще триває або вже завершилося, допиту переслідуваного з приводу вказаних обставин чи проведення з ним з цього приводу будь-якої іншої де-факто чи де-юре процесуальної дії, затримання особи за підозрою у вчиненні певного макроправопорушення (кримінального правопорушення) чи обрання їй певного запобіжного заходу [2, с. 264; 8]. 1.7.2. ***Обвинуваченого*** – з моменту завершення процедури доказування вини переслідуваного у вчиненні складу конкретного макроправопорушення (кримінального правопорушення), через що невідкладно має бути винесена постанова про пред'явлення їй обвинувачення, і ця особа має буде допитана [2, с. 264-165; 8]. 1.7.3. ***Підсудного*** – із завершенням процедури доказування всіх обставин і судової підготовки, необхідної для правильного судового розгляду антикримінальної справи, що обумовлює невідкладне призначення справи для такого розгляду. 1.7.4. ***Засудженого*** – із винесенням обвинувального вироку або остаточного слідчого рішення про закриття провадження по антикримінальній справі із нереабілітуючих обставин, що передбачені певною нормою Антикримінального кодексу України. 1.7.5. ***Виправданого*** – із винесенням виправдувального вироку або остаточного слідчого рішення про закриття антикримінальної справи провадженням із реабілітуючих обставин, що передбачені певною нормою Антикримінального кодексу України [2, с. 265; 8]. 1.7.6. ***Причетного*** – із винесенням нейтрального вироку або остаточного слідчого рішення про припинення провадження по антикримінальній справі за недоведенням вини переслідуваного, тобто коли всі можливості для формування внутрішнього (без впливу зовнішніх факторів) переконання головного суб'єкта антикримінального судочинства про винність або невинність даної особи вже вичерпані [2, с. 265-266; 8]. 1.7.7. ***Парапричетного*** – із винесенням остаточного судового рішення про притягнення неповнолітнього, який не досяг віку призначення покарання, до карально-виховної (застосування примусових заходів виховного характеру), відновлювальної та супутньої антикримінальної відповідальності, яку за дошколяра та малолітнього несе опікун або особа чи установа, що його замінюють. 1.7.8. ***Квазіпричетного*** – із винесенням остаточного судового рішення про притягнення неосудної чи обмежено осудної особи до карально-виховної антикримінальної відповідальності (застосування примусових заходів медичного характеру), а опікуна чи піклувальники або особи чи установи, що його заміняють – до відновлювальної та супутньої антикримінальної відповідальності. 1.7.9. ***Квазіпарапричетного*** – із винесенням остаточного судового рішення про притягнення до відновлювальної та супутньої антикримінальної відповідальності особи, яка скоїла суспільно небезпечне діяння, що не передбачене Особливою частиною Антикримінального кодексу України.

1.8. **Представник переслідуваного** – особа, яка представляє інтереси відповідно повнолітнього переслідуваного [2, с. 266; 8].

1.9. **Законний представник переслідуваного** – особа, яка представляє інтереси неповнолітнього переслідуваного.

1.10. **Відповідач** – фізична чи юридична особа або держава чи міждержавне утворення, які через вчинення макроправопорушення (кримінального правопорушення) завдали фізичну та/чи майнову та моральну шкоду або порушили інші права, свободи, обов'язки та/чи інтереси потерпілого, а також інша фізична чи юридична особа, яка у

силу закону несе майнову та іншу юридичну відповідальність за шкоду, що заподіяна суспільно небезпечними діями дошколяра, неповнолітньої особи, підлітка, обмежено осудної чи неосудної особи [2, с. 266-267; 8].

1.11. **Представник відповідача** – особа, яка представляє фізичну чи юридичну особу або державу чи міждержавне утворення як відповідача.

1.12. **Третя особа із самостійними вимогами** – особа, яка виступає на стороні позивача чи відповідача і заявляє у контексті обставин позову самостійні вимоги, тобто має певний інтерес до прав, свобод та/чи обов'язків позивача або відповідача.

1.13. **Третя особа без самостійних вимог** – особа, яка виступає на стороні позивача чи відповідача і не заявляє у контексті обставин позову самостійні вимоги, але все ж таки має певний інтерес до прав, свобод, та/чи обов'язків позивача або відповідача, який може задовольнити у даному чи в іншому антиделіктному судочинстві.

1.14. **Представник третьої особи** – особа, яка представляє фізичну чи юридичну особу або державу чи міждержавне утворення як третю особу із самостійними вимогами або без таких вимог на стороні позивача чи відповідача [2, с. 267; 8].

1.15. **Експерт** – особа, яка у встановленому Кодексом антикримінального судочинства України порядку провела експертне дослідження, і з приводу цього у головного суб'єкта та інших учасників антикримінального судочинства виникла необхідність отримати від неї додаткові пояснення [2, с. 267-268; 8].

1.2. **Суб'єктивні документи**, тобто такі суб'єктивні візуальні та звукові образи, які відбилися на матеріальних об'єктах у вигляді букв та/чи чисел та/або інших формалізованих знаків письмової та/чи звукової мови та/або у вигляді відображень будь-яких інших перероблених мисленням людини результатів її чуттєвого сприйняття оточуючого світу (ознак зовнішньої будови об'єкта чи ознак зовнішності людини, ознак загального характеру зовнішнього та/чи внутрішнього впливу, ознак механізму взаємодії об'єктів, ознак характеристики якісного-кількісного змісту об'єкта), коли ***особливості створення, зміни, зберігання та знищення такого роду відображень визначають наявність таких видів суб'єктивних документів***: 1.2.1. ***Суб'єктивні письмодокументи*** - документи, які представлені рукописними, машинописними, комп'ютерними, друкарськими, світлокопіювальними та іншими текстами письмової мови, в необхідних випадках - із відповідними реквізитами: штампом, печаткою, підписом та іншими засвідчуючими засобами [2, с. 268; 8]. 1.2.2. ***Суб'єктивні образодокументи*** - документи у вигляді різних планів, таблиць, схем, малюнків, картин та інших графічних, художніх та інших суб'єктивних візуальних образів матеріальних об'єктів та/чи людей та/або процесів [2, с. 268-269; 8]. 1.2.3. ***Суб'єктивні фотодокументи*** - документи, які представлені фотоплівками, діафільмами, діапозитивами, фотографіями та іншими подібного роду світлофотокопіями суб'єктивних візуальних образів матеріальних об'єктів та/або людей та/чи процесів. 1.2.4. ***Суб'єктивні аудіодокументи*** - документи у вигляді магнітофонних (диктофонних та ін.) плівок, лазерних дисків та інших носіїв звукозапису писемного мовлення та/чи інших суб'єктивних звукових образів матеріальних об'єктів та/чи людей та/або процесів. 1.2.5. ***Суб'єктивні кінодокументи*** - документи у вигляді кіноплівок та інших носіїв кінозапису усної та/чи письмової мови та інших суб'єктивних візуальних та/або звукових образів матеріальних об'єктів та/чи людей та/або процесів. 1.2.6. ***Суб'єктивні відеодокумен-***

ти - документи, які можуть бути представлені плівками, дисками та іншими носіями відеозапису усної та/чи письмової мови та інших суб'єктивних візуальних та/або звукових образів матеріальних об'єктів та/чи людей та/або процесів. 1.2.7. ***Суб'єктивні голограмодокументи*** - документи, які становлять різного роду голографічні (тривимірні) суб'єктивні візуальні та звукові образи матеріальних об'єктів та/чи людей та/або процесів [2, с. 269; 8]. 1.2.8. ***Суб'єктивні електрографодокументи*** - документи, які можуть бути представлені ксерокопіями, факсокопіями та іншими електрографічними копіями письмодокументів та інших суб'єктивних візуальних образів матеріальних об'єктів та/чи людей та/або процесів. 1.2.9. ***Суб'єктивні пластикодокументи*** - документи у вигляді пластикових свідоцтв, посвідчень, банківських карток та інших подібних носіїв відображення усної та/або письмової мови та інших суб'єктивних візуальних образів матеріальних об'єктів та/чи людей та/або процесів. 1.2.10. ***Суб'єктивні електроннодокументи*** - документи у вигляді електронних записників, пейджерів та інших подібного роду окремих або вбудованих в інші пристрої електронних носіїв запису усної та/чи письмової мови та інших суб'єктивних візуальних та/або звукових образів матеріальних об'єктів та/чи людей та/або процесів. 1.2.11. ***Суб'єктивні комп'ютеродокументи*** - документи, які є твердими або гнучкими дисками (дискетами), лазерними дисками та іншими носіями комп'ютерних записів усної та/або письмової мови та інших суб'єктивних візуальних та/або звукових образів матеріальних об'єктів та/чи людей та/або процесів. 1.2.12. ***Суб'єктивні полідокументи***, що поєднують в собі два і більше видів названих різновидів суб'єктивних документів, наприклад, протокол обстеження місця діяння (події, явища) із додатком його схеми або розгорнутий таблично-описовий план роботи слідчого на півроку та ін. 1.2.13. ***Інші види суб'єктивних документів***, які можуть з'явитися у міру розвитку інформаційних та інших технологій [2, с. 270; 8].

Аналогічний за переліком й видовий поділ змішаних документів, які поєднують в собі властивості суб’єктивних та об’єктивних документів.

Головні висновки. Запропонований інноваційний підхід О. С. Тунтули з розуміння сутнісного видового поділу суб’єктивних джерел антикримінальних відомостей не претендує на завершеність і створює лише належну доктринальну основу для розробки загальновизнаного варіанту вирішення даного питання в процесі широкої наукової дискусії.

Перспективи використання результатів дослідження. У той же час, викладені положення можуть стати основою для розробки відповідного варіанту новітньої доктрини ступеневого сутнісного видового поділу суб’єктивних джерел такого роду відомостей щодо вирішення завдань інших видів судочинства: конституційного, адміністративного, дисциплінарного, де-факто майново-договірного (цивільного) та де-юре майново-договірного (господарського).

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України. Закон України від 06.11.1991 р., № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР, 1992, № 6, ст. 56, із змінами, згідно із законом України № 2234-VIII від 07.12.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12

2. Кириченко А. А. Гипердоклад о более двухстах пятидесяти лучших доктринах и концепциях юриспруденции научной школы профессора Аланкира: коллективная монография / А. А. Кириченко, Е. В. Кириленко, С. А. Кириченко, Ю. А. Ланцедова, Ю. Д. Ткач, А. С. Тунтула, В. С. Шаповалова; под. ред. А. А. Кириченко. – Второе издание. - Николаев: Ник. нац. ун-т имени В. А. Сухомлинского, 2015. – 1008 с.

3. Кириченко С. А. Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві: ґенеза і можливості удосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Сергій Анатолійович Кириченко; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2009. – 221 с.

4. Кодекс адміністративного судочинства України. Закон України від 06.07.2005 р, № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35–36, № 37, ст. 446, із змінами, згідно із законом України № 2234-VIII від 07.12.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: від 07.12.1984 р, № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР), 1984, додаток до № 51, ст. ст. 1122, 1123, із змінами, згідно із законом України № 2245-VIII від 07.12.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80731-10

6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 р., № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, ст. 88, із змінами, згідно із законом України № 2234-VIII від 07.12.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

7. Тунтула О. С. Отримання доказів та форми їх представлення, оцінки та використання у кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Олександра Сергіївна Тунтула; Національна академія прокуратури України. – К., 2013. - 233 с.

8. Тунтула А. С. Новая доктрина ступенчатого сущностного видового деления объективных и субъективных источников антиделиктных сведений / А. С. Тунтула // Блог экспертов (blog-experts.com). Информационно-аналитический сайт / 3584 слова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://blog-experts.com/category/новости/doktriny/2014-12-31 - Доктрины

9. Тунтула А. С. Новая доктрина базисных свойств личностных источников антикриминальных сведений / А. С. Тунтула // Блог экспертов (blog-experts.com). Информационно-аналитический сайт / 784 слова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://blog-experts.com/category/новости/doktriny/ 2014-12-10 – Доктрины

10. Цивільний процесуальний кодекс України. Закон України від 18.03.2004 р, № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40, 41, 42, ст. 492, із змінами згідно із законом України № 2268-VIII від 18.01.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15

У статті запропоновано базисні юридичні властивості особистісних джерел антикримінальних відомостей. Викладено віковий поділ особистісних джерел антикримінальних ві-

домостей в залежності від особливостей сприйняття, зберігання та передачі такого роду відомостей. Розглянуто ступеневий сутнісний видовий поділ суб'єктивних джерел антикримінальних відомостей з деталізацій особистісних джерел такого роду відомостей та суб'єктивних документів.

Ключові слова: *суб'єктивні джерела антикримінальних відомостей; особистісні джерела антикримінальних відомостей; суб'єктивні документи; віковий поділ особистісних джерел.*

В статье предложены базисные юридические свойства личностных источников антикриминальных сведений. Изложено возрастное деление личностных источников антикриминальных сведений в зависимости от особенностей восприятия, хранения и передачи такого рода сведений. Рассмотрены ступенчатое сущностное видовое деление субъективных источников антикриминальных сведений с детализацией перечня личностных источников такого рода сведений и субъективных документов.

Ключевые слова: *субъективные источники антикриминальных сведений; личностные источники антикриминальных сведений; субъективные документы; возрастное деление личностных источников.*

References

1. Tuntula O. S., Yurikian N. V. Novitnia doktryna vydovoho podilu subiektyvnykh dzherel dokaziv ta inshykh riznovydiv antykryminalnykh vidomostei [The Newest Doctrine of the Species Division of Subjective Sources of Evidence and Other Types of Anti-Criminal Information]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 6 (18). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2018.09. URL: https://expertize-journal.org.ua/spetsialni-znannya/886-tuntula-o-s-yurikyan-n-novitnya-doktrina-vidovogo-podilu-sub-ektivnikh-dzherel-dokaziv-ta-inshikh-riznovidiv-antikriminalnikh-vidomostej (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

1.6. СТОРІНКА ВЧЕНОГО

ОБЛІК НЕВЕРБАЛЬНИХ ПРОЯВІВ НЕПРАВДИ ВИПРОБУВАНОГО ПРИ ОПИТУВАННІ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА[1]

Дебренюк А. П.

DOI: 10.53672/ej.6.2018.10[1] Check for updates

Анотація. Невербальна поведінка обстежуваного дає поліграфологу додатковий, незалежний від приладу канал інформації, адже міміку, мікрожести й позу людина не здатна контролювати постійно. Дебренюк А. П., поліграфолог ТОВ «СТОРХАУЗ УКРАЇНА» (м. Київ), з'ясовує, як системно враховувати невербальні прояви неправди під час опитування з використанням поліграфа. Спираючись на праці П. Екмана, У. Фрізена, Б. де Пауло, М. Цукермана, Р. Розенталя, Ф. Голдман-Айслер та інших зарубіжних дослідників, автор наводить чотири причини, з яких невербальну поведінку контролювати складніше, ніж мовлення: рефлекторний зв'язок емоцій із невербальними проявами, кращу натренованість людей у користуванні словами, зосередженість уваги на змісті сказаного і неможливість «мовчати» тілом. Розмежовано об'єктивні та суб'єктивні індикатори неправди й наголошено, що єдиного патерну поведінки брехуна не існує, хоча окремі патерни трапляються частіше за інші. Центральне місце посідає аналіз трьох процесів, які переживає людина під час неправдивих свідчень. Емоційний підхід охоплює почуття провини, страх викриття та емоційне піднесення від успішного обману; їхня сила, за автором, залежить від особистості, ставок і уявлень про досвідченість поліграфолога. Підхід складності змісту пов'язує ознаки брехні з когнітивним навантаженням: треба вигадати правдоподібну версію, узгодити її з відомим поліграфологу й пам'ятати сказане раніше. Підхід контролю поведінки пояснює, чому спроби виглядати «нормально» породжують ригідність міміки й неприродно «бездоганне» мовлення. Далі описано канали витоку інформації: голосові ознаки (тривалі чи часті паузи, вагання перед відповіддю, надто швидкі відповіді, зміна темпу й тембру, тремтіння голосу), міміку (асиметрія, тривалість виразу близько 5 і понад 10 с, запізнення виразу щодо слів), посмішку як засіб зняття напруги чи маскування справжніх емоцій і погляд (за щирого спілкування погляди зустрічаються близько 2/3 часу, за нещирого – менше 1/3). Автор застерігає від висновку за однією ознакою: ні відсутність, ні наявність ознак обману самі собою не доводять правди чи брехні. Поліграфологу рекомендовано встановити базову лінію поведінки, оцінювати лише зміни після стимулу за формулою «стимул – обробка – реакція» і брати до уваги тільки повторювані реакції. Положення статті придатні для навчання поліграфологів і для оцінювання поведінкових спостережень у висновках психофізіологічних досліджень.

Ключові слова: невербальна поведінка, детекція неправди, поліграф, поліграфолог, міміка, мікрожести, голосові ознаки обману, емоційні переживання, когнітивне навантаження, контроль поведінки, базова лінія поведінки.

Taking into Account the Examinee's Nonverbal Manifestations of Deception During a Polygraph Interview

Debreniuk A. P.

Abstract. Nonverbal behaviour gives the polygraph examiner a channel of information independent of the instrument, since facial expressions, micro-gestures and posture cannot be controlled continuously. Debreniuk A. P., a polygraph examiner working for a private company in Kyiv, considers how nonverbal signs of deception can be taken into account systematically during a polygraph interview. Building on the work of P. Ekman, W. Friesen, B. DePaulo, M. Zuckerman, R. Rosenthal, F. Goldman-Eisler and other researchers, he gives four reasons why nonverbal behaviour is harder to control than speech: reflexive links between emotions and nonverbal expression, people's greater practice in managing words, attention focused on what is being said, and the impossibility of being nonverbally silent. Objective and subjective indicators of deception are distinguished, with the caveat that no single behavioural pattern is typical of liars. The core of the paper analyses three processes accompanying a lie: emotions (guilt, fear of detection and duping delight, whose strength depends on personality, stakes and the perceived skill of the examiner), cognitive load arising from constructing and remembering a consistent account, and attempted behavioural control, which produces rigid facial expression and unnaturally fluent speech. Leakage channels are then described: vocal cues (long or frequent pauses, hesitation, overly fast answers, changes in tempo and pitch, tremor), facial expression (asymmetry, a duration of about five to more than ten seconds, mistiming relative to speech), smiling as tension release or masking, and gaze. The author warns against relying on any single sign, as neither the presence nor the absence of cues proves a lie or the truth. Examiners are advised to establish a behavioural baseline, assess only changes that follow a stimulus according to the stimulus-processing-response formula, and count only recurring reactions.

Keywords: nonverbal behaviour, deception detection, polygraph, polygraph examiner, facial expression, micro-gestures, vocal cues, emotional experience, cognitive load, behavioural control, behavioural baseline.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 15.07.2018; у номері — 31.12.2018; DOI:* ***10.53672/ej.6.2018.10***[1].

Повний текст

Текст статті.

Постановка проблеми. В природі немає однакових людей. Всі люди різні, кожен сприймає інформацію і думає по-різному. Так само й обманюють люди по-різному. Окрім технічних приладів розпізнання брехні, неправду можна розпізнати й за допомогою аналізу сукупності невербальних проявів (міміки, мікрожестів). Науковці вказують на те, що наше спілкування лише на 20% складається зі слів; інші 80% – це сигнали, що ми передаємо співрозмовнику за допомогою невербальних проявів. Міміку, мікрожести, позу людина не в змозі керувати постійно. Час від часу тіло відзеркалюватиме певні цілеспрямовані спроби особи виказувати неправдиву інформацію.

Говорити неправду насправді завжди неприємно і це великий стрес для організму. Людина, як правило, відчуває дискомфорт, боїться розкриття, що не може не позначатися на її міміці. Правду можна зчитувати навіть за мікрожестами людини, ще до того, як вона встигає усунути чи коректувати певні думки. Чим відчутнішою є неправда та її наслідки для людського життя та взаємовідносин – тим складніший процес стримування себе в руках і приховати видимі ознаки хвилювань. Таким чином, для того, щоб ефективніше розпізнати неправду випробуваного при опитуванні з використанням поліграфа

варто особливу увагу приділяти його невербальним проявам, які необхідно аналізувати системно.

Виклад основного матеріалу. Вчені виокремлюють щонайменше чотири причини того, чому невербальні прояви поведінки складніше контролюються, аніж вербальні [1].

По-перше, існують певні рефлекторні зв'язки між емоціями та невербальними проявами [2], тоді як аналогічні зв'язки між емоціями та мовленням відсутні.

По-друге, респонденти, зазвичай, більш натреновані у використанні слів, аніж в управлінні невербальною поведінкою, оскільки мовлення, як правило, більш важливе під час обміну інформацією, аніж невербальна поведінка.

По-третє, той факт, що слова під час взаємообміну інформацією важливіші за невербальні прояви, змушує людей звертати більше уваги на те, що вони говорять, ніж на те, що вони проявляють на невербальному рівні. Увага за невербальною поведінкою необхідна для ефективного її контролю. Особа не може керувати своєю невербальною поведінкою, якщо не знає, як вона веде себе в звичайній ситуації. Тому, коли опитувані намагаються вести себе «як зазвичай», вони зможуть добитися успіху тільки в тому випадку, якщо їм відома їхня нормальна невербальна поведінка.

Зрештою, респондент не може мовчати на невербальному рівні.

Невербальні прояви, з урахуванням труднощів їхнього контролю опитуваного, є дуже цінним джерелом інформації при виявленні неправди. У той же час виникають певні труднощі щодо їхнього аналізу, а саме:

– чи існують закономірні відмінності невербальних проявів неправдивих та правдивих випробовуваних;

– і чи вміє поліграфолог ідентифікувати ці відмінності.

Перша проблема пов'язана з об'єктивними, або істинними, індикаторами неправди – з елементами невербальної поведінки, які, як з'ясувалося, пов'язані з неправдивими свідченнями. Друга проблема стосується суб'єктивних показників неправди – з елементами невербальної поведінки, які поліграфолог може трактувати як брехню, незалежно від того, чи вони є проявом неправдивих свідчень в дійсності чи ні.

Термін «істинний індикатор» іноді вводить в оману, так як можна припустити, що неправда може бути пов'язана з унікальним паттерном специфічної поведінки. Однак, це не завжди так. Іншими словами, типової поведінки для брехунів не існує. Приміром, хибно вважати, що, починаючи говорити неправду, респонденти піднімають брови, рухають пальцями, голос їх починає тремтіти, стопи – шаркають, а погляд відводиться в сторону. Разом з тим, деякі паттерни поведінки під час неправдивих свідчень зустрічаються частіше, аніж інші.

Які почуття може відчувати випробовуваний, коли дає неправдиві свідчення? Коли людина говорить неправду, вона переживає три різні процеси, пов'язані з емоціями, складністю змісту та контролем [1; 3; 4; 5; 6]. Будь-який із процесів може впливати на поведінку випробовуваного, з акцентом на різноманітні аспекти брехні і пов'язаної з нею поведінки. Саме тому їх назвали підходами. Аналізуючи дані підходи важливо підк-

реслити, що межа між ними – штучна. Респонденти, можуть використовувати будь-який з підходів. Саме тому дані підходи варто розглядати у сукупності.

Емоційний підхід. Емоційний підхід ґрунтується на тому факті, що неправдиві свідчення можуть зумовити три різні емоційні реакції, а саме: почуття вини, страх і емоційний підйом [2]. Припустимо, досліджений незаконно прийняв великий хабар від якоїсь компанії. Поліграфолог ставить йому питання про його зв'язки з цією компанією. Заперечуючи будь-які порушення закону зі свого боку, досліджуваний може відчувати почуття провини або тому, що він взяв нелегальні гроші, або тому, що він розуміє – брехати неетично. Він може також бути наляканий, так як турбується про те, що поліграфолог розкриє цю брехню, що може негативно позначитись на його кар'єрі. В інших випадках він може відчути емоційний підйом, оскільки йому вдалося ввести в оману поліграфолога. Сила цих емоцій залежить від особистості респондента і від обставин, в яких доводиться говорити неправду.

Деякі досліджувані під час брехні відчувають менше провини, аніж інші. Для них надавати неправдиві свідчення – нормальний і прийнятний шлях досягнення своєї мети. Саме тому вони, ймовірно, не будуть відчувати почуття провини, коли говоритимуть неправду. Разом з тим, сила провини залежить і від тих чи інших обставин.

Випробовуваний у ході тестування, також не буде відчувати провину і в тому випадку, якщо вважає, що говорити неправду – законно. Респондент, ймовірно, не відчуватиме провини і в тому випадку, якщо вважає, що негативні наслідки для того, кого він ввів в оману, не дуже серйозні.

Сила страху, пережитого опитуваним, також залежить від ряду обставин. По-перше, це залежить від того, кому говорять неправду. Якщо випробовуваному видається, що поліграфолог досвідчений в розпізнанні брехні, він буде відчувати більший страх, ніж якщо він вважає, що експерта можна легко ошукати.

По-друге, важливий рівень впевненості опитуваного у вмінні приховувати брехню. Деякі люди говорять неправду вміло і добре усвідомлюють це. Вони з власного досвіду знають, що ввести в оману інших легко. Це підвищує їх самовпевненість під час неправдивого свідчення і зменшує відчуття страху. Нарешті, опитуваний відчуває більший страх, якщо ставки високі, тобто якщо розкриття обману матиме серйозні наслідки. Емоційний підйом, що супроводжує брехня, зростає, якщо відомо, що співрозмовника нелегко ввести в оману [2; 7].

Почуття провини, страх і емоційний підйом можуть впливати на поведінку випробовуваного. Вина виражається у відведенні погляду, так як опитуваний не наважується дивитися прямо в очі експерту, надаючи неправдиві свідчення. Страх і збудження проявляються ознаками стресу – міміка стає виразнішою, особа частіше затинається і помиляється (заїкається, повторюється, пропускає слова тощо), тон її голосу стає вищим. Чим сильніша емоція, тим вища ймовірність, що один з цих прояві викаже респондента.

Підхід, заснований на складності змісту. Розумові процеси можуть незалежно від емоцій позначатися на самопредставленні опитуваного під час надання неправдивих свідчень, що і вважається підходом, котрий базується на складності змісту. Брехня, як така, може являти собою складне когнітивне завдання. Людина змушена видумувати правдоподібні відповіді, які не можна було б використати проти неї; неправда повинна

узгоджуватися з усім, що знає або може дізнатися поліграфолог. Окрім того, необхідно уникати помилок. Більш того, опитуваний повинен пам'ятати все, що говорив раніше, щоб сказати те ж саме, коли його попросять повторити. Тому підозрюваному набагато легше пред'явити алібі, якщо воно реальне, а не сфабриковане.

Спостереження показують, що люди, які вирішують складні когнітивні завдання, частіше запинаються і помиляються при дослідженні, говорять повільніше, частіше роблять паузи і довше зволікають з відповіддю [8]. Когнітивна складність призводить також до того, що людина частіше відводить погляд [9]. Відведення погляду (зазвичай – в нерухому точку) має місце тому, що людина відволікається, якщо дивиться на співрозмовника.

Підхід, що супроводжується контролем над поведінкою. Розглянуті вище причини неправдивого свідчення опитуваного очевидні. Той, хто говорить неправду може переживати різні емоції або відчувати логічні труднощі, що відображаються в міміці і мікрожестикуляції – ознаках дії емоцій і складності змісту. У той же час, на справді ситуація дещо складніша. Респонденти можуть побоюватися, що прояви емоцій або логічної складності викриють їх, і тому намагаються подавляти такі прояви, щоб уникнути небажаного результату. У цьому й полягає підхід контролю поведінки.

Випробовуваний може переживати через те, що буде виглядати нещирим і буде докладати зусилля, щоб справити враження щирої людини, навіть більшою мірою, ніж у випадку, коли говорить правду. Іншими словами, такі персони докладають більше зусиль для того, щоб вести себе «нормально» або виглядати чесними, ніж ті, хто говорить правду. Однак це непросто. Доводиться стримувати свої переживання, приховувати ознаки напруженого мислення, не забувати про ознаки свого звичайного поводження і вміти поводитися так, як хочеться. Методика виявлення неправди, базується на прагненні контролювати поведінку, передбачає, що велика кількість досліджуваних не справляються, намагаючись імітувати поведінку, характерну для них, коли вони говорять правду.

Такий підхід передбачає, що деякі елементи поведінки викажуть випробовуваного, незважаючи на всі його зусилля. Найбільш ймовірно, це будуть ті елементи поведінки, які найскладніше контролювати [9]. Аналіз мімічних проявів посідає особливе місце при тестуванні на поліграфі. Через міміку люди можуть давати зрозуміти, чи вони зацікавлені в наданні правдивих свідчень, чи їм комфортно чи дискомфортно, чи зрозуміли вони сказане або хочуть щось розказати [2].

Високий комунікативний потенціал особи говорить про те, що вона натренована в його використанні, а отже – вміє контролювати його. З іншого боку, тіло – це менш значущий у спілкуванні канал інформації, на який рідше звертають увагу і реагують. Тому опитувані менш треновані в управлінні своїми невербальними проявами. Показовим є випадок, коли, респондент, намагаючись контролювати свою невербальну поведінку, демонструє паттерни заплановані, натреновані. Наприклад, він може припускати, що міміка викаже його, і намагається обмежити її до мінімуму. Саме це зумовить ту незвичну ригідність і пригніченість, яка, зазвичай, не притаманна людям, котрі поводяться невимушено, природньо.

Голос, так само як і обличчя, наділений значимими комунікативними можливостями і є важливим каналом сприйняття інформації, який аналізують інші люди. Зокре-

ма, підвищуючи голос, ми підкреслюємо сказане або даємо зрозуміти, що наша справа – серйозна і ми бажаємо почути відповідь на своє питання. Саме тому голос мав би бути керованим каналом. Однак контролювати тон голосу куди складніше, ніж міміку [2], оскільки у хвилини сильного стресу ним управляє вегетативна нервова система.

Подібно мікрожестам, такі характеристики мови, як запинки і обмовки, паузи між словами і між реченнями, зазвичай несвідомі і несуттєві в обміні інформацією. Тому ми можемо припустити, що люди рідко практикуються в управлінні цими елементами поведінки і не дуже добре контролюють їх. Швидше за все, опитувані припускають, що запинки, обмовки і паузи зроблять їх мову підозрілою. Тому вони спробують уникнути подібних помилок. Однак це може привести до незвичної «бездоганності» мовлення, так як для більшості людей природно іноді робити помилки у розмові.

Отже, метод, що базується на прагненні контролювати невербальні прояви, передбачає, що випробовуваний буде демонструвати поведінку, яка, з одного боку, буде виглядати запланованою або ригідною (наче перед фотокамерою), а з іншого боку – «бездоганною». Це особливо стосується міміки і мікрожестів. Саме тому респонденти намагаються, по можливості, уникати особливої мімічної активності і говорять «гладко» з відносно малою кількістю запинок, помилок і пауз.

Загалом, говорячи про невербальних проявах досліджуваного, можна виділити основні канали, за якими відбувається витік інформації стосовно висловлення неправди.

1. Певні голосові ознаки омани. Паузи можуть бути дуже тривалими або занадто частими. Коливання перед початком репліки, особливо при відповіді на питання, має викликати підозру, так само, як і короткі паузи в мовленні, якщо вони повторюються. Необхідність обмірковувати кожне слово, перш ніж його вимовити, – зважувати альтернативи, підшуковувати слова або думки, проявляється в паузах.

Відповідаючи на несподівані питання, дуже важлива реакція опитуваного. Якщо він не володіє дійсною інформацією, то, як правило, робить паузу, збираючись з думками і вибираючи найбільш вдалу відповідь. Така пауза сама по собі є сигналом подвоїти пильність поліграфологу. Також слід звернути увагу на такі індикатори: занадто швидкі відповіді на питання; мимовільне зміна інтонації, темпу і тембру мови, поява тремтіння в голосі.

2. Міміка. Ознаки, які дозволяють припустити, що той чи інший мімічний прояв є вдаваним:

А) Асиметрія. На обох сторонах обличчя особи виражаються одні й ті ж почуття, але на одній стороні сильніше, ніж на інший. Мається на увазі синхронність роботи лицьових м'язів. Неузгодженість – вірна прикмета того, що людина, насправді, не переймається почуттям, а лише демонструє його.

Б) Тимчасові характеристики. Невербальні прояви, що тривають більше десяти секунд, безсумнівно, а близько п'яти секунд – з більшою часткою ймовірності, є фальшивими. Більшість щирих невербальних проявів змінюються значно швидше. За винятком найвищого напруження пристрастей, таких, як екстаз, буйна лють або глибока депресія, справжні почуття здебільшого короткочасні, і їх прояв триває не більше декількох се-

кунд. Тривалий мімічний вираз обличчя утримується, швидше за все, як вияв певного символу (значення) або насмішки.

В) Локалізація щодо мовлення. Якщо невербальний прояв емоції після слів запізнюється, то велика ймовірність того, що вона фальшива. Щирість мимоволі виявляється в гармонійній єдності міміки і інтонації голосу, який ще називають «звуковим жестом».

3. Посмішка. Існують дві причини, через які посмішка може проявлятися під час сповіщення неправди. Перша – зняття напруги. Посмішка є універсальним механізмом зняття напруги нервової системи. Саме цим і обумовлюється її наявність у новонароджених немовлят, через що щиро радіють молоді мати і батько, вважаючи це початком комунікації, першим привітанням.

Механізм зняття напруги за допомогою посмішки, зберігається і в дорослому віці. Прикладом цього можуть слугувати такі прояви, як «наївна посмішка» людини під час повідомлення негативних новин. Зважаючи на те, що сповіщення неправди – це ситуація, що підвищує рівень напруги, то у такому випадку може з'являтися посмішка. Інша причина, за якою посмішка може проявлятися в ситуації брехні – це прагнення таким чином прикрити, заховати свої справжні емоції, замінивши їх найбільш соціально прийнятною – радістю.

Разом з тим, встановлено, що, обманюючи і кажучи правду, люди посміхаються однаково часто. Однак люди посміхаються по-різному. Фахівці виділяють більше 50 видів посмішки. При розпізнанні оманливих дій респондента важлива, зокрема, довгаста посмішка співрозмовника (губи злегка відтягнуті назад від верхніх і нижніх зубів, утворюючи довгасту лінію губ, а сама усмішка не здається глибокою), що вказує на зовнішні прийняття, офіційну ввічливість іншої людини, але не на щиру участь у спілкуванні і готовність до надання правдивих свідчень.

4. Очі. При нормальному контакті, коли люди говорять один одному правду, погляди зустрічаються близько 2/3 всього часу спілкування. Якщо опитуваний нещирий або приховує щось, то його очі будуть зустрічатися з очима поліграфолога менш 1/3 всього часу взаємодії. При цьому він буде намагатися відвести погляд убік, дивитися в стелю, вниз тощо. У разі питань, що відносяться до прихованої або штучно сконструйованої ним інформації, перший ж неспокійний вираз або відведення очей можуть свідчити про певну розгубленість, прагнення опитуваного швидко знайти будь-яку правдоподібну відповідь.

Висновки. Аналізуючи невербальні прояви неправди досліджуваного, не потрібно покладатися тільки на одну ознаку неправди, їх обов'язково повинно бути декілька. Мімічні прояви повинні супроводжуватися відповідними інтонацією і словами. Навіть якщо розглядати тільки обличчя випробуваного, не варто також орієнтуватися на ті прояви, які не повторюються у подальшому або, точніше, не підтверджуються іншими проявами. Відсутність ознак брехні у невербальних проявах ще не є доказом правди. Деякі опитувані взагалі не допускають ніяких промахів. Але і наявність ознак обману ще не свідчить про брехню; деякі люди відчувають себе не в своїй тарілці або винними, навіть коли говорять чисту правду. Варто брати до уваги нехарактерні зміни у поведінці людини, пам'ятати про властиві кожній людині унікальні індивідуальні особливості поведінки. Для більш точного аналізу невербальних проявів досліджуваного поліграфологу вар-

то: 1) встановити базову лінію поведінки випробуваного. Щоб визначити базову лінію поведінки особи, потрібно спочатку заспокоїти її, якщо вона схвильована. Слід звертати увагу на те, як респондент поводиться в спокійному стані, яка в нього проявляється міміка. Базова лінія поведінки – це якась точка від якої потрібно відштовхуватися в процесі визначення неправдивих свідчень; 2) варто оцінювати реакцію досліджуваного на зміни в поведінці тільки після наданих стимулів. «Стимул-Обробка-Реакція» є важливою формулою в арсеналі поліграфолога при аналізі невербаліки випробуваного. Тільки після застосування стимулу можна оцінювати зміну базової лінії поведінки останнього. Якщо особа під час опитування видала певний невербальний прояв і це не було зумовлено стимулом поліграфолога, даною реакцією слід знехтувати; 3) необхідно слідкувати за тим, щоб реакції на той чи інший стимул повторювалися. Одиничний невербальний сигнал не може служити доказом чесності або обману вивченого. Всі реакції, які були після стимулу повинні повторюватися.

Список використаної літератури:

1. Б. де Пауло, С. Киркендол «Мотивационный эффект обесценения в сообщении обмана», 1989.

2. П. Екман «Психология эмоций. Я знаю, что ты чувствуешь», 2010.

3. Б. де Пауло, Дж. Стоун, Г. Ласситер «Недопонимание обмана: адаптивная перспектива», 1985.

4. Дж. Эдингер, М. Паттерсон «Невербальное вовлечение и социальный контроль», 1983.

5. А. Врідж «Обнаружение лжи и обмана: ловушки и возможности», 2008.

6. М. Цукерман, Б. де Пауло, Р. Розенталь «Научиться обнаруживать обман», 1988.

7. П. Екман «Психология лжи», 1999.

8. Ф. Голдман-Айслер «Взаимодействие и семантическое планирование в речи - Математический мозг», 1968.

9. П. Екман, У. Фрайзен «Репертуар невербального поведения: категории, происхождение, использование и кодирование», 1969.

Анотація. *У статті розглянуто проблему обліку невербальних проявів досліджуваного під час проходження поліграфологічного дослідження. Вказано на основні причини того, чому невербальні прояви поведінки складніше контролюються, аніж вербальні. Обґрунтовано базові процеси, що відбуваються в організмі людини, коли вона намагається ввести поліграфолога в оману. З'ясовано основні канали, за якими відбувається витік невербальної інформації стосовно висловлення респондентом неправди.*

Ключові слова: *невербальна поведінка, випробуваний, поліграфолог, емоційні переживання.*

Анотация. *В статье рассмотрена проблема учета невербальных проявлений исследуемого при прохождении полиграфологического исследования. Указано на основные причины того, почему невербальные проявления поведения сложнее контролируются, чем вербальные. Обоснованно базовые процессы, происходящие в организме человека, когда он пытается ввести*

полиграфолога в заблуждение. Выяснены основные каналы, по которым происходит утечка невербальной информации о выражении респондентом лжи.

Ключевые слова: *невербальное поведение, испытуемый, полиграфолог, эмоциональные переживания.*

Annotation. *The article considers the problem of taking into account the non-verbal manifestations of the researched during the polygraph examination. The main reasons why nonverbal behavior are more difficult to control than verbal ones are indicated. The basic processes occurring in the human body are justified, when he tries to mislead the polygraph examiner. The main channels have been clarified, according to which the non-verbal information about the lie expressed by the respondent is leaking.*

Key words: *nonverbal behavior, subject, polygraph examiner, emotional experiences.*

References

1. Debreniuk A. P. Oblik neverbalnykh proiaviv nepravdy vyprobuvanoho pry opytuvanni z vykorystanniam polihrafa [Taking into Account the Examinee's Nonverbal Manifestations of Deception During a Polygraph Interview]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 6 (18). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2018.10. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/884-debrenyuk-a-p-oblik-neverbalnikh-proyaviv-nepravdi-viprobuvanogo-pri-opituvanni-z-vikoristannyam-poligrafa (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 2. НОВИНИ ІНЖЕНЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕХНІКИ

СТАНДАРТИ

Український переклад Термінологічного довідника PDD

Американський «Terminology Reference for the Science of Psychophysiological Detection of Deception» (скорочено — «PDD Terminology») отримав офіційний переклад українською мовою.

Переклад упродовж 2017 року здійснили українські поліграфологи Олег Назаров і Андрій Лисенко. Довідник уклав великий колектив американських науковців і практиків, а редакторами видання 2012 року стали Дональд Крапол (Donald Krapohl), Марк Хендлер (Mark Handler) і Ширлі Штурм (Shirley Sturm). Довідник витримав три видання й містить 592 терміни з галузі психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа [1].

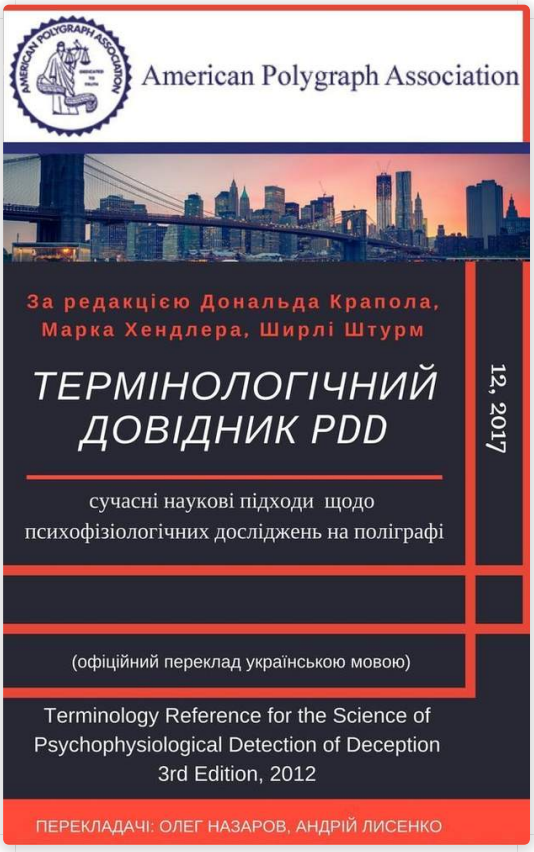

Обкладинка українського перекладу Термінологічного довідника PDD [1]

Український варіант довідника оприлюднено на сайті Американської поліграфологічної асоціації (APA), тож вітчизняні фахівці отримали термінологію, узгоджену з міжнародною практикою [1].

References

1. Vpershe v Ukraini opublikovano ofitsiinyi pereklad ukrainskoiu movoiu Terminolohichnoho dovidnyka z suchasnykh naukovykh pidkhodiv shchodo psykhofiziolohichnykh

doslidzhen na polihrafi [The Official Ukrainian Translation of the Terminology Reference on Modern Scientific Approaches to Psychophysiological Polygraph Examinations Published in Ukraine for the First Time]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. 2018. 2 sich. URL: https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/773-vpershe-v-ukrajini-opublikovano-terminologichnij-dovidnik-z-suchasnikh-naukovikh-pidkhodiv-shchodo-psikhofiziologichnikh-doslidzhen-na-poligrafi (onovlena versiia vid 06.11.2026). [in Ukrainian].

ЧИТАЧІ ТАКОЖ ШУКАЮТЬ

В ІНТЕРНЕТІ

Пошукові запити зі словом «експертиза», які найчастіше вводили користувачі Google в Україні у листопаді–грудні 2018 р. — у період виходу цього номера[8]:

№	Запит	Індекс
1	судова експертиза	100
2	судово медична експертиза	81
3	судово-медична експертиза	53
4	екологічна експертиза	46
5	почеркознавча експертиза	31
6	товарознавча експертиза	21
7	антикорупційна експертиза	17
8	експертиза проектної документації	14
9	дактилоскопічна експертиза	10
10	трасологічна експертиза	7

Індекс популярності Google Trends: 100 — найчастіший запит періоду, решта — у відсотках від нього. Абсолютної кількості пошуків Google не оприлюднює. Найшвидше зростали запити: «товарознавча експертиза» (+80 %).

У ЖУРНАЛІ

Матеріали цього номера, які читачі відкривали найчастіше, — кількість переглядів їхніх сторінок на сайті журналу станом на 06.11.2026:

№	Матеріал	Переглядів
1	*Охінченко О. С.* Облік невербальних проявів брехні випробуваного при опитуванні з використанням поліграфа	5 456
2	*Гезь А. І.* Загальні вимоги до проведення тестування на поліграфі	5 221
3	*Мироненко В. І.* Нормативно-правова база застосування поліграфа при кадровому відборі	5 193
4	*Розен Г. І.* Психофізіологічні параметри людини, які можна вимірювати для діагностики приховування інформації, та їх співвідношення з увагою тестованого	5 033
5	*Здоренко В. А., Бедан В. Б.* Теоретичні моделі в поясненні механізму й закономірностей психофізіологічних досліджень на поліграфі	3 587

Лічильник сайту журналу рахує всі відкриття сторінки матеріалу від дня її оприлюднення. Перегляди саме за період виходу номера журнал фіксує з листопада 2026 р.

Станьте автором журналу. Редакція приймає статті науковців, судових експертів, адвокатів, психологів і здобувачів наукових ступенів з юридичної психології, судово-психологічної експертизи, застосування поліграфа та спеціальних знань у юридичній практиці. Публікація безкоштовна, статтям редакція присвоює DOI, а читають їх ті, хто щодня працює в судах. Приєднуйтеся до спільноти судових експертів і дослідників: вимоги до статей і тез див. у розділі «Вимоги до оформлення»[9].

Потрібен судовий експерт? Якщо у справі, яку розглядає суд, виникли питання, що потребують спеціальних знань у галузі психології, зокрема щодо моральних страждань, психологічного стану учасника процесу, інтересів дитини чи психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа, зверніться до редакції. Допоможемо визначитися з видом експертизи, сформулювати питання експертові й знайти фахівця з належною кваліфікацією. Запит — через форму «Консультація» на сайті журналу[10] або за телефоном +38 (093) 476-72-60.

Як цитувати номер

Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці : реферативно-науковий online журнал. 2018. Т. 3, № 6 (18). 165 с. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2018. URL: https://expertize-journal.org.ua/nomera/19775-2018-6-23.

Номер оновлено 06.11.2026: замінено матеріал розділу 3.

References

1. Pro metu stvorennia Internet-vydannia [On the Purpose of Creating the Online Publication]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/o-celyah (onovlena versiia vid 29.06.2022). [in Ukrainian].

2. Kyivskyi mizhnarodnyi sudovo-ekspertnyi instytut psykholohichnoi ekspertyzy i doslidzhen na polihrafi [Kiev International Forensic Expert Institute of Psychological Expertise and Researchs on Polygraph, LLC] : zapys u reiestri naukovykh orhanizatsii Research Organization Registry (ROR). URL: https://ror.org/02xc7et08 (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

3. Vytiah z Yedynoho derzhavnoho reiestru veteraniv viiny vid 31.10.2026 № 31102026-00003569 [Extract from the Unified State Register of War Veterans of 31.10.2026 No. 31102026-00003569] : vidomosti pro subiekta veteranskoho pidpryiemnytstva (Nazarov Oleh Anatoliiovych) / Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy. Opryliudneno na storintsi "Pro naukovo-referatyvne vydannia" saitu zhurnalu. URL: https://expertize-journal.org.ua/o-nauchnom-izdanii (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

4. Redaktsiina kolehiia [Editorial Board]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/redaktsijna-kolegiya (onovlena versiia vid 09.11.2026). [in Ukrainian].

5. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi [Forensic Psychological Examination. Application of Polygraph and Spe-

cial Knowledge in Legal Practice]. 2018. Vol. 3, No. 6 (18). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2018. [in Ukrainian].

6. DSTU 3017:2015. Informatsiia ta dokumentatsiia. Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia poniat [Information and Documentation. Publications. Main Types. Terms and Definitions]. [Chynnyi vid 2016-07-01]. Vyd. ofits. Pp. 4.14.2.2, 4.14.2.7. Referaty prats, opryliudnenykh ranishe, podano iz zaznachenniam imeni avtora ta dzherela zapozychennia vidpovidno do p. 1 ch. 2 st. 22 Zakonu Ukrainy "Pro avtorske pravo i sumizhni prava" vid 01.12.2022 № 2811-IX; akty orhaniv derzhavnoi vlady ta ofitsiini dokumenty sudovoho kharakteru ne okhoroniaiutsia avtorskym pravom (p. 3 ch. 1 st. 8 tsoho Zakonu). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20 (data zvernennia: 04.11.2026). [in Ukrainian].

7. Gross, Hans. Neue Deutsche Biographie (Deutsche Biographie). URL: https://www.deutsche-biographie.de/sfz23998.html (data zvernennia: 04.11.2026).

8. Google Trends : poshukovyi termin «ekspertyza», Ukraina, 01.11.2018–31.12.2018 [Google Trends: Search Term “ekspertyza”, Ukraine, 01.11.2018–31.12.2018]. URL: https://trends.google.com/trends/explore?date=2018-11-01%202018-12-31&geo=UA&q=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0&hl=uk (data zvernennia: 06.11.2026). [in Ukrainian].

9. Vymohy do oformlennia statei i tez [Requirements for Articles and Abstracts]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/vimogi-do-oformlennya (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].

10. Konsultatsiia: zapyt na provedennia sudovoi psykholohichnoi ekspertyzy, doslidzhennia [Consultation: Request for a Forensic Psychological Examination or Study]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi : vebsait. URL: https://expertize-journal.org.ua/konsultacia (onovlena versiia vid 28.10.2023). [in Ukrainian].

Відомості про журнал

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Назва: реферативно-науковий журнал «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці» (Forensic Psychological Examination. Application of Polygraph and Special Knowledge in Legal Practice). Електронне (online) видання.

Ідентифікатори: ISSN 2521-1463 (Online); штриховий код EAN-13 для періодичних видань 9772521146000; державний український ідентифікатор медіа R40-05509 (рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 26.09.2024 № 2785); префікс DOI 10.53672 (Crossref).

Засновник і видавець: кандидат психологічних наук, доцент, ветеран війни — учасник бойових дій, суб'єкт ветеранського підприємництва Назаров Олег Анатолійович. Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 8355 від 09.06.2025.

Видається за сприяння ТОВ «Київський міжнародний судово-експертний інститут психологічної експертизи і досліджень на поліграфі»; міжнародний ідентифікатор наукової організації ROR 02xc7et08.

Галузь: юридичні, психологічні науки. Періодичність: 1 раз на два місяці. Мови видання: українська, англійська.

Увага! Електронне видання не внесено до затвердженого Міністерством освіти і науки України переліку наукових фахових видань України.

ІСТОРІЯ ВИДАННЯ

Журнал засновано у травні 2016 р. кандидатом психологічних наук, доцентом, експертом-поліграфологом, правознавцем О. А. Назаровим на базі інформаційно-правового вебсайту з метою популяризації можливостей судово-психологічної експертизи, застосування поліграфа та інших спеціальних знань у юридичній практиці. Редакційну колегію сформовано у квітні 2017 р. під час ISSN-реєстрації видання.

БАЗИ ДАНИХ, РЕЄСТРИ ТА БІБЛІОТЕКИ

Реєстр суб'єктів у сфері медіа; Google Scholar; ISSN International Centre — ISSN Portal; Crossref; Scilit (MDPI); Відкритий український індекс цитувань (OUCI, ДНТБ України); ICI World of Journals (Index Copernicus, паспорт журналу); Реєстр наукових видань України (УкрІНТЕІ); Polska Bibliografia Naukowa (PBN). Інші каталоги: ResearchBib.

ПОЛІТИКА ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

Видання практикує політику негайного відкритого доступу до опублікованого змісту, підтримуючи принципи вільного поширення наукової інформації та глобального обміну знаннями задля загального суспільного прогресу.

КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Поштова адреса: 01001, м. Київ-1, вул. Хрещатик, 22, абонентська скринька В-62. Засновник — видавець: тел. +38 (093) 476-72-60; e-mail: nazarovua@ukr.net. Заступники головного редактора: д-р психол. наук, професор Євдокимова Наталя Олексіївна (yevdokymova@ukr.net); д-р юрид. наук, професор Кириченко Олександр Анатолійович (alankir23@ukr.net). Сайт: expertize-journal.org.ua; e-mail редакції: info@expertize-journal.org.ua.

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці

2018. Том 3, № 6 (18)
листопад–грудень 2018 року

Реферативно-науковий online журнал

Засновник, видавець, відповідальний за випуск — Назаров О. А.

Видається за сприяння Київського міжнародного судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі (ROR 02xc7et08).

Формат А4 (210×297 мм). Гарнітура Source Serif 4. Обсяг 165 с.

DOI 10.53672/ej.6.2018. Ідентифікатор медіа R40-05509. ISSN 2521-1463 (Online).

Видавник Назаров О. А. Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 8355 від 09.06.2025.

01001, м. Київ-1, вул. Хрещатик, 22, а/с В-62. Тел. +38 (093) 476-72-60. E-mail: nazarovua@ukr.net

expertize-journal.org.ua